

Aruanne

ÜRO konventsiooni
"Naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimisest"
täitmisest Eesti Vabariigis

1. artikkel

Käesolevas konventsioonis tähendab mõiste "naiste diskrimineerimine" mis tahes vahede või erandite tegemist või piiranguid soo järgi, mille eesmärgiks on luua olukord, kus inimõiguste ja põhivabaduste olemasolu naistel tunnistatakse vähem või üldse mitte, kus naistel on vähem võimalusi või puuduvad võimalused kasutada või realiseerida inimõigusi ja põhivabadusi poliitikas, majanduses, sotsiaal-, kultuuri-, tsiviil- või mis tahes muus valdkonnas meeste ja naiste võrdõiguslikkuse alusel olenemata nende perekonnaseisust.

Eesti seadustes puudub otsese ja kaudse diskrimineerimise mõiste.

Nõukogude perioodil deklareeriti naiste ja meeste võrdsust, tegelikult analüüsimata selle sisulist külge ja tegelikku olukorda. Soolise diskrimineerimise käsitlemine inimõiguste probleemina on Eestis tähelepanu all olnud alles viimastel aastatel.

Eesti Vabariigi põhiseaduse (RT 1992, 26, 349) paragrahv 12 alusel on kõik seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.

Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalla ja diskrimineerimise õhutamise on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

Vastavalt Vabariigi Valitsuskabineti otsusele 18. aprillist 2000 valmistatakse ette naiste ja meeste võrdõiguslikkuse seaduse eelnõu. Seadus defineerib soolise diskrimineerimisega seotud põhimõisted, keelustab soolise diskrimineerimise ning kohustab ametivõime ja tööandjaid naiste ja meeste võrdõiguslikkust süstemaatiliselt ja eesmärgipäraselt edendama.

2. artikkel

Osavõtvad riigid mõistavad hukka naiste diskrimineerimise kõigis selle vormides, lepivad kokku, et nad hakkavad viivitamatult kõigi võimalike vahenditega ellu viima naiste diskrimineerimise likvideerimisele suunatud poliitikat ning kohustuvad selleks:

(a) võtma meeste ja naiste võrdõiguslikkuse põhimõtte oma riikide põhiseadustesse või muudesse vastavatesse seadustesse, kui seda pole veel tehtud, ning kindlustama seaduste ja teiste vahendite abil selle põhimõtte praktilise elluviimise;

Seadusloome Eesti Vabariigis

Eesti kuulub Kontinentaal-Euroopa õigusruumi, kus olulisimaks õiguse allikaks on kirjutatud õigus ning tavad ja praktika on Anglo-Ameerika õigussüsteemiga võrreldes vähem olulised. Eesti Vabariigi õiguskord on üles ehitatud hierarhiliselt. Hierarhia tipus asub põhiseadus, järgnevad rahvusvaheline leping, konstitutsiooniline seadus, seadus, valitsuse, ministri või kohaliku omavalitsuse määrus ja üksikakt. Et rahvusvahelised lepingud kehtima hakkaksid ja nendele kohtutes võiks tugineda, on vajalik eelnev ratifitseerimine.

Riigivõimu teostatakse Eestis üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Seaduste rakendamisel lähtutakse rahvusvahelise õiguse printsiibist *lex superior derogat legi inferiori* – õigusaktide hierarhias kõrgema õigusjõuga õigusakt on ülimuslik madalama suhtes. Seega pole Eestis võimalik praktikas rakendada ühtki õigusakti, mis oleks vastuolus nimetatud rahvusvahelise konventsiooniga või rikuks põhiseaduses sätestatud põhiõigusi ja vabadusi.

Eesti seadusandluse reform alles käib. Selle aluseks sai põhiseaduse vastuvõtmine rahvahääletusel 28. juunil 1992 (põhiseadus jõustus 3. juulil 1992). Oluline naiste ja meeste võrdõiguslikkuse seisukohalt on tsiviilõigusreformi kulg. Selle reformi puhul

lähtuti kodifikatsiooni ideest ja lähimaks eeskujuks oli Saksa õiguskord. Vastu on võetud järgmised seadused: “Asjaõigusseadus” (RT I 1993, 39, 590), “Tsiiviilseadustiku üldosa seadus” (RT I 1994, 53, 889), “Perekonnaseadus” (RT I 1994, 75, 1326), “Äriseadustik” (RT I 1995, 26/28, 355), “Pärimisseadus” (RT I 1996, 38, 752). Kõiki lepingulisi suhteid käsitleb “Võlaõigusseadustik”, mis aastal 2000 on parlamendis lugemisel.

Läbirääkimistel, mida Eesti on pidanud seoses taotlusega saada Euroopa Liidu liikmeks, ei ole Eesti avaldanud soovi mingite järeleandmiste või üleminekuperioodide saamiseks sotsiaalpoliitika valdkonnas. Seega tuleb üle võtta kogu vastav *aquis*. Oma õigusnormide kooskõlastamiseks Euroopa Liidus kehtivatega on Eesti lubanud vastu võtta naiste ja meeste võrdõiguslikkuse seaduse, mis jõustuks tõenäoliselt aastal 2002. Naiste ja meeste võrdõiguslikkuse seadus peab kõrvaldama senised ebavõrdse kohtlemise juhud Eestis kehtivas õigussüsteemis ning looma ÜRO konventsiooni "Naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimisest" nõuete täitmiseks vajaliku õigusliku baasi.

Diskrimineerimise keeld põhiseaduses

Eesti Vabariigi põhiseaduse (RT 1992, 26, 349) 2. peatükis käsitletakse isikute põhiõigusi, vabadusi ja kohustusi. Soolise diskrimineerimise keeld on väljendatud põhiseaduse §-s 12: “Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu”.

§ 12 lõige 2: “Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.” Seega peavad diskrimineerimise keelu printsiibile vastama kõik seadused. Säte keelustab soolise diskrimineerimise ka ametnike, ettevõtete, organisatsioonide ja indiviidide poolt.

Põhiseaduses puudub säte, mis lubaks meeste ja naiste erinevat kohtlemist ühe või teise sugupoole aegade jooksul välja kujunenud halvema olukorra parandamiseks.

Põhiseaduse § 27 sisaldab sätet, mille kohaselt abikaasad on võrdõiguslikud. Kehtiva õiguse kohaselt sõlmitakse abielu mehe ja naise vahel, kusjuures mõlemad astuvad lepingulistesse suhetesse iseseisvalt ja oma nimel.

Diskrimineerimise keeld üksikseadustes

Eesti seaduste analüüs on näidanud, et sätteid, mis võimaldaksid mehi ja naisi erinevalt kohelda, on väga vähe — Eesti seaduste keel on reeglina sooliselt neutraalne. Samas puudub Eesti seadusandluses diskrimineerimise legaalseaduse definitsioon, ei tunta ega eristata otsese ega kaudse diskrimineerimise mõisteid. Praegustest seadustest on diskrimineerimise keeld eraldi sätetena välja toodud näiteks "Töölepinguseaduses" (RT 1992 15/16, 241) ja "Palgaseaduses" (RT I 1994, 11, 154).

- 1) *Töölepinguseaduse* § 10 lg 1 sätestab, et keelatud on eeliste lubamine ja andmine ning õiguste piiramine sõltuvalt töötaja või tööandja soost, ühiskondlikust seisundist, varasemast tegevusest, usulistest, poliitilistest või muudest veendumustest ja suhetest kaitseteenistuse kohustusel. Samuti on seadusevastane töötaja või tööandja õiguste piiramine sõltuvalt perekonnaseisust, perekondlikest kohustustest, kuuluvusest kodanike ühendustesse ja töötajate või tööandjate huvide esindamisest.
- 2) *Palgaseaduse* § 5 sätestab, et keelatud on palka suurendada või vähendada olenevalt töötaja soost, rahvusest, nahavärvist, rassist, emakeelest, sotsiaalsest päritolust, ühiskondlikust seisundist, varasemast tegevusest, usulistest veendumustest ja suhtumisest kaitseväeteenistuskohustusel. Samas on sätestatud keeld vähendada palka olenevalt perekonnaseisust, perekondlikest kohustustest, kuuluvusest kodanike ühendustesse ning töötajate või tööandjate huvide esindamisest.
- 3) *Reklaamiseaduse* (RT I 1997, 52, 835) §-s 5 on keelustatud kõlvatu ja diskrimineeriv reklaam. Kõlvatu on reklaam, mis on vastuolus heade kommete ja tavade ja mis kutsub üles käituma seadusevastaselt või rikkuma üldisi moraalinorme või mis sisaldab sellist tegevust. Kõlvatuks loetakse reklaami eelkõige juhul, kui reklaam esitab, kutsub üles või toetab diskrimineerimist rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, ea, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste tõttu, samuti varalise või sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.

4) *Kaitseväeteenistusseaduse* (RT I 1994, 23, 384) alusel on ajateenistus kohustuslik kõigile meessoost Eesti kodanikele. Seadus ei välista naissoost isikute vabatahtlikku ajateenistusse astumist.

Eesti seadused ei erista mõisteid “otsene diskrimineerimine” ja “kaudne diskrimineerimine”. Ka kohtupraktikas pole neid rakendatud. Need Eesti seadusandluses uued mõisted kirjutatakse lahti kavandatavas naiste ja meeste soolise võrdõiguslikkuse seaduses, mille eelnõu töötatakse välja vastavalt Eesti riiklikule tegevuskavale 2000. aastal.

Järelevalve seaduste põhiseadusele vastavuse üle

Eesti seaduste vastavust põhiseadusele, sh võrdsusprintsipidele kontrollib õiguskantsler vastavalt “Õiguskantsleri seadusele” (RT II 1999, 29, 406). Põhiseaduse § 139 kohaselt on õiguskantsler oma tegevuses sõltumatu ametiisik, kes teostab järelevalvet seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohaliku omavalitsuse õigustloovate aktide põhiseadusele ja seadustele vastavuse üle. 1999. aastal jõustus uus “Õiguskantsleri seadus”. Põhilise uuendusena on toimunud nn. *ombudsmani* funktsioonide lisamine õiguskantsleri funktsioonidele. Seoses sellega teostab õiguskantsler järelevalvet riigivõimu üle, kontrollides, kas järgitakse inimõigusi, ning rikkumise tuvastamise korral teeb ta parlamendile ettepanekuid ja annab soovitusi, kuidas rikkumist edaspidi vältida.

ÜRO konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta ja Eesti

1992. a. detsembris loodi Eesti Vabariigi presidendi algatusel Eesti Inimõiguste Instituut kui sõltumatu valitsusväline mittetulundusühing, mis on tegelenud individuaalsete ja kollektiivsete inimõiguste monitooringuga, teabe ning ekspertabi andmisega inimõiguste valdkonnas nii Eestis kui mujal. Eestis puuduvad põhjalikumad uurimused selle kohta, kuivõrd antud konventsiooni on kasutatud siseriiklike seaduste tõlgendamisel või kas konventsiooni norme on vahetult kohaldatud. Konstateerides meeste ja naiste võrdsust *de jure*, võib täheldada, et naiste positsioon eelkõige tööturul, perekonnas ja otsuste tegemisel on Eestis madalam kui meestel. Näiteks tingib sooline segregatsioon hariduses segregatsiooni ka tööturul.

Lisaks on erinevad karjäärivõimalused tinginud naiste keskmiselt väiksema sissetuleku pea kõigis valdkondades. Stereotüüpsed rolliootused perekohustuste täitmisel on piiranud naiste võimalusi kasutada vaba aega.

(b) kehtestama vastavad seadusandlikud ja muud meetmed ning vajaduse korral ka sanktsioonid, mis keelavad naiste igasuguse diskrimineerimise;

Ajavahemikul 1998—1999 viidi Sotsiaalministeeriumi tellimusel läbi võrdlusanalüüs Eesti tööseaduste ja pensioniseaduste vastavuse kohta Euroopa õiguse vastavate normidega. Eesti seaduste harmoneerimiseks Euroopa Liidu soolist võrdõiguslikkust käsitlevate normdokumentidega käivitati kaks PHARE projekti:

- 1) PHARE toetus võrdse kohtlemise ja töötingimuste-alaste seaduste harmoneerimiseks. Selle projekti tulemusena on täpsustunud teemade ring, mis kuulub reguleerimisele naiste ja meeste võrdõiguslikkuse seaduse abil.
- 2) Riiklik sotsiaalkindlustuse seadustik ja EL õigus naiste ja meeste võrdsest kohtlemisest.

ÜRO Arenguprogrammi (UNDP) ja Eesti Vabariigi Valitsuse 1998. aasta juunis käivitatud projekti “Soolise võrdõiguslikkuse edendamine” raames analüüsiti Eesti seaduste vastavust ÜRO, Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu aktidega võrdõiguslikkuse printsiibist lähtudes.

2000. aasta märtsis käivitus PHARE projekt võrdõiguslikkuse seaduse eelnõu väljatöötamiseks.

Väljatöötatav naiste ja meeste võrdõiguslikkuse seadus keelustab otsese ja kaudse diskrimineerimise ja kehtestab vastavad sanktsioonid ning järelevalveorganid.

(c) kehtestama naiste ja meeste õiguste kaitse võrdsetel alustel ning kindlustama riigi kompetentsete kohtute ja teiste riigiasutuste abiga efektiivse kaitse igasuguste diskrimineerimisaktide vastu;

Võrdsete õiguste kaitse on tagatud Eesti Vabariigi põhiseaduse §-ga 15, mis sätestab igaihe õiguse pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igaüks

võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mistahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseadusevastaseks tunnistamist.

Põhiseaduse § 14 alusel on õiguste ja vabaduste tagamine seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

Põhiseaduses kehtestatud põhiõigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse on täpsustatud vastavates menetlusseadustikes — tsiviilkohtumenetluse ja halduskohtumenetluse seadustikes ning kriminaalmenetluse koodeksis.

Spetsiaalset naiste õiguste tagamise järelevalveorganit Eestis veel loodud ei ole. Sotsiaalministeeriumi eurointegratsiooni osakonna koosseisus töötab alates 1996. aasta detsembrist võrdõiguslikkuse büroo, mille põhifunktsioonide hulka kuulub võrdõiguslikkuse printsiibi järgimise jälgimine seadusloomes. Väljaarendamisel on riigiametnike võrgustik ja loomisel kollegiaalne organ, mille ülesandeks on soolise diskrimineerimise minimiseerimine.

Eesti kohtutesse pole veel jõudnud süüdistusi soolise diskrimineerimise kohta, seda mõistet märksõnana pole veel kohtuotsuste andmebaasi otsisüsteemis.

(d) hoiduma mis tahes diskrimineerimisaktidest või -toimingutest naiste suhtes ning tagama, et riigiorganid ja -asutused tegutseksid vastavalt sellele kohustusele;

Põhiseaduse § 139 lõike 1 alusel teostab sõltumatu ametiisikuna järelevalvet seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohaliku omavalitsuse õigustloovate aktide põhiseadusele ja seadustele vastavuse üle õiguskantsler. Alates 1. juunist 1999 kehtiva õiguskantsleri seaduse § 19 sätestab igäühe õiguse pöörduda õiguskantsleri poole riigiasutuse tegevuse, sealhulgas isikute põhiseaduslike õiguste ja vabaduste tagamise kontrollimiseks.

1994. aastal alustati Siseministeriumis kuritegude ohvrite kohta andmepanga loomist. Eraldi on võimalik teha statistiline analüüs kuritegude ohvriks langenud naiste kohta, kuid spetsiaalsemad uurimused selles valdkonnas seisavad veel ees. Alates 1996. aastast on analüüsitud andmeid, mida fikseeritakse pöördumistel varjupaikadesse ja rehabilitatsioonikeskustesse. Need pere-, kooli- ja muud vägivalda käsitlevad andmed ei suuda siiski kajastada reaalselt abi- ja kaitsevajadust ning kõiki naiste turvalisust puudutavaid probleeme, sest varjupaiku ja rehabilitatsioonikeskusi on vähe (Eestis kokku 23) ning nad paiknevad ebahühtlaselt (suur osa neist asub Tallinnas). Praegu ilmnevad suurimad puudujäägid vägivalda diagnostikas ja määratluses ning ohvrite rehabilitatsiooni osas.

1997. a. alustati riigiametnike, erinevate ministeriumide, ametite, inspeksioonide, linna- ja maavalitsuste töötajate koolitusega, et luua võrgustik ja kontaktisikud, kes oleksid võimelised diskrimineerimise juhtumeid ära tundma ja analüüsima. On loodud riigiametnike võrgustik, millesse kuuluvad Sotsiaalministeriumi, Siseministeriumi, Põllumajandusministeriumi, Justiitsministeriumi ja Haridusministeriumi esindajad.

Naiste diskrimineerimise elimineerimisega seotud küsimustes on Eesti asunud tihedamale koostööle teiste maade (eelkõige Soome, Rootsi, Leedu) spetsialistidega.

(e) rakendama kõiki vastavaid abinõusid, et likvideerida naiste diskrimineerimine mis tahes isiku, organisatsiooni või ettevõtte poolt;

Sotsiaalministeriumi algatusel käivituvast PHARE projektis "Toetus tööohutuse ja tervishoiusüsteemile" on üheks elemendiks naiste ja meeste võrdõiguslikkuse tagamine töökollektiivis. Projekti selle osa eesmärgiks on koolitada tööinspektoreid naiste ja meeste võrdõiguslikkuse alastes küsimustes, luua nendevaheline võrgustik eesmärgiga välja arendada vastavad kompetentsuskeskused. Esimene seminar, mille jooksul selgitati enam kui 40 riigiametnikule organisatsiooni kliimat, juhtimisstiili ja soolise võrdõiguslikkuse indikaatoreid töökollektiivis, toimus 24. märtsil 2000. a.

(f) rakendama kõiki vastavaid abinõusid, et ära muuta või tühistada kehtivad seadused, määrused, tavad ja praktika, mis kujutavad endast naiste diskrimineerimist;

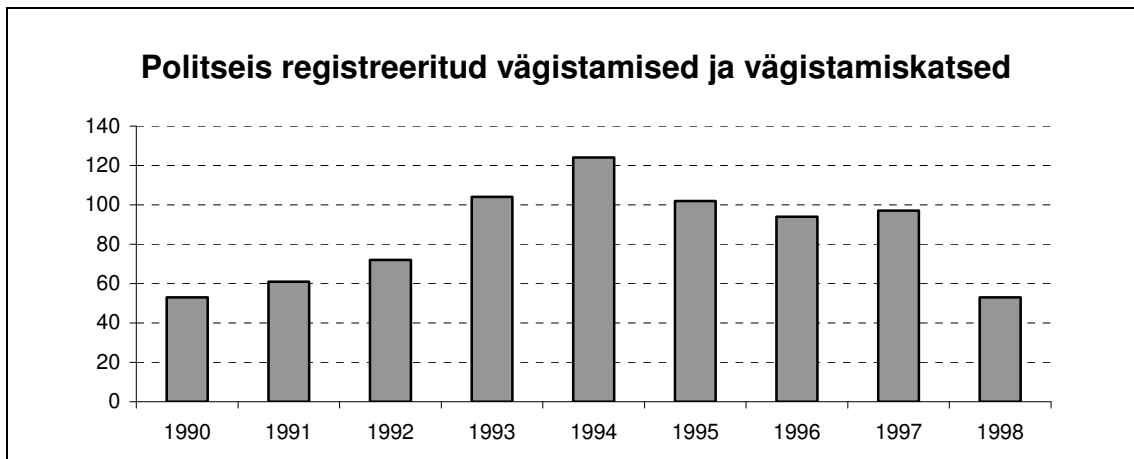
Perevägivald ja naistevastane vägivald

1999. a. kaardistati Balti—Põhjamaade võrdõiguslikkuse koostöögrupi algatusel nii perevägivald kui ka naistevastase vägivald olukorda Eestis. Tõdeti, et informatsiooni puudumise tõttu ei mõista avalikkus, tervishoiuspetsialistid ega ka politseitöötajad probleemi tõsidust täiel määral. Tänase seisuga puudub Eestis nii naistele mõeldud varjupaikade võrgustik kui ka nõustamisteenused vägivaldsetele meestele.

Naistevastase vägivald teema on Eesti jaoks olnud suhteliselt uus, see pole olnud laialdase diskussiooni objektiks. Probleemi on käsitletud vaid spetsialistide kitsam ring. Siiski on viimasel ajal meediasse jõudnud üha rohkem naistevastast vägivalda ja vägivaldaga ähvardamist kajastavaid materjale.

Vägistamiste ja vägistamiskatsete kohta on andmed puudulikud, sest politseile teatatakse üksnes väikesest osast juhtumitest. 1995. aasta küsitluse andmetel teatas juhtunust politseile vaid 6% kannatada saanud naistest (Josing, Ahven 1999:98). Erinevalt teistest kuritegudest algatatakse vägistamise puhul kriminaalasi üldreeglina vaid kannatanu kaebuse alusel (v. a. eriti rasked juhtumid). Naiste, sealhulgas eriti alaealiste kaitse paremaks tagamiseks oleks vajalik, et vägistamise toimepaneku korral algatataks kriminaalasi ka kolmanda isiku (näiteks eestkostja, eestkostetasutuse, politseitöötaja) avalduse alusel. Osa kurjategijaid jääb praegu vastutusele võtmata, kuna kannatanu ise pole võimeline avaldust kirjutama või kardab kurjategijat. Probleem on teravaim sellistel vägistamise juhtudel, kus vägistajaks on perekonnaliige.

Joonis 2.1.

Allikas: Politseiamet

Eestis puuduvad riiklikud institutsioonid, mis tegeleksid spetsiaalselt naistevastase vägivallaga. Probleemi teadvustamiseks ja riigiametnike, uurijate ning valitsusväliste organisatsioonide koostöö käivitamiseks organiseeris Sotsiaalministeerium esimese selleteemalise seminari 1999. a. septembris. Seminariks valmistati ette ja jagati osavõtjatele ÜRO, Euroopa Nõukogu, Euroopa Liidu ja rahvusvaheliste konverentside dokumente käsitlevad materjalid. Seminarist osavõtjad jõudsid järeldusele, et naistevastase vägivallaga tegelemiseks tuleb luua interdistsiplinaarne töögrupp.

Aprillis 2000 viidi koostöös Rahvusvahelise Kriminaalpreventsiooni Instituudiga (HEUNI) läbi pilootuuring naistevastase vägivalla rahvusvahelise võrdlusuuringu meetodika testimiseks. Küsitleti 102 vägivalla ohvriks langenud naist. Uurimusest ilmnas, et 62% naistest hindas juhtunut kui rasket vägivallajuhtumit, samas politseid informeeris juhtunust vaid 24% kannatanutest. Kõikidest juhtumitest ainult kahel korral esitati vägivallatsejale kriminaalsüüdistus.

Politseisse juhtunust mitteteatamise põhjuste seas on esikohal ohvri piinlikkustunne, oluline on ka kartus kättemaksu ees ning kannatanu soov meest mitte vangi saata. Teisalt annavad sagedasele mitteinformeerimisele osalise seletuse ohvrite endi hinnangud politsei tegevusele pärast vägivallaintsidenti: vaid iga viies naine oli politsei tegevusega rahul, samas kui iga kolmas polnud sellega üldse rahul. Politsei madalale suutlikkuse tasemele viitab seegi, et 19% küsitletutest uskus, et politseist pole mingit kasu ning 23% ei soovinud politseiga tegemist teha

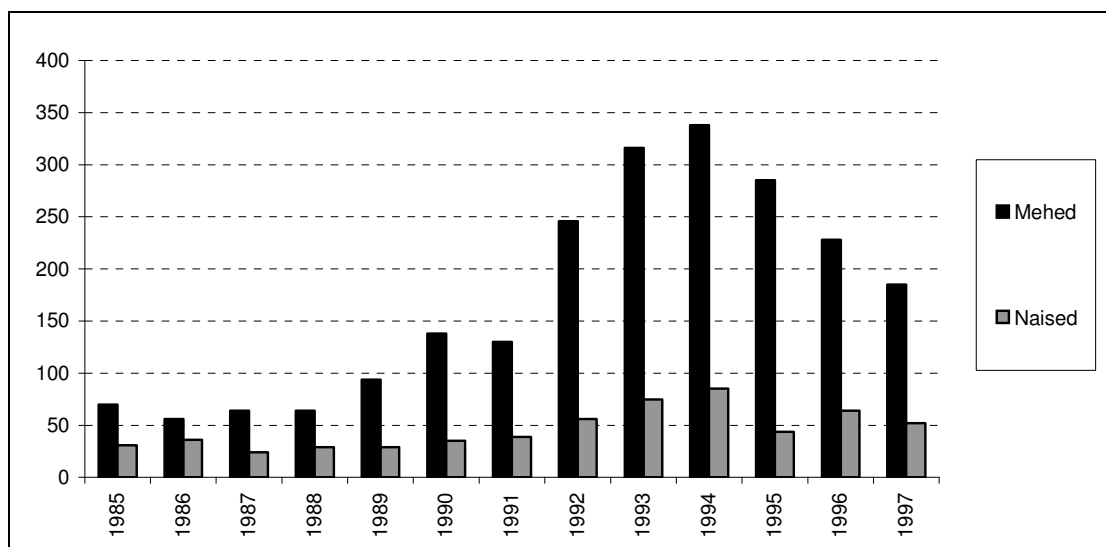
Representatiivne naistevastast vägivalda käsitlev sotsioloogiline uurimus toimub 2000. aasta sügisel. Uurimuse tulemustele toetudes asutakse välja töötama naistevastase vägivalda vastu võitlemise riiklikku strateegiat.

Eesti politseijaoskondadesse on plaanis luua spetsiaalsed kaasaegse sisustusega ülekuulamistoad, kus tunnistused võetakse videolindile, et kuriteo ohver ei peaks korduvalt oma üleelamistest tunnistusi andma. Seni on selline tuba loodud Tartus ja mõeldud eelkõige lastest ohvritele. Mõnedes prefektuurides on ka spetsiaalse väljaõppe saanud politseiametnikke, kes oskavad ära tunda seksuaalselt ärakasutatu käitumise ja temaga meetodiliselt õigesti ümber käia. 2000. aasta sügisel korraldatakse politseinikele 5-päevane koolitus naistevastase vägivalda olemusest ning ohvrite ja vägivaldlastega käitumise praktilistest meetoditest.

Politseiameti andmed peegeldavad raskemaid kuritegusid.

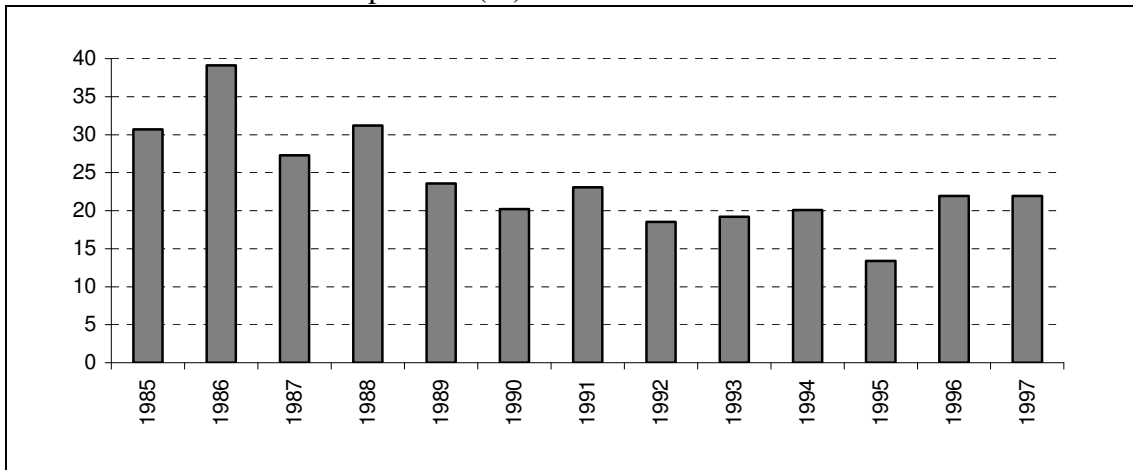
1990. aastatel on naiste osatähtsus tapetutest püsinud vahemikus 13—22 %. Meestel on olnud oht tapmiste ohvriks langeda ca 4 korda suurem kui naistel. Kui meeste puhul on suurim oht ohvriks langeda vanuses 30—49 aastat, siis naiste puhul on suurem tõenäosus ohvriks langeda vanuses 40—49 ja 70—84 aastat. Põhjused on siin arvatavasti erinevad: 40—49-aastaste naiste puhul on tegu enamasti perevägivallaga, 70—84-aastaste puhul võib eeldada röövmõrvade suuremat osakaalu (Josing, Ahven 1999: 94).

Joonis 2.2. Tapetute arv surmapõhjuste statistika andmetel

Allikas. Eesti Statistikaamet

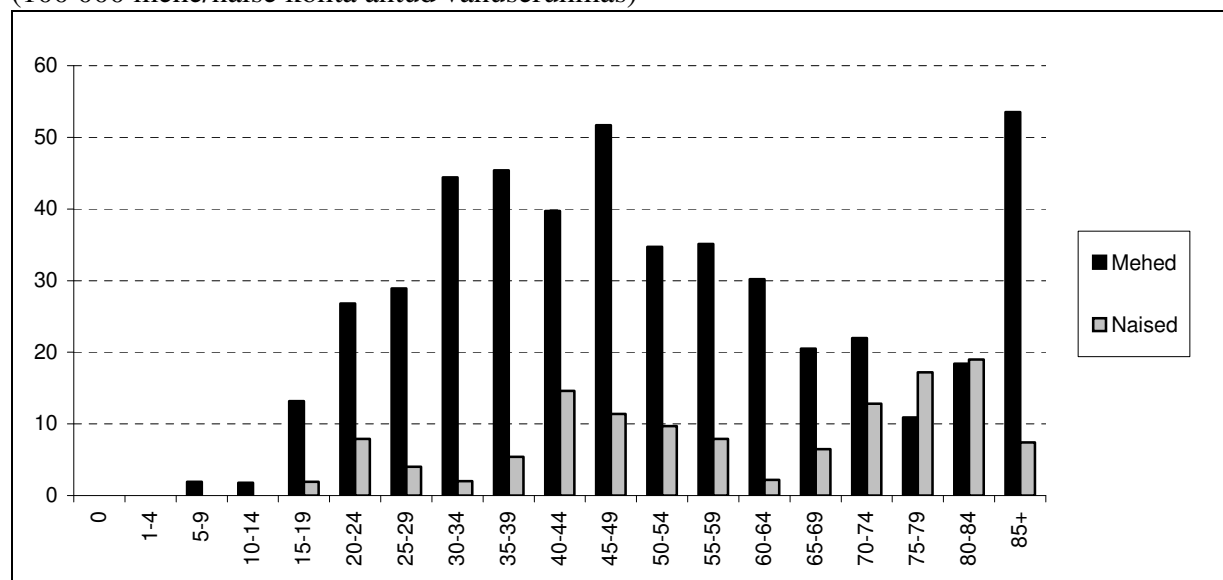
Joonis 2.3. Naiste osakaal tapetutest (%)

Allikas: Eesti Statistikaamet

Joonis 2.4. Tapetud meeste ja naiste vanuseline jaotus 1997. aastal*

(100 000 mehe/naise kohta antud vanuserühmas)

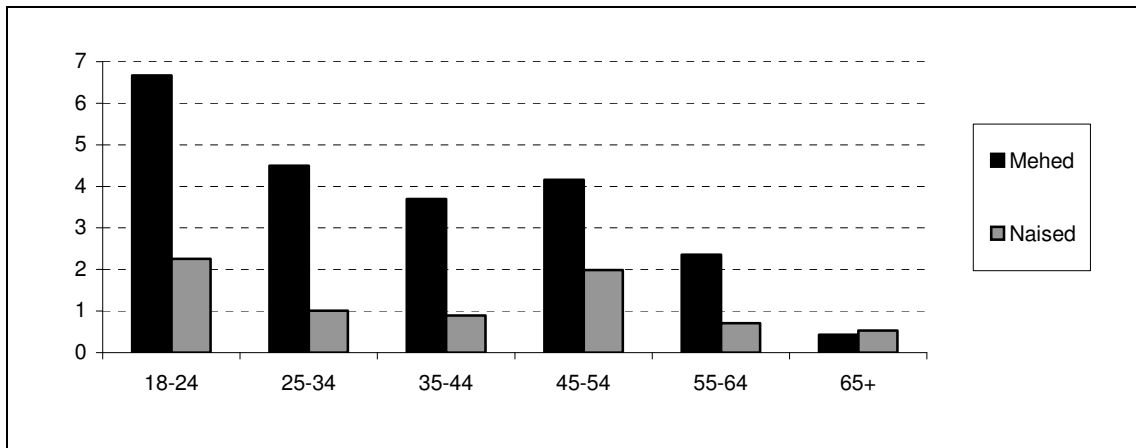

*Eakamate vanuserühma puhul on tegu väikeste arvudega, mistõttu suhtarvud on suurtes piirides muutuvad. Vanuses 70 ja enam tapeti kokku 13 naist ja 8 meest.

Naistel on kehavigastusi põhjustanud vägivalla ohvriks langemise oht üle 3 korra väiksem kui meestel. 1994. aastal langes sellise vägivalla ohvriks 3,7% mehi ja 1,2% naisi. 1994. aasta küsitlusandmetel langes viimase 12 kuu jooksul kallaletungide (mis ei põhjustanud kehavigastusi) ohvriks ca 23 000 täisealist meest ja ca 10 000 täisealist naist. Liites need arvud andmetega kehavigastusi põhjustanud kallaletungide kohta, selgub, et vähemalt ühe korra viimase 12 kuu jooksul langes reaalse vägivalla ohvriks

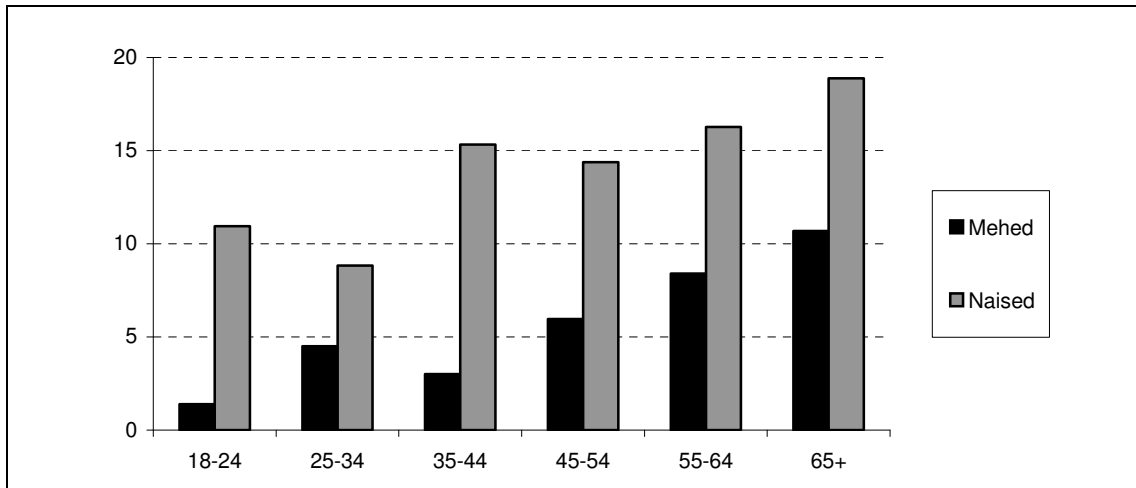
ca 42 000 meest ja ca 20 000 naist (Josing, Ahven 1999:95-96). Toodud arvud iseloomustavad pigem võimalikke suurusjärke kui täpset juhtumite hulka.

Joonis 2.5. Kehavigastusi põhjustanud vägivalla ohvriks langemine viimase 12 kuu jooksul (küsitluse andmetel, % vastanutest)

Allikas: Sillaste, Purga 1995

Joonis 2.6. Küsitletud, kes kardavad kallaletungi või ähvarduste ohvriks langemist tänaval (küsitluse andmetel, % vastanutest)

Allikas: Sillaste, Purga 1995

Mida raskemate vägivallajuhtumitega on tegu, seda erinevam on meeste ja naiste tõenäosus langeda vägivalla ohvriks. Näiteks oli 1997. aastal tapmise ohvriks langemise tõenäosus meestel naistega võrreldes 4,1 korda suurem, samas kui vägivallaga tõsise ähvardamise puhul oli see näitaja 1,8 (Josing, Ahven 1999:97).

1994. aasta küsitluse andmetel langes viimase 12 kuu jooksul tänavaröövide ohvriks ca 12 000 täisealist meest ja ca 14 000 täisealist naist (*ibid.*, lk. 97). Tuleb märkida, et ka need andmed on vaid orientiiriks võimalikest suurusjärgudest, täpsemad andmed selguvad planeeritava vägivallauuringu käigus.

Tabel 2.1. Kallaletungi ohvriks langemine viimase 12 kuu jooksul küsitluste andmetel (%)

Küsitluse läbiviimise aasta	Kokku	Mehed	Naised	Mehed/Naised (taseme vahe kordades)
1994 ¹	3,0	4,5	1,6	2,8
1993 ²	2,2	3,6	0,9	4,0
1995 ³	1,7	2,8	0,7	4,0

¹ 4435 vastanut; vanuses 18 a. ja vanemad

² 1000 vastanut; vanuses 16–74 a.

³ 1173 vastanut; vanuses 16–74 a.

Probleemne on nn riskirühmade (kodutud, alkohoolikud, narkomaanid) esindatus andmebaasides — on tõenäoline, et nende puhul jõuab politseini veel vähem juhtumeid ja samuti ei suudeta andmeid nende kohta välja selgitada küsitlustega.

Statistikaameti ning Politseiameti andmed vägivalla ja surmapõhjuste kohta soolises lõikes on esitatud raporti lisas.

g) tühistama kõik oma kriminaalseadusandluse sätted, mis kujutavad endast naiste diskrimineerimist.

Kriminaalmenetluse koodeks § 13 (RT 1991, 40, 497) sätestab, et õigusemõistmist kriminaalasjades teostatakse põhimõttel, et isikud on seaduse ja kohtu ees võrdsed, olenemata päritolust, sotsiaalsest ja varalisest seisundist, rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, soost, haridusest, keelest, suhtumisest religiooni, tegevusalast ja -laadist, elukohast ja muudest asjaoludest.

Kriminaalkoodeksis (RT I 1992, 20, 287) käsitletakse ainult naiste vägistamist, kriminaalmenetluse koodeksis aga sugu ei arvestata. Muutmist vajaks menetlus vägistamise asjus. Kehtivas kriminaalmenetluse koodeksis on vägistamine lülitatud erasüüdistusmenetluse hulka. See tähendab kannatanule liigsete lisatakestuste ja ebamugavuste põhjustamist kuriteo menetlemisel.

Eriti rasketel asjaoludel võib vägistamise eest mõista kuni 15 aastat vabadusekaotust. Samas on suguühendus teadlikult noorema kui 14-aastase isikuga karistatav igal juhul (KrK§ 116):

§ 115. Vägistamine

(1) Suguühenduse eest täisealise naisisikuga vägivalla või vägivallaga ähvardamise abil või ära kasutades kannatanu abitut seisundit — karistatakse vabadusekaotusega kahest kuni viie aastani.

(2) Vägistamise eest:

- 1) isiku poolt, kes on varem toime pannud vägistamise või
- 2) isikute grupi poolt või
- 3) alaealise vägistamise eest või
- 4) kui sellega kaasnes raske kehavigastuse tekitamine

karistatakse vabadusekaotusega kolmest kuni kümne aastani.

(3) Vägistamise eest:

kui sellega põhjustati raske tagajärg või lapsealise vägistamise eest karistatakse vabadusekaotusega kaheksast kuni viieteistkümne aastani.

Vägistamise puhul algatatakse kriminaalasi ainult kannatanu (alaealise puhul lapsevanema) avalduse alusel.

§ 116. Suguühendus noorema kui neljateistkümneaastase naissoost isikuga

Täisealise poolt suguühendusse astumise eest teadvalt noorema kui neljateistkümneaastase naissoost isikuga käesoleva koodeksi §-s 115 ettenähtud kuriteo tunnuste puudumisel — karistatakse arestiga või vabadusekaotusega kuni nelja aastani.

3. artikkel

Osavõtvad riigid rakendavad kõigis valdkondades, eriti poliitikas, ühiskondlikus elus, majanduses ja kultuuri alal kõiki vastavaid meetmeid, ka seadusandlikke, et tagada naiste igakülgne areng ja progress, et kindlustada neile meestega võrdsel alustel inimõiguste ja põhivabaduste realiseerimine ja kasutamine.

Eestis on siirdeaja lõpuks toimunud ühe poliitilis-majandusliku süsteemi asendumine teisega, välja on kujunemas demokraatlik poliitiline kultuur. Toimunud on identiteedinihe — riikluse, geopoliitilise kuuluvuse ja rahvuse uuestimääratlemine; loodud on riiklikud institutsioonid ja põhiseaduslik kord, ümber on jaotunud ühiskonna materiaalsed ressursid, on kindlustatud sotsiaalse õigluse põhimõtted (pensionid, sotsiaal- ja ravikindlustus jne.). *De facto* olukord ja inimõiguste sisuline tõlgendus peegeldavad käesoleva arengujärgu arusaamu ja võimalusi ning on eriti kiirete sotsiaalsete muudatuste ajal ka pidevas muutumises.

Eesti üleminek turumajandusele on toonud kaasa naiste ja meeste võimaluste, õiguste ja kohustuste laienemise, samas ka meeste ja naiste vahelise ebavõrdsuse süvenemise nii poliitikas, majanduses kui ka sotsiaalsfääris. Seda tendentsi kinnitavad erinevad rahvusvahelised raportid, näiteks 1997. a. koostatud raport "Inimareng üleminekuühiskondades" (*Human Development Under Transition*, Regional Bureau of Europe & CIS), UNICEF-i raport naiste olukorra kohta üleminekuühiskondades (*Women in Transition*), ÜRO Arenguprogrammi (UNDP) inimarengu aruanded.

Nõukogude okupatsiooni ajal deklareeritud illusoorne võrdsus; eemalejäämine sellest arengust, mis toimus inimõiguste tõlgendamisel ja realiseerimisel vabas maailmas ning feministlike liikumiste puudumine on jätnud Eesti elanike teadmised inimõiguste olemusest ja inimõiguste kaitsemehhanismidest puudulikuks. Aastakümneid väldanud vabaduse ja demokraatia puudumine ei võimaldanud omandada õiguste ja vabaduste arendamise ning praktilise kasutamise oskusi. Eesti taasiseseisvumine on toonud kaasa eeldused murranguks. Täpsemale andmekogumisele ja vastavatele uuringutele toetudes on hakanud selguma tõkked, mis takistavad Eesti naistel kasutada inimõigusi ja põhivabadusi võrdväärselt meestega.

1999. aastal koostati ja kirjastati Eestis kaks artiklikogumikku, kus on antud süvaanalüüs naiste ja meeste võrdõiguslikkusega seotud probleemidest Eestis — "Argielu Eestis 1990ndatel aastatel. Elanikkonnaküsitlustel "Eesti 98" ja "Eesti 93" põhinev sotsioloogiline ülevaade" (väljaandjaks Tallinna Pedagoogikaülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut), "Jagatud õigused ja vastutus" (väljaandjaks Sotsiaalministeerium). 2000. aasta algul lisandus kogumik "Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis" (väljaandjaks ÜRO Arenguprogramm ja Sotsiaalministeerium). Juurdepääs viimati ilmunud kogumikule on avatud ka interneti kaudu (<http://www.undp.ee/gender>).

Need uurimustulemused on tekitanud Eesti ühiskonnas sügavat huvi ning olnud aluseks laiemale diskussioonile, mida peetakse nii meedias kui ka mitmete Eesti juhtivate erakondade poliitikute vahel.

Naisi toetavate projektidega alustati kohe peale iseseisvumist, esialgu peamiselt valitsusväliste organisatsioonide algatustena.

1990. aastate alguses loodi Eesti Majandusjuhtide Instituudi ühe all-lülina Naiskoolituskeskus, mis alustas aktiivset naiste ettevalmistamist turumajandusse siirdumiseks. Naistel on tänu Naiskoolituskeskusele võimalik saada täiend- ja ümberõpet majandus- ja ärivaldkonnas, äri alustamises ja juhtimises, turunduses ja rahvusvahelistes turusuhetes, infotehnoloogias, võõrkeeltes jne. Regulaarselt toimuvad kontaktseminarid naabermaade ärinaistega. 1995. a. alustas Naiskoolituskeskus Eesti maakondades koolitusprojektiga "Naised avalikku ellu", analoogilise temaatikaga seminare on jätkatud erinevate fondide toel aastast aastasse. Naiskoolituskeskus töötab aastast 1997 mittetulundusühinguna, eesmärgiks naiste võimekuse tõstmine ühiskonnemu kõi gil tasanditel.

1998. a. alustas tegevust Naiste Kodanikukoolituse Keskus — mittetulundusühing, mis korraldab seminare ja treeninguid andmaks naistele teadmisi ning oskusi, mida nad vajavad, et võrdselt meestega osaleda ühiskondliku elu kõi gil tasandil, eelkõige poliitikas. Keskuse tegevuse tulemusena on loodud regionaalsed naispoliitikute ümarlauad.

Soolise ebavõrdsuse probleemide teadvustamiseks on Eestis seadusandjate, valitsuse ja valitsusväliste organisatsioonide koostöös korraldatud seminare ja konverentse:

- 1995 Seminar "Inimõigused — võrdõiguslikkust tagav seadusandlus ja võimalikud riiklikud struktuurid" (koostöös Euroopa Nõukoguga);
- 1995 Seminar "Baltimaade naisorganisatsioonide roll naiste, tütarlaste ja nende probleemide lahendamisel" (koostöös Euroopa Nõukoguga);
- 1997 Kesk- ja Ida-Euroopa foorum "Naiste ja tütarlaste tervis, seksuaalkasvatus ja pereplaneerimine" (koostöös Euroopa Nõukoguga);
- 1997 Balti- ja Põhjamaade ühiskonverents "Võrdsed võimalused", mis jätkus konverentsidega Druskininkais Leedus ja Valmieras Lätis (Põhjamaade Ministrite Nõukogu kaasabil).

Alates 1998. aastast on erinevate ministeeriumide poolt koordineeritavate projektide raames korraldatud seminare naisorganisatsioonidele. Probleemide teadvustamine on aktiveerinud naisi looma järjest uusi valitsusväliseid mittetulunduslikke ja poliitilisi ühendusi ning uurimiskeskusi. Nende arendamine on kaasa aidanud nii ühiskonna kui ka naiste endi arusaamadele inimõiguste ja põhivabaduste realiseerimisest ja kasutamisevõimalustest.

Eestis tegutsevad Riigikogu Naisteühendus, Erakondade Naisteühenduste ümarlaud, Naiskoolituskeskus, Naiste Kodanikukoolituse Keskus, naisuuringute keskused Tartu Ülikoolis ja Tallinna Pedagoogikaülikoolis, Naisuurimus- ja Teabekeskus Tallinnas. Nende kõigi tegevus on otseselt suunatud naiste eneseteadvuse arendamisele.

Alates 1995. aastast on Eestis võrdõiguslikkuse valdkonnaga seotud koostööprojekte toetanud mitmed rahvusvahelised organisatsioonid, nende hulgas ÜRO Arenguprogramm (UNDP) ja Rahvusvaheline Tööorganisatsioon (ILO).

Naiste õiguste teadvustamisel on ühiskonna tasandil läbitud kolm eristatavat perioodi. Perioodil 1991—1994, mil toimus taasiseseisvunud Eesti Vabariigi aluste rajamine ja radikaalsed majanduslikud reformid, valitsesid ühiskonnas avalikult deklareeritud traditsioonilised vaated naiste staatusele ja rollidele. Üleminek turumajandusühiskonda oli eelmisele iseseisvusperioodile omaseid traditsioonilisi

soorollihoiakuid tugevdanud ja taastanud. 1989. a. korraldatud Eesti naiste konverentsil lükkasid toleaeagse neokonservatiivse arvamuse esindajad tagasi ettepanekud välja töötada soolise võrdõiguslikkuse seadus, luua vastav valitsusasutus, lülitada temaatika õppeprogrammidesse. Avalikku arvamust kujundavad institutsioonid — massimeedia ja haridussüsteem, tegelesid üldisi inimõigusi ja demokraatiat tagavate võrdsete võimaluste ja kohustuste temaatikaga vähe.

1994—1998, mil toimus majanduslik ja kultuuriline stabiliseerumine, oli peatähelepanu suunatud majanduse arendamisele. Probleemi hakati laiemalt teadvustama üksikute institutsioonide poolt ka rahvusvaheliste ja siseriiklike konverentside, seminaride ning koolituste kaudu, kättesaadavamaks muutus ka vastavateemaline kirjandus, käivitusid mitmed rahvusvahelised abiprojektid, avaldati uuringutulemusi. See kutsus esile vastakaid seisukohti avalikus arvamuses — ühelt poolt arvati, et tegemist on nn. heaoluühiskondadest imporditud pseudoprobleemiga, oletades, et sooline võrdsus oli tegelikult tagatud juba nõukogude okupatsiooni perioodil, teisalt oldi seisukohal, et naiste staatuse ja olukorra küsimus pole niivõrd oluline kui muud sotsiaalmajanduslikud küsimused. Teema käsitus tekitas pigem tugevaid emotsioone kui ratsionaalset arutelu ja diskussiooni, tingituna eelkõige vastavate mõistete erinevast arusaamast, käsitlemisest pigem eetilise normina kui ühiskonna arengufaktorina ja inimõiguste küsimusena. Sotsiaalse stratifikatsiooniga kaasnevaid sotsiaalseid probleeme aitasid teadvustada iga-aastased ÜRO Arenguprogrammi finantseerimisel koostatud inimarengu aruanded. Naiste madalamale staatusele ühiskonnas hakkas tähelepanu pöörama massimeedia.

Tänaseks on seminaride, konverentside ja vastavate projektide kaudu toimunud nõ paradigmaatiline nihe probleemide teadvustamise tasandilt nendele konstruktiivse koostöö abil sisuliste lahenduste otsimise suunas. Alates 1999. aastast on avalikus arvamuses ning naiste endi hoiakutes toimunud muutused, mis võimaldavad neil endil sügavamalt analüüsida iganenud soorolle, teha vabamalt valikuid. Naiste õiguste olemuse ja rakendusvõimaluste suhtes on erinevatel naisorganisatsioonidel kui ka massimeedial tekkinud aktiivne huvi.

Eesti seadusandlus on sooliselt neutraalne ja seega on juriidiliselt naistel ja meestel poliitikas, majanduses, kultuuri- ja ühiskondlikus elus osalemiseks samad õigused. Tegelik olukord aga peegeldab traditsiooniliste soorollihoiakute domineerimist.

Ühiskondlikus elus (kolmanda sektori organisatsioonide tasandil) ja kultuuritarbimises on naised sageli aktiivsemad oma õigusi ja vabadusi realiseerima. Takistuseks on ka siin stereotüüpne kodu- ja peretööde jaotus. Stereotüüpide muutumist võib mitmete uuringute põhjal täheldada nooremate naiste puhul, seega on probleemiks noorema generatsiooni meeste edasine koolitus, mentaliteedi muutmine erinevaid meetmeid (ka seadusandlikke) kasutades.

Kultuurilised õigused väljenduvad võimalustes kasutada oma vaba aega.

Viimase kümnekonna aasta jooksul pole ei Eesti naiste ega meeste endi hinnanguil nende argipäevased vaba aja varud eriti muutunud. Ühtlasi jätkub sooline ebavõrdsus — nagu 1980ndate keskel ja 1990ndate alguses, nii oli ka eelmise kümnendi lõpus naistel tunduvalt vähem puhkeaega kui meestel. Sama kinnitas Statistikaameti poolt 1996. aastal korraldatud täisealise elanikkonna ajakasutuse katseuuring, mis viidi läbi ajabüdzeti meetodit kasutades ning arvestas ka puhkepäevade vaba aega.

Sooline ebavõrdsus puhkeaja varudes ilmneb nii palgatööl käijate kui mittekäijate, nii töötute kui pensionäride lõikes. Naistel on meestega võrreldes vähem vaba aega kogu elukaare vältel, kõigis vanuse- ja pererühmades. Ilmneb see juba vallaliste lasteta noorte neidude ja noormeeste kõrvutamisel, rääkimata hilisematest eluetappidest.

Lisaks rutiinsetele kodutöödele lasub naiste õlul tavaliselt ka hoolitsemine haigete, vanade jt abivajavate lähedaste eest. Seega pole loota naiste vaba aja rohkenemist, kuni püsivad traditsioonilised soorollihoiakud, mis peavad naiste sellist töökoormust endastmõistetavaks.

Kui 1980. aastatel ületas meeste huvi kirjutava pressi vastu naiste oma märgatavalt, siis 1990. aastatel olid naised agaramad ja laiema huvideringiga lugejad – see tendents ilmneb nii ajalahtede-ajakirjade kui ka raamatute lugemisel. Kui 1980. aastatel iseloomustas Eesti ühiskonda suur ja rahvakihiti suhteliselt ühtlaselt jaotunud kirjandushuvi, siis koos ühiskondliku murranguga on 1990. aastail raamatute lugejaskond pidevalt kahanenud ja lugemisaktiivsus vähenenud kõikides sotsiaalsetes

rühmades, nii meeste kui naiste seas. Võrreldes meestega on naised aga praegugi innukamad raamatulugejad, seda just ilukirjanduse vallas (Järve 2000:27).

Naised on Eestis peamised kultuuritarbimise järjepidevuse kandjad ja valdavalt meeste loodud institutsionaalne kultuur püsib suuresti naispubliku toel. Veelgi enam, nende õlul on ka rohujuuretasandi kultuurisektor. Just naised on enamasti kohaliku vabaharidustöö ja kultuurielu eestvedajad, kultuuriseltsides ja -ühendustes kaasalööjad, moodustades kaks kolmandikku seltside liikmeskonnast. Samuti on neil enam kunstilisi loovharrastusi: musitseerimise, joonistamise-maalimisega jms tegeles 1998. aastal omal käel iga neljas naine (*ibid.*, lk. 28).

Naiste osalust poliitikas ja majanduselus kirjeldatakse lähemalt artiklites 7 ja 11.

Lähtudes ühiskonna tasandist ja käsitledes naiste olukorda läbi heaoluindikaatorite, püüdes arvesse võtta inimeste õiguste ja võimaluste tegelikku realiseerumist erinevates elusfäärides, võib öelda, et Eestis seisavad naised sagedamini silmitsi vaesuse, tööturult tõrjutuse, otsustamise tasandilt eemalejäämise ja perekohustuste koormaga kui mehed.

Selles osas on valitsus astunud rea samme naiste positsiooni parandamiseks, pühendades eraldi tähelepanu vaesuse likvideerimise strateegia väljatöötamisele, naistele suunatud meetmete lülitamisele tööhõive arengukavasse ning perepoliitika kontseptsiooni väljatöötamisele.

4. artikkel

1. Osavõtvate riikide poolt ajutiste eriabinõude rakendamist meeste ja naiste tegeliku võrdõiguslikkuse kiiremaks saavutamiseks ei loeta käesoleva konventsiooni tähenduses diskrimineerivaks, kuid see ei tohi mingil moel kaasa tuua ebavõrdsete või diferentseeritud standardite säilimist; kui võimaluste ja suhtumise võrdsus on saavutatud, tuleb need abinõud tühistada.

Eestil puudub riiklik tegevuskava võrdõiguslikkuse saavutamiseks, kogu sellealases tegevuses lähtutakse teistes dokumentides sätestatust.

ÜRO neljandale naiste maailmakonverentsile esitatud riiklik raport "Eesti naised muutumas ühiskonnas 1995" (välja antud ÜRO Arenguprogrammi abiga) sisaldas strateegilisi suundi naiste olukorra parandamiseks Eestis. Need olid ka lähtekohaks riiklikele struktuuridele, mitteriiklikele ühendustele ja üksikisikutele oma tegevuse kavandamisel.

Soolise võrdõiguslikkuse probleemide lahendamiseks peeti raportis strateegiliselt esmatähtsaks viia ellu konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta, millega Eesti oli ühinenud 1991. aastal.

Raportis sätestati, et tuleb taotleda võrdõiguslikkust edendavate riiklike struktuuride loomist ja ühiskonna informeerimist naiste ja meeste inimõigustest ning arendada naiste olukorda käsitlevat sotsiaalstatistikat nii, et erinevad ühiskonnagrupid oleksid täpsemini kirjeldatud, samuti toetada sugupoolte uurimusi.

Täpsemalt määratleti ka need valdkonnad, mis vajasisid otseselt naistele suunatud tegevusi: naiste konkurentsivõime tõstmine, nende positsiooni kindlustamine tööturul, ühiskonnaelus ja poliitikas. Otsustati toetada valitsusväliste naisorganisatsioonide tegevust ja nende koostööd, samuti koostööd rahvusvaheliste naisorganisatsioonidega. Erilist tähelepanu soovitati pöörata naiste täiend- ja ümberõppeprogrammidele.

1995. aastal valminud raportis oldi ka seisukohal, et tuleb arendada sotsiaalsete garantiide süsteemi ülalpeetavatega perekondadele, võimaldades emadele paindlikku valikut töötamiseks ajal, kui lapsed on alaealised ja parandada üksikvanemate olukorda. Vajalikuks peeti toetada ja tähtsustada tänapäevast pereplaneerimist ja peresisest tööjaotust.

ÜRO IV naiste maailmakonverentsi lõppdokument — tegevuskava (*Platform for Action*) on rahvusvaheline dokument, mis on aluseks ka Eesti rahvuslike prioriteetide määramisel nii praegu kui ka lähemas tulevikus, nii valitsuse kui ka valitsusväliste organisatsioonide tasandil. Konverentsi tegevuskavaga püstitatud ülesannete täitmisest Eesti kui ÜRO liikmesriigi valitsuse poolt aastail 1995–2000 on esitatud aruanne ÜRO Peasekretärile.

ÜRO neljandale naiste maailmakonverentsile pühendatud ÜRO Peaassamblee erakorralise istungjärgu “Peking+5” ettevalmistaval perioodil jaanuaris 2000 võttis Eesti delegatsioon osa ÜRO Majandus- ja Sotsiaalnõukogu Euroopa Majanduskomisjoni korraldatud regionaalsest kohtumisest, kus riiklike kohustuste prioriteetidena lepidi kokku keskenduda järgmistele suundadele: naiste roll poliitikas ja otsuste tegemisel, võitlemine naistevastase vägivallaga ja inimkaubandusega, naiste majandusliku positsiooni ja riiklike võrdõiguslikkusega tegelevate institutsioonide tugevdamine.

ÜRO IV naiste maailmakonverentsi järel Vabariigi Valitsuse korraldusega 27. maist 1996. a. nr. 480-k (RT I 1996, 38, 758) loodud ministeeriumidevaheline komisjon otsustas, et prioriteetsed arengusuunad Eestis soolise võrdõiguslikkuse aspektist on järgnevad:

1. Luua ja tugevdada riiklikke struktuure, mis täidaksid võrdõiguslikkuse printsiibi integreerimise funktsioone.
2. Analüüsida Eesti seadusandluse vastavust rahvusvaheliste võrdõiguslikkuse standarditega.
3. Tagada ametliku sootundliku statistika kättesaadavus.
4. Naiste olukorra parandamine tööturul ja nende osaluse suurendamine otsuste vastuvõtmisel.

1996. aastal loodi Sotsiaalministeeriumisse võrdõiguslikkuse büroo. Büroo tegevuse põhieesmärgiks on soolise võrdõiguslikkuse printsiibi integreerimine Eesti sotsiaalarengusse. Selle eesmärgi nimel on asutud välja kujundama riigiametnike võrgustikku, kes tegeleksid oma haldusalades naiste õiguste tagamisele suunatud strateegiate väljatöötamisega.

Sotsiaalministeeriumi võrdõiguslikkuse büroo kohustuseks on koordineerida ka soolise võrdõiguslikkuse alase seadusandluse väljatöötamist, rakendamist ja vastavate struktuuride loomist ning sugupooltevahelist võrdõiguslikkust tagavate tegevuskavade ja programmide väljatöötamist vastavalt ÜRO, Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu nõuetele. Büroo igapäevaülesannete hulka kuulub ka avalikkuse ja rahvusvaheliste institutsioonide teavitamine ja projektide koordineerimine.

Seoses eurointegratsiooniga on valitsuse huviorbiidis võrdväärse töö eest võrdne tasustamine, naiste ja meeste võrdväärne kohtlemine tööl, töö- ja pereelu ühildamine ning vastavate õiguslike garantiide ja kaitsemehhanismide väljaarendamine.

Vabariigi Valitsuse tegevuskava alusel töötatakse aastatel 2001–2003 välja strateegia ja meetodid võrdõiguslikkuse integreerimiseks tööhõive ja tööelu valdkonda. Koolitus ja tehniline abi suunatakse valmisolekule integreerida võrdõiguslikkuse printsiip kõikidesse tegevuskavadesse ja poliitikatesse vastavalt Amsterdami lepingule. Selleks käivitatakse vastav riiklik programm, samuti taotletakse osalemist Euroopa Liidu programmides *EQUAL*, *DAPHNE* ja programmi, mis on seotud Euroopa Liidu raamstrateegiaga soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks aastatel 2001–2003.

Euroopa Liiduga liitumise ettevalmistamise käigus on riikliku töögrupi poolt läbi vaadatud Eesti seadusandluse vastavus Euroopa Liidu võrdõiguslikkusega seotud direktiividele ja muudele õigusaktidele. Eesti seaduste Euroopa Liidu õigusega harmoneerimiseks vajalikud tegevused on ette nähtud Vabariigi Valitsuse tegevuskavas.

Naisi toetavad programmid ja projektid

ÜRO Arenguprogrammi, Sorose Avatud Eesti Fondi, Naumanni fondi, K. Adenaueri fondi, Fr. Eberti fondi jt. abil initsieeritakse naiste kodanikuliikumist ja organisatsioonide arengut.

Tegevuste koordineerimiseks naabermaadega on Põhjamaade Ministrite Nõukogu võrdõiguslikkuse osakonna juurde loodud Balti- ja Põhjamaade võrdõiguslikkuse töögrupp, kuhu kuuluvad esindajad kõigist selle regiooni riikidest. Töögrupi juhiks on Eesti esindaja.

Rahvusvaheline Tööorganisatsioon (ILO) käivitas Eestis programmi “Rohkem ja paremaid töökohti naistele”, mis tulemuslikkuse korral pilootmaakonnas jätkub üleriiklikuna ja peaks kujunema näidisprogrammiks teistele Ida-Euroopa maadele. Programmi põhiülesandeks on naiste jaoks soodsa ettevõtluskeskkonna kujundamine, ettevõtlusalane koolitus ja mikrolaenude süsteemi käivitamine.

ÜRO Arenguprogrammi ja Vabariigi Valitsuse projekt “Võrdõiguslikkuse poliitika toetamine” kestis 1995–1997. Projektis kavandatu kohaselt oli suur osakaal naisorganisatsioonidele suunatud koolitustel. ÜRO Arenguprogrammi järgmine projekt aastail 1998—2000 “Soolise võrdõiguslikkuse edendamine” oli suunatud eelkõige riigiametnike ja valitsusväliste organisatsioonide esindajate koolitusele, seaduste analüüsile, teadus- ja uurimistegevusele, meediale ja teabelevile.

2. Kui osavõtavad riigid rakendavad eriabinõusid emaduse kaitseks, kaasa arvatud käesolevas konventsioonis sisalduvad abinõud, ei loeta seda diskrimineerivaks.

Vanemapuhkus ja soodustatud tööaeg

Lisaks iga-aastasele regulaarsele puhkusele on laste eest hoolitsemiseks vanemal võimalik saada rasedus- ja sünnituspuhkust, lapsendaja puhkust, lapsehoolduspuhkust, täiendavat lapsepuhkust ning palgata puhkust.

Emaduse kaitse on Eestis tagatud erinevate seadustega.

Puhkuseseadus (RT 1992, 37, 481):

- annab naisele õiguse enne või pärast rasedus- ja sünnituspuhkust saada sõltumata töötatud ajast puhkust täies ulatuses esimesel tööaastal. Sama õigus on mehel, kelle naine on rasedus- ja sünnituspuhkusel. Naisele, kes kasvatab kuni kolmeaastast last, peab tööandja andma puhkust ajal, kui ta seda soovib. See kehtib ka üksinda last (lapsi) kasvatava mehe puhul (§ 13);
- sätestab rasedus- ja sünnituspuhkuse andmise: naisele antakse sünnituslehe alusel rasedus- ja sünnituspuhkust 70 kalendripäeva enne ja 56 kalendripäeva pärast sünnitust. Mitmikute sünni või tüsistustega sünnituse korral antakse sünnituspuhkust 70 kalendripäeva. Rasedus- ja sünnituspuhkus liidetakse ja antakse täies ulatuses, sõltumata lapse sündimise päevast. Rasedus- ja sünnituspuhkuse aja eest makstakse hüvitist vastavalt ravikindlustusseadusele (§ 28);
- annab lapse emale või isale tema soovi korral õiguse lapsehoolduspuhkusele lapse 3-aastaseks saamiseni. Lapsehoolduspuhkuse ajaks tööleping peatub ja töötajale makstakse selle aja eest riiklikku ülalpidamistoetust vastavalt lastetoetuste seadusele (§ 30);
- annab naisele tasulist rasedus- ja sünnituspuhkust 18 nädalat, mitmikute sünni või tüsistustega sünnituse korral 20 nädalat. Kuni aastase lapse lapsendajale antakse lapsendaja puhkust 10 nädalat, mille eest makstakse ravikindlustushüvitist.

Lapsehoolduspuhkust antakse lapse emale või isale nende soovil kuni lapse 3-aastaseks saamiseni. Lapsehoolduspuhkuse ajaks tööleping peatub ja töötajale makstakse selle aja eest riiklikku lapsehooldustasu.

Emale või isale antakse tema soovil igal tööaastal täiendavat lapsepuhkust 3 kalendripäeva, kui tal on üks või kaks alla 14-aastast last, ning 6 kalendripäeva, kui tal on kolm või enam alla 14-aastast last või vähemalt üks alla 3-aastane laps (sellele puhkusele on õigus ka lapse eestkostjal, kes kasvatab last ilma vanemateta).

Tööandja on kohustatud töötaja soovil andma palgata puhkust

(1) naisele, kes kasvatab kuni 14-aastast last,

- (2) mehele või lapse eestkostjale, kes kasvatab üksinda kuni 14-aastast last ning
 (3) ühele vanematest, eestkostjale või hooldajale, kes kasvatab lapsinvaliidi.

Kuni 16-aastase puudega lapse vanemal, eestkostjal või hooldajal on õigus ühele lisapuhkepäevale kuus, mille eest tasutakse keskmise palga alusel sotsiaalkindlustuse eelarve summadest. Isikule, kes kasvatab alla 1,5-aastast last, antakse lisavaheajad lapse toitmiseks. Need arvatakse töötaja hulka ja nende eest makstakse keskmist palka sotsiaalkindlustuse eelarve summadest.

Alla 14-aastaseid lapsi või kuni 16-aastaseid puudega lapsi kasvatavatel isikutel on õigus töötada osalise tööajaga. Neid isikuid võib rakendada tööle ööajal ja puhkepäevadel ning ületunnitööle üksnes nende nõusolekul. Ka rasedatel on õigus osalisele tööajale, nad ei või öösel ja puhkepäevadel töötada isegi siis, kui nad seda tahavad. Ka ületunnitöö on nende puhul välistatud.

Perekonda toetavatest meetmetest võib nimetada ka seda, et alla 7-aastast last või alla 16-aastast puudega last kasvatanud emalt, ema puudumisel või ema töötamise ajal isalt või eestkostjalt ei nõuta töötuna registreerimisel eelnevat tööga hõivatust. Suuremaid garantiisid võiks iga-aastaste regulaarsete puhkuste ajakava koostamisel anda ka vanemaid kui 3-aastaseid lapsi kasvatavatele inimestele. Näiteks võiksid nende puhkused kattuda koolivaheaegadega jne. Laste kasvatamise seisukohalt on oluline ka töötaja veelgi paindlikum reguleerimine.

Töötajate distsiplinaarvastutuse seaduse (RT I 1993, 26, 441) kohaselt

- peab naisele, kelle kohta tööandjal on dokument, mis tõendab, et töötaja on rase, pärast rahatrahvi kinnipidamist jääma vähemalt 70% temale väljamaksmisele kuuluvast palgast (§ 18);
- keelatakse määrata palga maksmise peatamisega töölt kõrvaldamist töötajale, kelle kohta tööandjal on dokument, mis tõendab, et ta on rase, lapsinvaliidi või alla 3-aastase lapse ema, kasvatab ilma emata lapsinvaliidi või alla 3-aastast last või on lapsinvaliidi eestkostja või hooldaja (§ 20).

Hõlmatus ravikindlustusega

Ravikindlustusseaduse (RT 1991, 23, 272) alusel:

- makstakse ajutise töö kergendamise puhul või ajutiselt teisele tööle üleviimise korral palgavahet niisuguses summas, et palgavahe koos selle aja eest saadava palgaga ei ületaks kindlustatu keskmist palka. Ajutiselt tööst vabastamise korral makstakse kindlustatule hüvitist ühe kalendripäeva kohta 80% ühe kalendripäeva keskmisest tulust (§ 10);
- makstakse kindlustatule raseduse või sünnituse korral 100%-list rasedus- ja sünnitushüvitist sünnituseelsel ja -järgsel perioodil kokku 126 kalendripäeva eest, mitmikute sünni või tüsistusega sünnituse korral kokku 140 kalendripäeva eest hüvitist (§ 6 ja § 8);
- osutatakse haigekassa poolt finantseeritavaid terviseuuringuid ja raviteenuseid lisaks neile isikuile, kelle eest on makstud sotsiaalmaksu. Kindlustatuga on võrdsustatud rida mittetöötavaid isikuid, sealhulgas rase naine alates 12. rasedusnädalast, alla 18 aasta vanune laps, puudega last hooldav üks vanem või eestkostja, kindlustatu poolt ülalpeetav (näiteks kodus lapsi kasvatav abikaasa).

Riik maksab sotsiaalmaksu ühe vanema või muu isiku eest, kes kasvatab kuni 3-aastast last, samuti kolme- ja enamalapselises perekonnas kuni 8-aastast last hooldava mittetöötava vanema eest. Ravikindlustus hõlmab haiguse tõttu töölt puudunud aja eest hüvitise maksmist, raviteenuseid ning soodushinnaga ravimite saamist.

Praegu kehtiv regulatsioon on diskrimineeriv nii nais- kui ka meestöötajate suhtes: mehed saavad soodustusi kasutada ainult juhul, kui nad kasvatavad last üksi (ilma lapse emata). Kuivõrd soodustusi saavad kasutada esmajärjekorras naised, siis perekondlikud kohustused lasuvad samuti eelkõige naistel, mis seab naistöötajad võrreldes meestega tööturul halvemasse olukorda. Olukorra muutmise eelduseks on aastail 2000—2001 täienduste tegemine tööseadusandlusse.

5. artikkel

Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid abinõusid, et:

(a) muuta meeste ja naiste käitumise sotsiaalseid ja kultuurilisi mudeleid eesmärgiga kõrvaldada eelarvamused ning kaotada tavad ja muu praktika, mis rajanevad seisukohal, et üks sugupool on teisest vähemväärtuslik või kõrgemalseisev, või stereotüüpsetel ettekujutustel meeste ja naiste rollijaotusest;

Meeste ja naiste võimaluste, kohustuste ja õiguste ebavõrdsusest tulenevate vastuolude teadvustamist üldise sotsiaalse probleemina on takistanud usaldusväärse riikliku statistika puudulikkus. Nagu nõukogude ajal, nii ka taasiseseisvunud Eesti Vabariigis pole sugupool olnud regulaarse statistilise analüüsi üheks näitajaks ja seetõttu ei ole esitatud andmed võimaldanud hinnata erinevates majapidamistes elavate meeste ja naiste elutingimusi.

Alates 1997. aastast on Eesti Statistikaameti töötajad saanud regulaarselt koolitust sootundlike andmete kogumiseks ja esitamiseks. Koostöös Rootsi *SIDA* abiprogrammiga on käivitunud statistiliste andmete esitamise kaasajastamise projekt. Statistikaameti isikuandmete osakonna töötajad on läbinud viiepäevase soopõhise statistikaalase koolituskursuse, mis korraldati ÜRO Arenguprogrammi regionaalse büroo poolt 1999. aastal Valgevenes Minskis.

Naise imidži ajalooline taust

Eesti naiste positsioon ja rollid on kujunenud läbi erinevate ajaloo perioodide. Eesti etnograafid ja ajaloolased on esitanud eesti naiste kohta vastakaid seisukohti, kirjeldades eesti naist teistest rahvustest naistega võrreldes kui võrdlemisi iseseisvat ja mehest vähem sõltuvat, teine kord aga kui pärisorja seisundis ja olukorras olevat sugupoolt.

Eesti naise staatusel tänapäeva ühiskonnas on oma ajalooliselt välja kujunenud tagapõhi: ühelt poolt on seda mõjutanud eesti rahvuskultuuri allasurutus saksa väikekodanluse ja baltisaksa mõjuväljas, teisalt aga on oma jälje jätnud viiekümneaastase nõukogude okupatsiooni kogemused ja tingimused.

Eesti on elanud pikki sajandeid patriarhaalses ühiskonnas, kus naisele iseloomulikke omadusi ja tema tegevusvaldkondi alahinnati ning naise tööd ei väärtustatud nn. meeste tööga samal määral. Patriarhaalne struktuur on läbi aastasade küll muutunud, aga paljud meeste keskset rolli universaalseks ja loomulikuks pidavad hoiakud ja stereotüübid on püsinud Eestis tänapäevani. Just meestele ongi Eesti ühiskonnas omistatud traditsioonilise liidri, jõulise tegutseja ja karistaja rollid, naistele omakorda hoolitseja, alluva ja kaasatundja rollid.

Eesti naisliikumine sai alguse 1880. aastatel seoses eestikeelse kooli asutamiseks algatatud rahvusliku liikumisega, mille käigus ka esimene naisorganisatsioon loodi. 1907. aastal loodud Eesti Naisliit rääkis avalikult naiste õigustest ja võrdsest palgast võrdse töö eest. 1911. aastal loodi esimene naisüliõpilaste selts. 1917. aastal peeti esimene Eesti naiskonverents, mille põhiteemaks olid naiste sotsiaalsed õigused. 1918. aastal loodud Eesti Vabariigis seadustati naiste ja meeste võrdõiguslikkus. 1920. aastal kutsuti Asutava Kogu naissaadikute algatusel kokku II naiskongress ja asutati Eesti Naisorganisatsioonide Liit. Naisliikumist toetasid eesrindlikumad ühiskonnategelased, suurenes riiklik abi naiste tööelus osalemisele.

Nõukogude okupatsiooni ajal saadeti kõik naisorganisatsioonid laiali.

Nõukogudeaegse ideoloogia poolt deklareeritud meeste ja naiste võrdõiguslikkus, mis varjas naiste diskrimineerimist, tõi tegelikkuses kaasa segadust ja rahulolematust — naiste sotsiaalsed rollid küll mitmekesisust ja nende aktiivset osalemist oodati nii kutsetöös kui ka koduses elus ning lastekasvatamises, kuid meeste rollid jäid samal ajal praktiliselt muutumatuteks. Kuigi sundemantsipatsioon õigustas naiste töötamist kõigil elualadel, ei muutunud tööturu tugev vertikaalne ja horisontaalne sooline segregatsioon. Naised jäid meestest madalama palga peale, eemale juhtivast tööst ning ühiskonna tasemel otsustamisest. Kahekordse pikkusega tööpäevaga emadel (kutsetöö ja kodused tööd) ei jätkunud sageli enam aega ega tahtmiski ei lastega koos

olemiseks ega vaba aja harrastusteks. Sagenesid perekondlikud lahkkelid, meeste ja naiste ning vanemate ja laste üksteise mittemõistmine.

Hoiakute muutumine pere- ja soorollide suhtes

Enamik töökspidamistest, millel põhinevad arusaamad, suhtumised ja hoiakud endale ja vastassugupoolele sobivaks peetava kohta, on määratud ära traditsioonidega, uskumustega sellest, mida on ühiskonnas juba ammu ja alati meestele ja naistele kohaseks peetud.

Ehkki arusaamades traditsioonilistest väärtustest on Eestis viimaste aastakümnete jooksul toimunud muutusi, on näiteks ettekujutus tüüpilisest, soositud peremudelist püsinud muutumatuna läbi pikkade aastasadade. Kodu ja perekonda kui peamist turvalisuse tagatist ja stabiilsuse säilitajat on eesti rahvas läbi aegade kõrgelt väärtustanud. Perekond on ka see, mis on aidanud eestlastel kui väikerahval alal hoida ajaloolisi traditsioone ning arendada edasi oma kultuuri.

Ometi on kodus meeste ja naiste omavahelised rollid traditsiooniliselt olnud jaotatud nii, et majapidamistes, kus töötavad nii naine kui mees, on naistele kodutööde näol jäänud palju suurem koormus, mis seega on takistanud naistel oma valitud erialal edasi pääsemast. Kuna aga patriarhaalne kultuurimuster on ammu välja kujunenud, käitutakse selle järgi peaaegu automaatselt.

Nõukogude-aegsele pealesurutud ideoloogiale meeste ja naiste vahelisest võrdsusest vastandus 1990-ndate aastate alguse Eestis reaktsioonina traditsiooniliste soorollide taaselustamiskatse. Sellekohaseid lähiminevikus toimunud muutusi meeste ja naiste rolliootustes ja hoiakutes patriarhaalse käitumis- ja kultuurimustri suunas iseloomustavad läbiviidud sotsioloogilised uurimused. Nii väitis uurimuse "Rahvused Balti riikides" andmetel 84% eestlastest, et mehe töö on raha teenida ja naise töö kodu ja laste eest hoolt kanda (Rose & Maley 1994).

1995. ja 1998. a. Tartu Ülikoolis sugupoolte uuringute keskuse poolt läbi viidud soorolliuuringute tulemused peegeldavad kaasaegset Eesti ühiskonda mehekesksena ja maskuliinseid omadusi väärtustavana. Kuna maskuliinsete omadused aitavad "elus

edasi", on maskuliinset soorollid eeldavad tegevusvaldkonnad ja seega ka mehed üldiselt ühiskonnas keskmiselt kõrgemalt hinnatud ja paremini tasustatud.

Naiste ja meeste argielu analüüsimiseks tellis Sotsiaalministeerium ÜRO Arenguprogrammi rahalisel toetusel 1998. aastal Tallinna Pedagoogikaülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudilt uurimuse "Mehed ja naised 1990. aastate Eestis", millest selgus, et vaatamata meeste ja naiste eluväärtuste sarnasusele on nende elutingimused, võimalused ja tegelik tööjaotus küllaltki erinevad.

Kogutud andmed sugupoolte rollide jaotumise kohta tööl ja kodus, naiste ja meeste võimalustest tööturul, sotsiaalsetest võrgustikest, töö- ja pereelu ühitamisest annavad senisest parema võimaluse iganenud soorollide muutmiseks. Avaliku arvamuse üldist muutumist võib prognoosida alles siis, kui tegelikku olukorda (meeste nägemuse prevaleerimist tööalaste ja ühiskonnale tähtsate ühiste otsuste tegemisel ning naiste nägemuse võimendumist koduse elu korraldamisel ja laste kasvatamisel) hakatakse hindama selle ühiskondlike tulude ja kulude alusel.

Hoiakud meeste ja naiste rollide suhtes on hakanud muutuma. Kuigi näiteks kirikuvaimuliku amet on traditsiooniliselt kuulunud meestele ning vaimulike ametinimetused seostuvad eestkätt meestega, võib tänapäeval kohata vaimulikuametis ka naisi. Naisvaimulikke leidub Eestis siiski vaid protestantlikes kirikutes, roomakatoliku ja õigeusu kirik on säilitanud oma senise positsiooni ja välistavad naiste ordineerimise vaimulikeks. 1999. aastal oli Eestis luteri kirikus kokku 14 naisvaimulikku, kes moodustavad kümnendiku kirikus ametis olevaist vaimulikest (*Postimees*, 17.04.99).

(b) tagada, et kasvatus perekonnas sisaldaks õige arusaamise emadusest kui sotsiaalsest funktsioonist ning tunnistaks meeste ja naiste ühist vastutust oma laste kasvatamisel ja arendamisel, kusjuures laste huvid on kõikidel juhtudel esikohal.

Põhiseaduse kohaselt on vanematel õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest (§ 27), sellega tunnistatakse perekonna ja vanemate esmast osa laste kaitsel ja nende eest hoolitsemisel.

Perekonnaseaduse (vt. art. 2 (a)) kohaselt on vanematel oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused. Vanem on lapse seaduslik esindaja. Seadusliku esindajana on vanemal eestkostja volitus. Vanem on kohustatud oma lapse õigusi ja huve kaitsma. Vanem ei või vanema õigusi teostada vastuolus lapse huvidega (§ 49 ja § 50).

Kui vanemad elavad lahus, lepivad nad kokku, kumma vanema juures laps elab. Kokkuleppe puudumisel lahendab vaidluse vanema nõudel kohus (§ 51).

Kui vanematel on vaidlusi, mil viisil lahus elav vanem võtab osa lapse kasvatamisest ja temaga suhtlemisest, lahendab vaidluse eestkostetasutus või vanema nõudel kohus (§ 52). Vanemal on õigus tagasi nõuda oma last igalt isikult, kelle juures laps on seadusliku aluseta (§ 50).

Vanem on kohustatud ülal pidama oma alaealist last ja abi vajavat töövõimetut täisealiseks saanud last. Kui laps õpib põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses ja jätkab õppimist täisealiseks saamisel, on vanem kohustatud teda õppimise ajal ülal pidama. Kui vanem ei täida lapse ülalpidamiskohustust, mõistab kohus temalt välja elatise. Igakuine elatusraha ühele lapsele ei või olla väiksem kui veerand Vabariigi Valitsuse kehtestatud miinimumpalka.

Lastekaitse seaduse (RT 1992, 28, 370) kohaselt on üksikvanemaga perekond võrdselt täisperekonnaga kohustatud kasvatama last ja hoolitsema tema eest (§ 26). Vanematel on laste vajaduste tundmaõppimiseks ja laste toetamiseks õigus saada sotsiaaltalituselt tasuta konsultatsiooni (§ 25).

Emaduse kaitse on Eestis tagatud töölepinguseaduse, avaliku teenistuse seaduse, töö- ja puhkeaja seaduse, puhkuseaduse, ravikindlustusseaduse, sotsiaalmaksuseaduse, lastetoetuste seaduse ja riikliku pensionikindlustuse seadusega (vt. artikkel 11).

Ravikindlustusseaduse (vt. art. 4. p. 2) alusel:

- makstakse ajutise töö kergendamise puhul või ajutiselt teisele tööle üleviimise korral palgavahet niisuguses summas, et palgavahe koos selle aja eest saadava palgaga ei ületaks kindlustatu keskmist palka. Ajutiselt tööst vabastamise korral makstakse kindlustatule hüvitist ühe kalendripäeva kohta 80% ühe kalendripäeva keskmisest tulust (§ 10⁴);
- makstakse kindlustatule raseduse või sünnituse korral 100%-list rasedus- ja sünnitushüvitist sünnituseelsel ja -järgsel perioodil kokku 126 kalendripäeva eest, mitmikute sünni või tüsistusega sünnituse korral kokku 140 kalendripäeva eest hüvitist (§6 ja § 8);
- osutatakse haigekassa poolt finantseeritavaid terviseuringuid ja raviteenuseid lisaks neile isikuile, kelle eest on makstud sotsiaalmaksu, ka mittetöötavale rasedatele alates 12. rasedusnädalast, lastele ja kindlustatu poolt ülalpeetavatele abikaasadele.

Sotsiaalmaksuseaduse (RT 1990, 9, 102) kohaselt maksab riik sotsiaalmaksu lähtuvalt kuupalga alammäärast kuni 3-aastase lapsega lapsehoolduspuhkusel oleva isiku või mittetöötava, kuni 3-aastast last kasvatava ühe vanema eest (§ 6). Seega saavad haigekassa poolt finantseeritavaid terviseuringuid ja raviteenuseid ka kõik kuni 3-aastase lapsega lapsehoolduspuhkusel olevad isikud ning üks mittetöötav, kuni 3-aastast last kasvatav vanem.

Alates 1. jaanuarist 2000. aastal hakkas kehtima *Riiklike peretoetuste seadus*.

Seaduse järgi suurenesid sünnitoetus, üksikvanema toetus, ajateenija lapse toetus ja paljudel peredel senine ülalpidamistoetus, mis muutus lapsehooldustasuks. Lapsehooldustasu saajate eest maksab riik sotsiaalmaksu, tagades nendele isikutele ravikindlustusega hõlmatuse ning riikliku pensionikindlustuse. Seega tunnustab riik uue seaduse eelnõu kaudu laste kasvatamist kui tööd. Lapsehooldustasu arvutamise aluseks on lapsehooldustasu määr, mis kehtestatakse igaks eelarveaastaks riigieelarvega.

Sünnitoetust makstakse ühekordselt: esimese laps sünni korral 3750 krooni, teise ja iga järgmise lapse sünni korral 3000 krooni. Mitmikute sünni korral makstakse iga lapse kohta 3750 krooni.

Lapsetoetust makstakse igakuiselt iga kuni lapse 16-aastase lapse kohta, päevases õppevormis õppimise korral kuni 19-aastaseks saamiseni (jooksval õppeaastal õppeaasta lõpuni). Esimese lapse toetus on 150 krooni, teisel lapsel 225 krooni, kolmanda ja iga järgneva lapse toetus 300 krooni. Kutsekoolis õppiva lastekodulapse toetus on 150 krooni.

Üksikvanema toetus on 300 krooni ja see ei sõltu laste arvust.

Ajateenija lapse toetus on 750 krooni.

Lapse koolitoetus on 450 krooni ja seda makstakse kooliaasta alguses, augusti või septembrikuu jooksul.

Eestkostetava või peres hooldamisel oleva lapse toetus on 300 krooni.

Elluastumistoetus, mida makstakse lastekodulapsele iseseisva elu alustamisel, ulatub nüüd 5000 kroonini.

Lapsehooldustasu makstakse lapse vanemale või lapse tegelikule hooldajale, sõltuvalt laste vanusest ja laste arvust perekonnas. Kui peres on kolm või enam lapsetoetust saavat last, makstakse lapsehooldustasu kuni 8-aastaste laste eest, kuni I klassi lõpetamiseni (kui laps saab 8-aastaseks jooksval õppeaastal, makstakse lapsehooldustasu õppeaasta lõpuni). Ühelapselises perekonnas makstakse lapsehooldustasu üksnes kuni lapse 3-aastaseks saamiseni. Kahe kuni 8-aastase lapsega peres makstakse lapsehooldustasu juhul kui vähemalt üks laps on kuni 3-aastane. Lapsehooldustasu makstakse kas vanemale või lapse tegelikule hooldajale:

- isikule, kes kasutab vanema asemel lapsehoolduspuhkust;
- isikule, kellega on sõlmitud kirjalik perekonnas hooldamise leping või
- lapse eestkostjale.

Lapsehooldustasu maksmine ei sõltu töötamisest või mitte-töötamisest.

Alates 1. jaanuarist 2000. a. lisandus lapsehooldustasu automaatselt lastetoetustele. Lapsehooldustasu suurus on iga kuni 3-aastase lapse eest 600 krooni, iga 3—8-aastase lapse eest 300 krooni.

1998. aastal maksti töövõimetuslehtede järgi sünnitushüvitist 1 miljoni kalendripäeva eest 100 miljonit krooni.

- Enne rasedus- ja sünnituspuhkust omas töökohta ning sai sünnitushüvitist umbes kaks kolmandikku sünnitajatest.
- Rasedatele, kel pole töökohta, enne sünnitust hüvitist ega toetust ei maksta.
- Töötule, kellel on töötü abiraha maksmise aja lõppemisel jäänud arsti poolt määratud sünnituse tähtajani vähem kui 70 kalendripäeva, makstakse töötü abiraha kuni sünnituseni.

Sotsiaalhoolekande seadus (RT II 1998, 14, 21) annab kohalikule omavalitsusele õiguse määrata ja maksta täiendavaid sotsiaaltoetusi kohaliku omavalitsuse eelarvest (sealhulgas ka toetusi lapse sünni korral). Kohalikud omavalitsused organiseerivad emadele vastsündinute jaoks vajalike tarvetega kingituspakke. Seadus on aluseks ka sotsiaalnõustamise osutamisele (§§ 23, 11). Lisaks eeltoodule korraldavad naistenõuandlad emadele enne lapse sündi "emade koole", pärast lapse sündi saavad pered vajalikku nõustamist perearstidelt.

Eesti seadusi läbib rahvusvaheliselt aktsepteeritud põhimõte, mille kohaselt igasugustes lapsi puudutavates küsimustes seatakse esikohale laste huvid.

Töö-ja pereelu ühitamine

Noored naised, kes samaealiste meestega võrdselt hindavad head haridust, huvitavat tööd ning tööalast või poliitilist karjääri, valivad sageli pereloomise edasilükkamise. Samal ajal on Eesti naiste puhul kehtinud tendents, et kõrgharidusega naiste hulgas on kahe lapsega naisi rohkem ja ilma lasteta naisi vähem kui keskharidusega naiste seas. Seda kinnitab ka 1998. aasta lõpus teostatud elanikkonnaküsitlus, millest ilmnes, et kõige rohkem on ilma lasteta naisi keskharidusega naiste hulgas (29%) ning

kahelapselisi naisi kõige enam (ehk 38%) kõrgharidusega naiste seas (Kelam 1999:47).

Laste muretsemisest on sundinud loobuma nii majanduslikud piirangud (laste kasvatamiseks ja harimiseks vajalikud kulutused on järsult kasvanud) ja ebakindlus tuleviku ees kui ka muutunud eluväärtused, mille puhul põimuvad Eesti varakapitalismi pragmaatilisemad ning arenenud läänemaade individualistlikud, post-modernistlikud eluväärtused (enesearendamine, vaba aeg ja sõbrad, sõltumatus).

Vaatamata sellele, et sotsioloogilised küsitlused kinnitavad pidevalt, et hoiakute tasandil peetakse lapsi kõige tähtsamaks eluväärtuseks (seda nii lastega kui lasteta inimeste puhul, soost, rahvusest ja elukohast sõltumata), on sündide tegelik arv 1990-ndatel aastatel pidevalt vähenenud, moodustades 1998. aastal vaid 49% 1988. aasta vastavast näitajast. Viimase aastakümne sündimuse statistiline ülevaade on toodud artiklis 12 punktis 1.

Kiirete ühiskondlike muutuste tulemusel on aset leidnud ka muutused suhtumises vabaabieludesse, samuti vallaslastesse. Liberaalsemate hoiakute levikust räägib muuhulgas asjaolu, et alates 1989. aastast on väljaspool registreeritud abielu sündinud laste osatähtsus märgatavalt tõusnud. 1990ndate teisel poolel on jätkunud abieluväliste sündide osakaalu tõus, ületades esmakordselt registreeritud abielust sündinute arvu 1997. aastal. 1999. aastal suurenes vahe seaduslikult registreeritud abielus olevate vanemate laste ja abielus mitte olevate vanemate laste arvu vahel veelgi. Tegelikult peegeldub registreeritud abieludest sündinud laste arvu vähenemises olukord, kus registreerimata kooselu eelistatakse ametlikule abielule.

Ülevaade väljaspool ametlikult registreeritud abielu sündinud laste arvu kohta 1990ndatel aastatel on esitatud lisas olevas tabelis 5.1.

Kuigi abieluväliste sündide osatähtsus Eestis on suurenenud peamiselt vabaabielust sündinud laste arvelt, on samaaegselt suurenenud ka isa tuvastuseta sündide osatähtsus. 1990. aastal hõlmasid isa tuvastuseta sündid sündide koguarvust 10%, 1997. ja 1998. aastal aga juba 15%.

Täna pakuvad kõik sünnitusmajad Eestis võimalust tulla sünnitama koos tugiisikuga. Selline inimene peab olema naisele lähedane enne sünnitust, sünnituse ajal ja ka peale sünnitust. Enamasti on selleks isikuks lapse isa. Kui nõukogude-perioodi jooksul oli tulevaste isade viibimine sünnituse juures väga ebaharilik nähtus, siis viimase kümnendiga on selliste isade arv märkimisväärselt kasvanud. Kergemini võttis isade juurdetuleku omaks erameditsiin. Tänapäevaks näitab statistika, et kui riigihaiaglas on tugiisikud kohal umbes 60%-l sünnitajatest, siis erahaiaglas on osalemine peaaegu 100%-line. Erahaiaglate personal on selle uuenduse tuliseim toetaja.

Statistiline ülevaade elussündide kohta ema vanuse järgi on esitatud lisas tabelis 5.2.

Kuni viimase kümnendi vahetuseni langeva trendiga olnud ema keskmine vanus lapse sünnil tõusis 1998. aastaks 26,4 ja esmassünnitajatel 23,6 aastani. Keskmine laste arv naise kohta langes samal aastal 1,21-ni. Samas on esmassünnitajate keskmine vanus alates 1993. aastast olnud kuni 0,7 aastat madalam naise keskmisest esmasabiellumisvanusest.

Suuresti on see vähenemine toimunud kõrgharidusega noorte naiste arvel — kui veel 1980-ndatel aastatel oli Eesti iseärasuseks kõrgharidusega eestlannade suhteliselt suur keskmine laste arv (võrreldes keskharidusega naistega), siis 1990-ndatel aastatel noored kõrgharidusega naised sünnitamisega enam ei kiirusta ja mitme lapse saamist ei kavanda. Kasvanud on ka keskmine emade vanus esmasündide puhul.

Perede struktuuris tegelikult toimunud muutusi on riiklik statistika peegeldanud halvasti. Eelviimane rahvaloendus toimus Eestis 1989. aastal ja 1990. aastate rahvastikustatistika on statistikasüsteemi ümberkorralduste tõttu olnud küllaltki ebausaldatav. Täpsemaid andmeid on oodata rahvaloendusest, mis toimus 31. märtsil 2000. Üldise pildi lastega inimestest, laste arvust perekonnas, registreeritult ja registreerimata kooselavatest peredest ja nende elutingimustest on andnud eelkõige sotsioloogilised küsitlused. Kuna selliste küsitluste vahelised perioodid on olnud suhteliselt pikad (“Eesti 78”, “Eesti 85”, “Eesti 93”, “Eesti 98”, “Norbalt 94” ja “Norbalt 99”), siis on ka hetkeülevaate saamine tegelikest perevormidest, perede vajadustest ja elutingimustest, pereliikmete hoiakutest ja käitumisest küsitlustevahelisel perioodil olnud raskendatud.

Nagu naiste kõrge tööhõive Eestis näitab, pole siin taasiseseisvumise ja turumajandusele ülemineku algusajal püstitatud loosungid, mis kutsusid naisi nii töökohti kui ka kõrgkoolides õppimise kohti meestele jätma, tegelikus elus vastukaja leidnud. Perede kehv majanduslik olukord pole koju jääda soovijatele sellist võimalustki jätnud. Kodus ollakse ainult väikelastega. Meeste ja naiste tööhõive on peaaegu võrdselt kõrge vanuses 35–54 aastat, 80% ümber ja kõrgeim (84%) on see nii meestel kui ka naistel vanuses 45–49 aastat. Üldse töötab kodus elavate lastega naistest 65%. Umbes pooltel töötavatest naistest (49%) on kodus lapsed ja abikaasa, 19% töötavatest naistest on lastega kooselavad üksikemad. Üldse pole lapsi 16% töötavatest naistest (Narusk 1999:67).

Küsitluste andmetel saavad veidi üle poole töötajatest (55%) hakkama 40-tunnise töönädalaga, 28% töötab rohkem tunde nädalas. Lisatunde tehakse nii põhi- kui ka lisatöökohtadel. Ametlikult on lisatöö 9% Eesti elanikest, seda peamiselt kultuuritöötajatel (20%), riigijuhtimises (18%), panganduses ja kindlustuses (16%) ning hariduses, teaduses ja tervishoius (14%). Lisatöid tegevate meeste ja naiste osakaal on suhteliselt võrdne (*ibid.*).

Traditsiooniliste rollisuhete püsimist Eestis näitab tõsiasi, et naiste puhul peetakse nende ülesandeks lisaks oma kutsetööle ka majapidamise, laste ja mehe eest hoolitsemist. Tasustamata kodutööd lisavad naiste tasustatud töötundidele keskmiselt 27 töötundi nädalas (Narusk 1999:68). Nii jääb enamusel Eesti naistel oma hobide jaoks ja enese eest hoolitsemiseks vähem aega kui nende sookaaslastel arenenud Euroopa riikides. Peale abiellumist loobuvad töötavad naised meestest sagedamini oma harrastustest ja pühenduvad lastekasvatamisele ning majapidamise eest hoolitsemisele. Uurimused kinnitavad sedagi, et mida raskem on majanduslik olukord (ühiskonnas, perekonnas), seda rohkem leidub traditsiooniliste soorollide toetajaid.

Samal ajal kui arenenud maades meeste kodutöodes osalemise aktiivsus kasvab, toimus Eestis 1990-ndate alguses (võrreldes 1980-ndate aastate keskpaigaga) vastupidine tendents – mehed hakkasid nendes vähem osalema, seda eelkõige vanemates eärühmades. Ka 1990-ndate lõpupoolel pole olukord praktiliselt muutunud. Eesti Statistikaameti poolt 1996. aastal teostatud täisealise elanikkonna ajakasutuse

pilootuuring kinnitas, et abielus meestel kulub perekonna ja majapidamistöde peale päevas keskmiselt 4.5 tundi ja abielus naistel 6.8 tundi. Pool sellest ajast, mis meestel pere ja majapidamise korraldamise peale naistest vähem kulub, läheb tööle ja pool jääb vabaks ajaks (nii tööaega kui vaba aega on meestel päevas tunni võrra naistest rohkem). Töötavate naiste ja meeste poolt perele ja majapidamisele kulutatav aeg on naistel 2.2 tundi päevas suurem kui meestel, mittetöötavatel 1.6 tundi. Kõige suurem on vahe naiste ja meeste ajakasutuses abieludes, kus on kuni 6-aastased lapsed. Seal kulutavad naised perele ja majapidamisele päevas 3.1 tundi rohkem (*ibid.*, lk. 69).

Vanemlus ja isa roll

Vaatamata nõukogude ajal püstitatud formaalsetele meeste ja naiste võrdõiguslikkuse loosungitele, ei loetud tollal töötava isa õiguste ja kohustuste hulka töötava emaga võrdset kohustust oma väikeste laste eest hoolitseda. Mähkmete vahetamine, lapse söötmine ja vannitamine kuulusid selgelt naise kohustuste ja õiguste hulka. Need isad, kes vastupidiselt valitsevale ühiskondlikule arvamusele pidasid tähtsaks oma perega koosolemist ja pere argiaskeldustes osalemist, pälvisid sellega sageli mitte ainult ümbritsevate, vaid ka oma abikaasa mittemõistmist ja hukkamõistu (“selline mees pole mehelik”). Noored isad häbenesid lapsevankriga jalutamist ning sünnitusmajad jäid isadele ligipääsmatuteks kindlusteks, kus nende elukaaslased ja vastsündinud lapsed neist eraldi rangete haiglareeglitega piiratud elu elasid. Ka laste sünnitusjärgne emast eraldamine tekitas nii emades kui ka lastes pingeid.

Traditsiooniliste hoiakute muutumist iseloomustavad Rahvusvaheliste- ning Sotsiaaluuringute Instituudi sotsioloogide poolt 1996. ja 1997. aastal sünnitushaiglate arstide ja ämmaemandate seas läbiviidud uurimuse “Töö ja stress” raames kogutud intervjuumaterjalid (intervjueeriti arste, ämmaemandaid ja emasid). Intervjuud kinnitasid, et üheks tähelepanuväärsemaks 1990-ndatel aastatel toimunud muutuseks loetakse just peresünnituste lisandumist ning sellega kaasnenud hoiakute muutumist (Narusk 1999:73).

Seevastu vastsündinu eest hoolitsemiseks kojujäämisega pole Eesti mehed veel harjunud. Ka mitte üksikvanemaks olemisega. Lahutuste järel jäävad lapsed reeglina ema kasvatada. Eestis pole läbi viidud uurimusi, mis lubaksid väita, kas ja kuivõrd

lahus elav vanem oma lapsele elatusraha maksab. Elatise väljanõudmine on tülikas ja vaevanõudev protsess. Nii laekus 1998. aastal kohtusse 1980 hagiavaldust alaealistele elatise väljamõistmiseks. 1. jaanuari 1999. aasta seisuga oli kohtute täitevosakondades täitmisel 7959 menetlust, millest tavapäraselt suurem osa ootas elatist raha väljamõistmist isadelt.

Kokkuvõtteks võib öelda, et meestega võrdne koormus palgatööl (ent madalam tasustamine), samas suurem koormus koduses majapidamises ning üldine pooldav hoiak traditsiooniliste soorollide suhtes on tekitanud olukorra, kus töö ja pereelu ühitamine on peamiselt naiste probleem. Selline situatsioon ei soosi aga nooremaid ja haritumaid naisi perekonda looma või lapsi muretsema. Eelistatakse töö- ja ametialast karjääri. Olukorra muutmiseks jääb seadusandluse parandamisest või rangemast kontrollist praeguste seaduste täitmise üle väheseks. Sellega oleks võimalik lahendada probleemi üks pool – töölt koju suunduvad pinged. Probleemi teine pool – perekonnast tööellu kanduvad raskused on tegelikult raskemini ületatavad, sest see eeldab hoiakute muutumist.

Riiklik perepoliitika

Pereprobleemides selguse saamiseks ja nende leevendamiseks on loodud valitsuskomisjon ja välja töötatud laste- ja perepoliitika kontseptsioon, mille aluste versioon valmis 1999. aasta detsembris komisjoni poole aasta töö tulemusel. Kontseptsiooni töövariant on olnud üleval avalikuks aruteluks komisjoni interneti leheküljel www.riik.ee/valitsus/pere (Laste- ja perepoliitika valitsuskomisjon). Sisuliselt toetatakse antud kontseptsiooni raames perekonna ja riigi jagatud vastutust tulevaste kodanike kasvatamisel.

Eesti laste- ja perepoliitika üldeesmärgiks on laste arenguks vajaliku keskkonna loomine lastele ja lastega perekondade heaolu tagamise kaudu, olenemata lapse elukohast ja pere koosseisust. Laste- ja perepoliitika väljatöötamisel ja ellurakendamisel juhindub Eesti riik järgmistest põhimõtetest:

Eesti laste ja perepoliitika alused ja tegevuskava töötatakse välja erinevate ministriumide koostöona ning esitatakse Vabariigi Valitsusele kinnitamiseks.

Tegevuskava vaadatakse läbi vähemalt iga viie aasta tagant ja uuendatakse vastavalt vajadusele.

6. artikkel

Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid meetmeid, kaasa arvatud seadusandlikke, et ära hoida igasugune naistega kauplemine ja naiste prostitutsiooni ekspluateerimine.

Eesti on liitunud “Valgete orjadega kaubanduse” mahasurumise rahvusvahelise kokkuleppega (Pariis 18. mai 1904 ja 4. mai 1910) ja Naiste ja laste kaubanduse lõpetamise rahvusvahelise konventsiooniga (30. septembrist 1921). Eesti ühines mõlema konventsiooniga samaaegselt 28. veebruaril 1930.

Kehtiv siseriiklik õigus käsitleb inimkaubandusega seonduvat peamiselt Kriminaalkodeksis (vt. art. 2 (g)), kus on ette nähtud vastutus lapse müümise ja ostmise eest (KrK § 123-1) ja lapse ümbervahetamise ja varguse eest kättemaksu, omakasu või muul isiklikul ajendil (KrK § 124). Kriminaalkodeks ei tegele täiskasvanute, s.h. naiste ostmise ja müümisega, küll aga sisaldab ta prostitutsiooni käsitlevaid paragrahve.

1995. aastal võeti vastu kupeldamise keelustamise KrK §202⁶, millega sätestatakse karistus isiku kallutamise eest prostitutsioonile, ning Kr.K § 201, mis keelab isikule kuuluvates ruumides prostitutsiooniga tegelemise.

§ 202-6 Isiku kallutamine prostitutsioonile või prostitutsiooni vahendamise

(1) Isiku kallutamise eest prostitutsioonile või prostitutsiooni vahendamise eest - karistatakse vabadusekaotusega kuni ühe aastani.

(2) 18- kuni 21-aastase isiku kallutamise eest prostitutsioonile või tema prostitutsiooni vahendamise eest - karistatakse vabadusekaotusega ühest kuni kolme aastani.

(3) Isiku kallutamise eest prostitutsioonile või prostitutsiooni vahendamise eest, kui see pandi toime:

1) vägivalda või muud sundi kasutades või

2) alaealise suhtes või

3) kahe või enama isiku suhtes või

4) isiku poolt, keda varem on karistatud sama teo eest,

karistatakse vabadusekaotusega kolmest kuni seitsme aastani.

§ 201. Isikule kuuluvates ruumides seadusega keelatud tegevuse võimaldamine

Isikule kuuluvates eluruumides või mitteeluruumides narkootilise või psühhotroopse aine või muu uimastava toimega aine ebaseadusliku tarvitamise või ebaseaduslike hasartmängude või prostitutsiooni või seadusega keelatud muu tegevuse võimaldamise eest - karistatakse rahatrahvi või arestiga või vabadusekaotusega kuni viie aastani.

Justiitsministeeriumis ettevalmistatava karistusseadustiku eelnõus on ära toodud vabadusevastaste süütegude koosseisud, sealhulgas orjastamine ja isikuvabadust piiravasse riiki toimetamine. Nimetatud koosseisude eesmärk on kriminaliseerida inimestega kaubitsemine ja nende orjuses hoidmine.

Prostituudi tegevus iseenesest ei ole kriminaliseeritud, s.t. antud tegevus üksikisiku poolt ei ole kriminaal- ja halduskorras karistatav. Samuti ei ole karistatav prostituudi teenuste kasutamine.

Alates 1995. aastast, kui karmistati kriminaalkodeksit, on kohtutesse jõudnud esimesed juhtumid, kus täiskasvanut süüdistatakse alaealiste meelitamises, kallutamises prostitutsioonile. Võrreldes 1990ndate esimese poolega, kohatakse alaealisi tüdrukuid politseioperatsioonide käigus väga harva. Sellistel juhtudel on sageli tegemist tüdrukute pettusega oma vanuse varjamisel lõbumaja omanike juures.

1997. aastal võeti vastu *Pornograafilise sisuga ja vägivalda või julmust propageerivate teoste leviku reguleerimise seadus* (RT I 1998, 2, 42), mille ellurakendamise kogemused paraku veel suures osas puuduvad.

Prostitutsioon pole Eestis “nähtav” tegevus – puudub tänavaprostitutsioon või kindlad kvartalid. Eestis oli prostitutsiooni taseme kasvu märgata 1992. aastal, kui ilmnisid esimesed renditud erakorterites tegutsevad seksfirmad, mis enamikus pakkusid *call-girl*’ide seksteenuseid. Järk-järgult suurenedes saavutas see nähtus maksimaalse ulatuse aastatel 1994—1995 ning on hakanud seejärel langema, kusjuures alaealiste osa prostituutide hulgas kahaneb (94—95 % prostituutidest on naised vanuses 18 aastat ja vanemad).

On alustatud politseistruktuuride loomist võitluseks naistekaubanduse ja sunnitud prostitutsiooniga ning parandamaks erinevate politseistruktuuride rahvusvahelist suhtlust, koordineerimist ja koostööd läbi Interpoli ja Europoli. 1998. aastal loodi Tallinna kriminaalpolitsei narko- ja prostitutsioonigrupp.

Eestis on esimesena prostitutsiooni preventiivtööga meditsiini valdkonnas alustanud tegevust mittetulundusühing AIDS-i Tugikeskus 1994. aastal.

Alates 1996. a. oktoobrist toimub prostitutsiooni ennetamine rahvusvahelise projekti "Meretäht" (migreeriva prostitutsiooni ennetamine) raames Soome–Eesti ühisprojektina. Riiklik AIDS-i Ennetuskeskus osales selle projekti käivitamisel ja on osutanud projektile metoodilist abi.

Prostitutsiooni problemaatikaga seotud ennetustööga tegeleb laste vägivallaga seotud kontekstis Tartu Laste Tugikeskus ja äsjaloodud Tallinna Laste Tugikeskus.

Eesti võtab osa rahvusvahelisest Euroopa Liidu poolt finantseeritud STOP-programmist. Selle eesmärgiks on analüüsida prostitutsiooni põhjuseid, jälgida prostitutsiooniga seotud probleeme nii rahvuslikes piirides kui rahvusvaheliselt ning koguda ja levitada informatsiooni kommertsseksi nähtustest.

Rahvusvahelise projekti STOP raames korraldatud küsitluse andmetel teeb 70–84 % prostitutsiooniga tegelevatest naistest seda majanduslikel kaalutlustel. Andmed prostituutide vastase vägivalla ja nende vägistamise kohta on saadud 1998. aasta alguses läbi viidud STOP projekti küsimustikuga, kust ilmneb, et umbes 10% prostituutidest langeb tegutsemise käigus vägivalla ohvriks. Kuid praktiliselt mitte kunagi ei alustata tegevust prostituudina vägivalla tulemusena või selle ähvardusel. See probleem võib esineda sagedamini seoses rahvusvahelise prostitutsiooniga, kuid sellekohased andmed puuduvad.

Vägivalda ja sundi võib kohata välismaale suunatud prostitutsioonis, kuid see ei ole reeglina prostitutsiooni põhjuseks Eestis. Välismaalt on püütud korraldada prostituutide värbamist viimase 3 aasta jooksul teadaolevalt vaid ühel juhul, kusjuures

see võis puudutada 10—20 inimest. Selliste juhtumite väljaselgitamiseks toimib rahvusvaheline koostöö. Täpsemad andmed selle kohta, kas naised on meelitatud välismaale ning sunnitud seal tegelema seksitööga, puuduvad, kuid meedia on mõnikord üksikuid juhtumeid esile tõstnud.

Programmi STOP raames toimus 2000. aasta juunis rahvusvaheline konverents "Alaealised seksikaubanduses". Konverentsi korraldamise eesmärk oli probleemi teadvustamine ja ühiskondliku arvamuse kujundamine.

Uuringutele tuginedes võib oletada, et Eestis on 100—120 alaealist prostituuti, neist enamus on 16—17-aastased.

Noorsoopolitsei andmepangas on ainult need alaealised, kes on sooritanud mingi õigusvastase teo ja võetud selle eest vastutusele ning prostituudina tegutsemine ainult kaasneb sellega. Laste osa seksikaubanduses tuleb aga Eestis siiski tõsiselt uurida.

Ka erinevad organisatsioonid üritavad tõsta avalikkuse teadlikkust prostitutsiooni küsimustes. Sellest on hakatud ajakirjanduses rääkima ning probleem on ühiskonna poolt teadvustatud.

Turismiameti andmetel Eestis organiseeritud seksturismi ei esine. Eesti reisikorraldajad ja -bürood müüvad Eesti elanikele organiseeritud paketireise peamiselt Euroopa riikidesse. Seksturismi sihtkohana tuntud riikidesse Eesti reisifirmad enamjaolt vahendavad teiste maade reisikorraldajate reise. Statistika järgi korraldatakse individuaaltellimusreise Aiasse väga vähesel määral.

Soome–USA–Balti konverentsil Riias märtsis 1999 tõstatati prostitutsiooni probleem naiste inimõiguste, staatuse ja võrdõiguslikkuse valdkonda kuuluva nähtusena kõrgel rahvusvahelisel tasemel.

Kuna osa naistest on sunnitud prostitutsiooniga tegelema halbade majanduslike tingimuste tõttu, siis oletatavasti naiste majandusliku iseseisvuse suurendamisele suunatud poliitikad aitavad prostitutsiooni vähendada.

7. artikkel

Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid abinõusid, et likvideerida naiste diskrimineerimine riigi poliitilises ja ühiskondlikus elus, eriti kindlustavad nad naistele meestega võrdsetel tingimustel õiguse:

a) hääletada kõikidel valimistel ja avalikel referendumitel ning olla valitud kõigisse avalikult valitavatesse organitesse;

Kõrgeimat riigivõimu teostab Eestis vastavalt põhiseaduse § 56 rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu Riigikogu valimisega ja rahvahääletusega.

Põhiseaduse paragrahv 57 kohaselt on hääleõiguslik Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

Põhiseaduse paragrahvis 60 on sätestatud Riigikogu liikmete arv — sada üks liiget ja nende valimise põhimõtted. 11.06.1998 jõustunud *Riigikogu valimise seadus* (RT 1992, 13, 201) sätestab, et Riigikogu liikmed valitakse vabadel valimistel proportsionaalsuse põhimõtte alusel. Valimised on üldised, ühetaolised ja otsesed. Hääletamine on salajane.

Riigikogusse võib kandideerida iga vähemalt kahekümne ühe aastane hääleõiguslik Eesti kodanik.

Põhiseaduse paragrahv 156 määratleb kohaliku omavalitsuse esinduskoguks volikogu, kes valitakse vabadel valimistel kolmeks aastaks.

1996. a. 8. juunil jõustunud *Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus* (RT 1996, 37, 739) sätestab, et valimised on üldised, ühetaolised ja otsesed. Hääletamine on salajane.

Kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel on seaduses ettenähtud tingimustel hääleõiguslikud selle omavalitsuse maa-alal püsivalt elavad isikud, kes on vähemalt 18 aastat vanad. Soolisi, varanduslikke, hariduslikke vms. piiranguid pole.

1996. a. jõustunud *Vabariigi Presidendi valimise seaduse* (RT 1992, 31, 413) alusel valib Vabariigi presidendi Riigikogu. Kui Vabariigi President jääb Riigikogus valimata, valib presidendi valimiskogu. Vabariigi Presidendi kandidaadiks võib üles seada sünnilt Eesti kodaniku, kes on vähemalt 40 aastat vana.

Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis toimunud kahel presidendivalimisel (1992. ja 1996. aastal) on kandidaatidena kummalgi korral esitatud ka naine.

Nii parlamendi kui ka kohalike omavalitsuste valimised on oma sisult olnud erakondlikud valimised.

Rahvahääletuse seaduse (RT I 1994, 41, 659) alusel võib rahvahääletusest osa võtta Eesti kodanik, kes on rahvahääletuse päevaks saanud 18-aastaseks.

Kõik mainitud seadused on sooliselt neutraalsed.

1918. aastal loodud Eesti Vabariigis seadustati ka meeste ja naiste võrdsed võimalused. 1920. aasta põhiseadusega said naised valimissõiguse. Kuni nõukogude okupatsioonini aitas iseseisvunud riik oluliselt kaasa naiste positsiooni paranemisele ühiskonnas.

1980-ndate aastate teine pool — nõukogude režiimi viimased aastad — oli Eestis naisliikumise uuestisünni periood.

1990-ndate algusaastatel ja keskpaigas tehtud uurimustest nähtuvalt oli arvamusiidrite ja edumeelseks peetavate inimrühmade keskmisest suurem konservatiivsus naiste suhtes arvatavasti vastureaktsioon nõukogudeaegsele pseudovõrdsusele, millele vastukajana jõukamad, haritumad ja nooremad mehed oleksid tahtnud oma naist kodusena näha ja kandsid selle suhtumise üle kõigile naistele. Seda võib aga käsitleda ka kui vastukaja tendentsile, mille kohaselt mehi väärtustati tööjõuturul enam kui naisi.

Naiste muutuv roll poliitikas

Poliitikas osalemine sõltub ka nende meeste-naiste olemasolust, kes soovivad saavutada kõrget ühiskondlikku positsiooni. Eestis on selliseid mehi 9% ja naisi 6%. Põhjuseks võib olla taas see, et okupatsiooni ajal tauniti esileküündimissoovi, soovi teha karjääri häbeneti. Mehed on nüüd sellest vähemalt valimistel kandideerimise osas üle saanud — konkurents on tihe. Naised on selles osas tagasihoidlikumad ja vajavad julgustamist. (Raitviir 1999: 22).

1992. ja 1993. aastal korraldatud sotsioloogilised küsitlused näitasid, et poliitikast osavõtt ja huvi poliitika vastu on naistel 1,3—2,5 korda väiksem kui meestel. Ka saadikute seas on naisi 7—8 korda meestest vähem. See tähendab, et naiste huvi ja tegutsemine poliitikavaldkonnas eeldab naiste osa suurenemist parlamendis umbes 25—30%-ni ja kohalikes volikogudes 35—40%-ni. Naiste poliitikahuvi ja sellealase aktiivsuse erinevused meestega võrreldes pole suured ega või seetõttu olla naiste vähese kandideerimise ja mittevalimise põhjuseks.

Eesti rahvale on iseloomulik, et inimesed on poliitikast küll huvitatud, kuid ise poliitikaga tegelda ei taha: 88% eesti naistest ja 77% eesti meestest väitis, et nad poliitikas ei osale ega tahagi osaleda. Potentsiaali siiski on: 14% meestest ja 6% naistest ei osale poliitikas, kuid tahaksid seda teha. Poliitikas otseselt osalejaid oli meeste seas 7% ja naiste seas 4% (Raitviir 1996: 228—233).

Naiste osalemist poliitikas taunivad teistest rohkem kaks rahvastikurühma — kõrgharidusega inimesed ja kõige suurema sissetuleku saajad. Need rühmad on ka arvamusiidrid. Kuni nemad oma seisukohta pole muutnud, ei suurene naiste osakaal parlamendis, ei valita neid rohkem linna- ega vallavolikokku. Peale selle leidsid sagedamini just nooremad inimesed, õpilased ja üliõpilased, et naistel pole poliitikasse asja (*ibid.*).

Naiste osakaal parteide liikmeskonnas on suhteliselt suur ja nende hulk valimisnimekirjades on samuti arvestatav. Nagu 1999. a. Riigikogu valimised näitasid, on naiste huvi ja tahe poliitikas kaasa rääkida oluliselt kasvanud.

Valimissüsteem ja naised

Naisi on erakondades küllalt palju, kuid valimisnimekirjades on neid paigutatud peamiselt teise või kolmandasse kolmandikku. Praeguse valimissüsteemi puhul on naiste osakaalu suurendamise võtmeküsimuseks nende hulk kandidaatide nimekirja esiosas. Seni on see reeglina väike, nagu selgub erakondade nimekirjade analüüsist.

Tabel 7.1. Naiste arv 1999. aasta valimisnimekirjades

	Esi- number	E s i m e s e		
		10	20	30 seas
Vene Erakond Eestis	-	0	3	8
Eestimaa Ühendatud Rahvapartei	-	2	2	5
Keskerakond	-	4	5	6
Arengupartei	1	4	5	9
Eesti Maarahva Erakond	-	0	2	3
Koonderakond	-	2	4	6
Põllumeeste Kogu	-	0	2	5
Eesti Sinine Erakond	-	3	6	9
Mõõdukad	-	3	4	7
Eesti Kristlik Rahvapartei	-	1	3	6
Isamaaliit	-	1	4	5
Reformierakond	-	1	3	6

Allikas: Raitviir, 1999: 19

Eesti iseseisvuse taastamise perioodil (1988—1991) osalesid naised poliitilistes protsessides väga aktiivselt, sel ajal algas naisorganisatsioonide (taas)moodustamine.

Naiste osakaalust valimis- ja parteidenimekirjades annab ülevaate lisas olev tabel 7.2.

Naiste osakaal parlamendis

Eesti Vabariigis on üheksakümnendail aastail Riigikogu valitud kolmel korral: 1992., 1995. ja 1999. aastal. Naisi oli saadikukandidaatide nimekirjas vastavalt 14 %, 17,4 % ja 26,9 %, kuid parlamendiliikmete sekka pääses neid vastavalt 13 %, 11,9 % ja 17,8 % (vt tabel 7.3.).

Tabel 7.3. Parlamendi koosseis, 1999

Poliitiline partei	naisi	mehi	kokku
Isamaaliit	4 22,2%	14 77,8%	18
Keskerakond	5 17,8%	23 82,2%	28
Reformierakond	3 22,2%	15 77,8%	18
Möödukad	3 17,6%	14 82,4%	17
Eestimaa Rahvaliit	- 0%	7 100%	7
Eestimaa Ühendatud Rahvapartei	1 16,6%	5 83,4%	6
Sõltumatu	1 100%	- 0%	1
Koonderakond	1 16,6%	5 83,4%	6
Kokku	18 17,8%	82 81,2%	101

Kandideerinud naiste osakaal enne taasiseseisvumist toimunud parlamendivalimistel (1990) ja Eesti Vabariigi Riigikogu valimistel (1992, 1995, 1999) on ära toodud lisas joonis 7.1.

1999. a. valimistel pääses parlamenti 18 naist. Nähtavasti toimus partei juhtivate jõudude seas teatud nihe ja ka naised ise olid varasemast aktiivsemad. Kuna nad said ka ühe inimese kohta senisest rohkem hääli, võib eeldada, et naised poliitikas hakkavad pisitasa muutuma tavaliseks nähtuseks.

Riigikogu Möödukate fraktsiooni esimees on naine. Isamaaliidu, Keskerakonna ja Koonderakonna fraktsioonide aseesimehed on samuti naised. Riigikogu Põhiseaduskomisjoni juhib naine, samuti on alates 1999. a. märtsist üheks asespiikeriks valitud naine.

Ülevaate naiste osakaalu kohta kahtedel viimastel parlamendivalimistel annavad lisas joonised 7.2. ja 7.3.

Naiste osakaal kohalikes omavalitsustes ja tähtsamates parteides

Kohalikel valimistel on naiste osalus olnud suurem ja iseseisvumise ajal tõusnud. 1989. a. kohalike nõukogude valimistel oli kõigi kandideerijate seas naisi 15 % ja saadikute seas veelgi vähem – 9 %. Eesti Vabariigi taasiseseisvumise järel toimus nihe tasakaalu suunas – 1993. ja 1996. aasta kohalike volikogude valimistel oli naisi valitute seas vastavalt 24 % ja 31 % (Raitviir 1999: 13).

1999. aastal oli kandideerijate seas naisi 35,6 % ja valitute seas 28,4 %. Linnades ja valdades on see protsent enam-vähem ühesugune (vastavalt 28,2 % ja 28,4 %).

Suuremates parteides kõigub naiste osakaal 30 % ja 40 % vahel. Seisuga august 2000 ühtegi naiserakonda Eestis ei ole. Kõigil suurematel erakondadel (Keskerakond, Isamaaliit, Mõõdukad, Reformierakond jt.) on oma naiskogu.

b) võtta osa valitsuse moodustamisest ja tema poliitika teostamisest ning olla riiklikel ametikohtadel, samuti õiguse teostada kõiki riiklikke funktsioone riigivalitsemise kõigil tasanditel;

Põhiseadusliku paragrahvi 30 alusel täidetakse ametikohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega. Kooskõlas seadusega võib neid ametikohti erandkorras täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega. *Vabariigi Valitsuse seaduse* (RT 1992, 45, 574) ja *Avaliku teenistuse seaduse* (RT I 1995, 16, 228) sätted on sooliselt neutraalsed.

Alates Eesti taasiseseisvumisest on kõigi valitsuste koosseisudes olnud naisministreid. 1999. aastal ametisse astunud valitsuses on 2 naisministrit – rahvastikuminister ja kultuuriminister, alates 1999. aastast on ka riigisekretäriks naine.

Tabel 7.4. Naiste osakaal valitsustes

Valitsused	Ministreid	neist naised
1992–1994	16	3
1994–1995	15	2

1995 (II)	15	2
1995–1997	15	-
1997–1999	15	2
1999	15	2

Naised parlamendis

Toetamaks naiste suuremat osalust otsustustasandil ja tulekut poliitikasse, moodustati 1998. a. Riigikogu naisliikmete poolt Riigikogu Naiste Ühendus, millesse kuulusid kõik selleaegsed Riigikogu naisliikmed. 1998. a. sügisel loodi nimetatud ühenduse poolt Erakondade Naisteühenduste Ümarlaud. Ümarlaud käib koos korrapäraselt iga kuu. Tema eesmärgiks on kujundada Eestis inimsõbralikku ühiskonda, parandada sisepoliitilist kliimat, tõsta üldist poliitilist kultuuri ja aidata kaasa naiste tulekule poliitikasse. Soovides juhtida valijate tähelepanu naiste vähesele esindatusele parlamendis, on ümarlaud võtnud vastu pöördumise kõigi erakondade poole ettepanekuga koostada valimisnimekirjad selliselt, et üleriigilise nimekirja igas kümnes oleks vähemalt kolm naist.

Sellel ühistööl on juba käegakatsutavaid tulemusi: naiskandidaate on valimisnimekirjades senisest enam (vt. joonis 7.1), muutumas on meestekesksete erakondade lähenemisenurgad ja ka naised ise on muutmas kujunenud stereotüüpe.

Aastaks 2000 tegutsesid naispoliitikute ümarlauad Eesti kaheksas regioonis.

- c) võtta osa valitsusevälistest organisatsioonidest ja assotsiatsioonidest, mis tegelevad riigi ühiskondliku ja poliitilise elu probleemidega.**

Põhiseadusliku õigusena on igapäevaelu õigus koonduda mittetulundusühingutesse ja liitudesse.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 29 järgi on töötajate ja tööandjate ühingutesse ja liitudesse kuulumine vaba. Töötajate ja tööandjate ühingud ja liidud võivad oma õiguste ja seaduslike huvide eest seista vahenditega, mida seadus ei keela.

Ühinemisvabaduse ja ametiühinguõiguste üldtunnustatud printsiibid on samuti tagatud järgmiste välislepingutega:

- Rahvusvaheline pakt kodaniku- ja poliitiliste õiguste kohta (ratifitseeritud september 1991),
- ILO konventsioon nr. 87 “Ühinemisvabaduse ja organiseerumisõiguse kaitse” (september 1993),
- ILO konventsioon nr. 98 “Organiseerumisõigus ja kollektiivläbirääkimisõiguse kaitse” (september 1993).

Ka on Eesti ühinenud Euroopa Nõukogu konventsiooniga inimõiguste ja põhivabaduste kaitseks, mille artikkel 11 tagab ametiühingute loomise vabaduse ning neisse oma huvide kaitseks astumise.

1998. aasta mais kirjutas Eesti alla Euroopa Sotsiaalharta, mille 5. artikkel tagab õiguse organiseeruda ja 6. artikkel õiguse pidada kollektiivläbirääkimisi.

Eesti ratifitseeris 1995. aasta detsembris ILO konventsiooni nr. 135 töötajate esindajatele ettevõttes võimaldatava kaitse ja soodustuste kohta, mis tagab kaitse ka ametiühinguesindajatele.

Ametiühingute põhikirjade kõrval reguleerib ametiühingute tegevust Eestis juba 1989. aastal (muudatused 1992) vastu võetud *Ametiühingute seadus*, mis kehtib selles osas, mis ei ole vastuolus EV kehtivate seadustega. Ametiühingute seaduse uus kaasajastatud versioon on praegu menetluses, seadus võetakse tõenäoliselt vastu 2000. aasta jooksul.

Praegu kehtiva seaduse § 2(1) järgi on õigus moodustada ametiühinguid kõigil töötavatel või elukutset omandavatel isikutel. Selle õiguse kasutamisel ei tohi teha muid kitsendusi kui need, mis on ette nähtud seadusega. Käesoleval ajal eksisteerib Eestis kaks ametiühingukonföderatsiooni (keskliitu): Eesti Ametiühingute Keskliit

(EAKL) 26 liikmesliidu ja Teenistujate Ametiliitude Organisatsioon (TALO) 10 liikmesliiduga. EAKL-il on kokku ca 65 000 liiget, TALO-l ligi 50 000.

EAKL-il on oma naisorganisatsioon, mis on korraldanud küsitlusi töötavate naiste seisukohtade väljaselgitamiseks, et neid arvamusi seejärel oma edasises tegevuses arvestada. Keskliit osaleb ka rahvusvahelises koostöös.

Kollektiivläbirääkimise õiguse tagab ametiühingutele *Kollektiivlepingu seadus* (RT I 1993, 20, 353), mille § 3 järgi on lepingu üheks osapooleks töötajate ühing, liit, keskliit või ametiühingu volitatud esindaja, samuti töötajate ühingute paikkondlik liit.

Eesti seadused ja muud õigusaktid ei tee kollektiivläbirääkimise õiguse mõttes vahet kõige esinduslikumate ja muude ametiühinguorganisatsioonide vahel.

Eesti Ametiühingute Keskliidu andmetel on selle liikmetest 25 600 ehk 42,7 % naised.

Naisorganisatsioonid kodanikeühiskonna osana

Naiskoolituskeskuse algatusel loodud andmebaas Eestis tegutsevate naisühenduste kohta sisaldab praegu üle 160 kirje. Andmebaas on antud haldamiseks ka Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskusele.

Paljud kodanikualgatuslikud naisühendused, mis etendasid olulist rolli Eesti taasiseseisvumisprotsessis, pole suutnud hilisemate kiirete arengutega kohaneda ning on hääbunud. Tänapäevaks on naisühenduste tekke nn teises laines tekkinud mitmed uued kohalikud naisorganisatsioonid, mõned organisatsioonid on arenenud välja katusorganisatsioonideks (nt. Eesti Naisliit, Eesti Ettevõtlike Naiste Assotsiatsioon). Tihenenud on koostöö Euroopa ja ülemaailmsete naiste organisatsioonidega. Üha arvukamalt osaletakse rahvusvahelistes projektides ja luuakse suurte naisorganisatsioonide kohalikke harusid. Täna kuuluvad vähemalt kümme suuremat Eesti naisteühendust ja enamik erakondade naiskogudest rahvusvahelistesse võrgustikesse.

Alates 1995. aastast on erinevate rahvusvaheliste projektide raames läbi viidud naistele suunatud koolitusi eesmärgiga anda teadmisi ja oskusi avaliku elu mõjutamiseks. Selliseid koolitusi on aktiivselt korraldanud nii riiklikud, kohaliku tasandi institutsioonid kui valitsusvälised organisatsioonid. Olulisemateks institutsioonideks on olnud 1990. aastal tegevust alustanud Naiskoolituskeskus ja 1998. a. loodud Naiste Kodanikukoolituse Keskus. Ühiskondlikult aktiivseid naisi on kaasatud Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskuse poolt korraldatavate ürituste käigus. Toetusi on naisühendused saanud ka otsetoetuste kaudu teiste riikide organisatsioonidelt. ÜRO Arenguprogrammiga sõlmitud koostööprojektide raames on koolitusi korraldatud eelkõige maapiirkondadest omavalitsustesse kandideerinud naistele.

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus on aastatel 1999–2000 korraldanud mitmeid konverentse: "Eesti naised poliitikas", "Naised ja kohalikud omavalitsused", "Eesti naised Euroopa Liidu kodanikena". Need on tõstnud naiste teadlikkust ja motivatsiooni ühiskonnaelus osalemiseks.

Naiste koostöövõrgustiku seesmine küpsemine ja laienemine ning tõhus koostöö riigiasutustega seisab Eestis siiski veel ees.

Alates 1995. aastast on riigipoolselt jagatud süstemaatilisi teadmisi naisi kaasavate kodanikualgatuslike liikumiste kiirendamiseks. Seetõttu on naisorganisatsioonidelt vara eeldada üldise seisukoha kujundamist, et erinevatele poliitikele omapoolset mõju avaldada. Siiski on naisorganisatsioonid võrreldes laiemal avalikkusega paremini informeeritud sotsiaalvaldkonda kuuluvatest naiste õigusi käsitlevatest temadest.

Naisorganisatsioonide esindajad on pidevalt lülitatud rahvusvaheliste konverentside ja seminaride delegatsioonidesse. Neljandale ülemaailmsele naiste konverentsile pühendatud ÜRO Peaassamblee erakorralise istungjärgu "Peking+5" ettevalmistava protsessi käigus osalesid erinevate naisteühenduste esindajad Reikjavikis korraldatud konverentsil "Naised ja demokraatia", Läänemeremaade 2. naiste konverentsil Helsingis, konverentsil "Peking +5: saavutused ja perspektiivid" Tallinnas ja samateemalisel regionaalsel konverentsil Vilniuses.

Artikkel 8

Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid meetmeid, et tagada naistele võimalus võrdsetel tingimustel meestega ja ilma igasuguse diskrimineerimiseta esindada oma valitsust rahvusvahelisel tasemel ja võtta osa rahvusvaheliste organisatsioonide tööst.

Riigiteenistus diplomaatilistel ametikohtadel on reguleeritud *Välisteenistusseadusega* (RT I 1995, 15, 172), mis muuhulgas kehtestab ka nõuded välisteenistusse võtmiseks (§ 17). Selle kohaselt võidakse välisteenistusse võtta isik, kes vastab järgmistele nõuetele: 1) tervislik seisund võimaldab töötamist välisteenistuses, 2) oskab suuliselt ja kirjalikult vähemalt kaht võõrkeelt, 3) on kõrgharidusega, 4) ei ole sattunud majanduslike või muude kohustuste tõttu olukorda, mis takistaks välisteenistuse ülesannete täitmist, 5) on ametnikuna olnud Välisministeeriumi teenistuses vähemalt kuus kuud.

Viidatud paragrahvist nähtub, et *de jure* on juurdepääs välisteenistusele isikutele sõltumata nende soost ühesugune. Diplomaatide kooli õppima asumisel ei ole sugu määravaks aluseks.

Alljärgnevatel tabelitel on esitatud ülevaade välisteenistuses viibivatest diplomaatidest soolisest jaotusest lähtuvalt.

Tabel 8.1. Naiste osakaal diplomaatilistel ametikohtadel

	1996	1997	1998	1999
Diplomaatilistel ametikohtadel kokku	222	236	253	266
neist naisi	88	102	116	128
naiste %	39,6 %	43,2 %	45,8 %	48,1 %
Abielupaarid, milles mõlemad abikaasad on diplomaatilistel ametikohtadel	2	4	5	6

Tabel 8.2. Peamajas töötavate naisdiplomaatide osakaal

Diplomaatiliste au- ja teenistusastmete järgi	Kokku	Mehed	Naised	Naiste %
Suursaadik	7	7	0	0
Saadik	0	0	0	0
Nõunik	26	18	8	30,8
esimene sekretär	15	10	5	33,3
teine sekretär	17	7	10	58,8
kolmas sekretär	31	9	22	71
Atašee	44	13	31	70,5
Ametiastmete järgi				
Kantsler	1	1	0	0
Asekantsler	4	4	0	0
Osakonna peadirektor	10	6	4	40
büroo direktor	44	21	23	52,3

Tabel 8.3. Naisdiplomaatide osakaal saatkondades ametikohtade järgi

	Kokku	Mehed	Naised	Naiste %
Erakorraline ja täievoliline suursaadik	21	19	2	9,5
minister-nõunik	2	1	1	50
Konsul	4	4	0	0
Nõunik	18	13	5	27,8
I sekretär	16	12	4	25
II sekretär	21	10	11	52,4
III sekretär	23	9	14	60,9
Atašee	-	-	-	-

Tabel 8.4. Naisdiplomaatide osakaal saatkondades au- ja teenistusastmete järgi

	Kokku	Mehed	Naised	Naiste %
Erakorraline ja täievoliline suursaadik	6	6	0	0
minister-nõunik	0	0	0	0
Nõunik	27	22	5	18,5
I sekretär	17	11	6	35,3
II sekretär	19	12	7	36,8
III sekretär	22	11	11	50
Atašee	14	6	8	57,1

Aasta 2000 alguses pani Eesti president uueks suursaadikuks ÜRO juures ametisse naise — Merle Pajula.

Euroopa Nõukogu Eesti ekspertide hulgas on 15 naist ja 18 meest. 1998 oli Eestil Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) delegatsiooni hulgas parim naiste protsent (62,5%).

Nii Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) kui ka Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) Eesti esindajad on naised.

Vastavalt väliteenistuse seadusele suurendatakse abikaasa kaasasoleku korral diplomaadi väliteenistustasu 35 % ning abikaasa välisesinduses oleku aeg arvatakse tema tööstaaži hulka. Kui diplomaadi abikaasa töötab välisesinduses, siis väliteenistustasu ei suurendata.

Väliteenistuse seadus ei tegele juhtudega, kui mõlemad abikaasad on diplomaadid. Mingil määral on sellest juttu määruses seoses hüvitustega. Nimelt vähendatakse madalamat väliteenistustasu omava diplomaadi lähetustasu 25 %, kui töötatakse ühes välisesinduses. Põhjenduseks on see, et ühise majapidamise ülalpidamine on odavam.

9. artikkel

1. Osavõtvad riigid annavad naistele meestega võrdsed õigused kodakondsuse omandamisel, muutmisel ja säilitamisel. Eriti tagavad nad, et ei abiellumine välismaalasega ega mehe kodakondsuse muutmine abielu ajal ei tooks automaatselt kaasa naise kodakondsuse muutmist, ei muudaks teda kodakondsuseta isikuks ega sunniks teda võtma mehe kodakondsust.

Põhiseaduse § 8 kohaselt:

Igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt. Igäühel, kes on alaealisena kaotanud Eesti kodakondsuse, on õigus selle taastamisele. Kellelki ei tohi võtta sünniga omandatud Eesti kodakondsust. Kellelki ei tohi veendumuste pärast võtta Eesti kodakondsust. Eesti kodakondsuse saamise, kaotamise ja taastamise tingimused ning korra sätestab kodakondsuse seadus.

Kodakondsuse seaduse võttis Riigikogu vastu 19.01.1995 ja see jõustus 20.11.1995 (RT I 1995, 83, 1442). Sama seadusega tunnistati kehtetuks Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 26.02.1992 otsus rakendada Eesti Vabariigi "Kodakondsuse seadust" 1940. aasta 16. juunil kehtinud redaktsioonis.

Osundatud kodakondsuse seaduse § 2 kohaselt saadakse Eesti kodanikuks sündimisega, naturalisatsiooni korras või hilisema seadusliku toiminguga.

Kodakondsuse seaduse § 5 kohaselt omandab Eesti kodakondsuse:

- 1) laps, kelle sündimise ajal vähemalt üks tema vanematest on Eesti kodakondsuses;
- 2) pärast isa surma sündinud lapsed, kui lapse isa oli surma hetkel Eesti kodakondsuses;
- 3) Eestis leitud lapsed, kuni ei ole tõendatud nende kuuluvus mõne teise riigi kodakondsusesse.

Eesti kodakondsuse seadus ei sätesta erisusi kodakondsuse omandamisel, saamisel või taastamisel isiku soost tulenevalt. Seega on võimalik taotleda Eesti kodakondsust nii

naistel kui meestel täpselt üheste reeglite kohaselt. Samuti ei too mehe kodakondsuse kaotamine automaatselt kaasa naise kodakondsuse muutmist. See käib üksnes isikliku sooviavalduse alusel.

Taotluse Eesti kodakondsuse saamiseks saab esitada iga välismaalane, kes:

a) on asunud Eestisse enne 1990. aasta 1. juulit ja viibib Eesti kodakondsuse saamise sooviavalduse esitamise ajal Eestis elamisloa alusel;

b) on viibinud Eestis alalise elamisloa alusel vähemalt viis aastat enne Eesti kodakondsuse saamise sooviavalduse esitamist.

Hinnanguliselt elas 1999. aasta alguses Eestis 503 000 mitte-eestlast (35 % rahvastikust). Eesti kodanikke oli neist 144 000 (30 %), Venemaa kodanikke enam kui 88 000 (18,7 %) ja teiste riikide kodanikke ligi 13 000 (3 %). Seega on iga viies mitte-eestlane mõne välisriigi kodanik. Ülejäänud umbes 250 000 inimese kohta kasutatakse erinevaid määratlusi: “välismaalane”, “määratlemata kodakondsusega isik”, “dokumenteerimata isik”, “kodakondsuseta isik”.

Sooliselt diskrimineerivad sätted, mis sisaldasid 1992. aastal kehtestatud 1940. aasta Eesti Vabariigi *Kodakondsuse seaduses*, mille järgi välismaalasest naisisikud omandasid Eesti kodakondsuse abiellumisel Eesti kodanikuga, on praegu kehtivast *Kodakondsuse seadusest* kõrvaldatud.

Mitte-eestlastest Eesti kodanikest on neljandik abielus mittekodanikega. Praeguste seaduste järgi ei ole selline abielu aluseks lihtsustatud korras Eesti kodanikuks saamisele. Umbes 35 000 mitte-eestlast on omandanud Eesti kodakondsuse väljaspool naturalisatsiooni. Siia kuuluvad need, kelle vanemad olid Eesti kodanikud ja ka naised, kes olid abiellunud Eesti kodanikuga enne 26. veebruari 1992. aastal.

Valdavalt on Eesti kodanikud abielus Eesti kodanikega, kodakondsuseta muulased kodakondsuseta muulastega, Venemaa kodanikud Venemaa kodanikega. 17–18 % kodakondsuseta muulastest ja Venemaa kodanikest on abielus Eesti kodanikega.

Eesti kodakondsuspoliitika on üha enam orienteeritud muulaste adapteerimise sotsiaalsetele ja psühholoogilistele protsessidele. Suundumust toetavad ka valitsusvälised organisatsioonid. Nii näiteks on naisuurijate võrgustiku *Femina*

Baltika algatusel läbiviidud seminaridel käsitletud segaabiellude ja -perekondade probleeme, 2000. aasta sügisel korraldab Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus konverentsi, millel käsitletakse ka integratsioonipoliitiliste meetmete mõju naistele ja meestele.

2. Osavõtvad riigid tagavad naistele võrdsed õigused meestega nende laste kodakondsuse suhtes.

Kodakondsuse seaduse kohaselt on lastel õigus Eesti kodakondsusele sünnilt, kui üks tema vanematest on tema sünni hetkel Eesti kodanik. Kui vanem ei ole veel Eesti kodanik, aga soovib saada Eesti kodakondsust, on tal õigus koos oma sooviavaldusega esitada ka avaldus oma lapsele Eesti kodakondsuse saamiseks. Eeltoodu alusel ei oma tähtsust, kumb vanematest on Eesti kodanik. Kui lapse vanemad on erinevast kodakondsusest, siis otsustavad vanemad, millise riigi kodakondsuse laps omandab.

Lapsed võivad olla nii ema kui isa passis.

Kui üks vanematest ei ole Eesti kodanik, tuleb lapsele Eesti kodakondsust taotledes esitada selle vanema notariaalselt tõestatud nõusolek. Alates 12. juulist 1999 võivad ka need vanemad, kes ei ole Eesti kodanikud, samuti üksikvanem, esitada taotluse oma lapsele Eesti kodakondsuse saamiseks. Taotlejad peavad olema selleks elanud Eestis vähemalt viis aastat ja nad ei tohi olla mõne teise riigi kodanikud.

Kui alla 15-aastase lapse vanemad on surnud, tunnistatud teadmata kadunuks või teovõimetuks, või on vanematelt võetud vanema õigused, võib lapsele taotleda Eesti kodakondsust eestkostesutus või lapse Eesti kodakondsuses olev eestkostja.

10. artikkel

Osavõtvad riigi rakendavad kõiki vastavaid meetmeid, et likvideerida naiste diskrimineerimine ja tagada neile meestega võrdsed õigused hariduse valdkonnas, tagades eriti meeste ja naiste võrdsuse alusel:

(a) ühesugused tingimused elukutse ja eriala valikuks, ühesugused võimalused hariduse ja diplomi saamiseks kõigi kategooriate õppeasutustes maal ja linnas; see võrdsus tagatakse nii koolieelse üld-, eri- ja tehnilise kõrghariduse kui ka iga liiki kutsealase ettevalmistuse osas;

Eesti Vabariigi põhiseaduse paragrahvi 37 kohaselt on igäühel õigus haridusele.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (RT I 1993, 63, 892; viimati muudetud 21.03.99) järgi on õppimine riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides tasuta. Eesti Vabariigi haridusalase seadusandlusega on tagatud järjepidevuse põhimõte, mille kohaselt on isikul, olenemata soost õigus ja võimalus liikuda ühelt haridustasemelt teisele.

Vastavalt *Põhikooli- ja gümnaasiumiseadusele* on koolikohustuslik laps, kes jooksva aasta 1. oktoobriks saab 7-aastaseks. Õpilane on koolikohustuslik põhihariduse omandamiseni (9-klassiline haridus) või 17-aastaseks saamiseni. Koolikohustust võib täita ka kodus õppides.

Põhihariduse omandamine annab võimaluse asuda omandama üld- või kutsekeskharidust, keskhariduse omandamise järel on isikul võimalik valida kutsekeskhariduse ja kõrghariduse vahel.

1992. aastal vastu võetud *Eesti Vabariigi haridusseaduse* (RT 1992. 12, 192) ülesandeks on haridussüsteemi kujunemise, toimimise ja arengu õiguslik tagamine. Seaduse kohaselt toimub üldhariduskoolide finantseerimine riigieelarve vahenditest, millega kaetakse koolide õpetajate, direktorite ning nende õppeala asetäitjate palgad ja õpikute soetamise kulud.

Haridussüsteemi juhtimine on vastavalt haridusseadusele jaotatud nelja kategooriasse: Riigikogu, Vabariigi Valitsuse, Haridusministeeriumi ja kohalike omavalitsuste pädevus.

Keha-, kõne-, meele- ja vaimupuuetega ning eriabi vajavatele inimestele tagab kohalik omavalitsusüksus võimaluse õppida elukohajärgses koolis. Vastavate tingimuste puudumisel tagavad riik ja kohalik omavalitsus neile õppimisvõimalused selleks loodud õppeasutustes, kindlustades nende täieliku ülalpidamise.

Koolieelse lasteasutuse seadus (RT I 1993, 40, 593) kohaselt loob valla- või linnavalitsus kõigile oma haldusterritooriumil elavatele lastele võimalused käia lasteasutuses.

Lasteasutuse põhiülesandeks on arvestades lapse ealisi, soolisi kui ka individuaalseid vajadusi ja iseärasusi luua võimalused ja tingimused lapse kujunemiseks isiksuseks, kes on sotsiaalselt tundlik, usaldab ennast, arvestab kaasinimesi ja hoiab loodust.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (RT I 1993, 63, 892; viimati muudetud 21.03.99) võeti vastu 1993. aastal ning sellega määratakse kindlaks riigi ja kohaliku omavalitsuse (munitsipaalomandis oleva) põhikooli ja gümnaasiumi õiguslik seisund. Põhiharidus on haridusstandardiga ettenähtud kohustuslik üldharidusmiinimum, mille omandamine loob eeldused ja annab õiguse jätkata õpinguid keskhariduse omandamiseks.

Vastavalt haridusseadusele jaguneb keskharidus Eestis kaheks: üldkeskharidus ja kutsekeskhariduseks. Üldkeskharidus on põhi- ja üldkeskhariduse riikliku õppekavaga kehtestatud nõuete kogum, mille läbimine loob eeldused ja annab õiguse jätkata õpinguid kõrghariduse omandamiseks. Seaduse kohaselt on põhikool ja gümnaasium ühtluskool, milles iga järgmine õppeaasta (klass) tugineb vahetult eelmisele ning võimaldab tõrgeteta ülemineku ühest koolist teise.

Riik ja omavalitsusüksused peavad tagama soovijatele võimaluse keskhariduse omandamiseks. Nimetatud säte tuleneb põhiseadusest, mille kohaselt on igäihel õigus haridusele; õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides õppemaksuta.

Laste hariduse valikul on põhiseadusest tulenevalt otsustav sõna vanematel.

Selle õiguse täitmine kajastub selgelt ka *Perekonnaseaduses* (RT I 1994, 75, 1326) – vanemal on õigus ja kohustus last kasvatada ja tema eest hoolitseda.

Vanemad on kohustatud looma lapsele kodus soodsad tingimused õppimiseks ja koolikohustuse täitmiseks. Lapse koolikohustuse täitmata jätmise eest määratakse tema vanematele rahatrahv 20–100 päevapalga ulatuses.

Seega on hariduse omandamine ning koolikohustuse täitmise tagamine kindlustatud erinevate seadusandlike aktidega.

Võrdsete võimaluste tagamiseks, koolide õppetöö taseme hindamiseks ning lõpueksamite ja ülikoolide sisseastumiseksamite ühitamiseks toimuvad riigieksamid, millede korraldamise ning läbiviimise tingimused ja korra kehtestab haridusminister määrusega.

Huvialakooli seaduse (RT I 1995, 58, 1004) kohaselt on huvialakool haridusasutus, mis lisaks haridusstandardit tagavatele koolidele pakub täiendavaid võimalusi hariduse omandamiseks ja isiksuse arenguks. Õpe huvialakoolis toimub haridusstandardit tagavate koolide õppetööst vabal ajal.

Erakooliseaduse (RT I 1998, 57, 859) kohaselt sõlmitakse õpilase ja erakooli vahel leping, millega erakool kohustub andma õpilasele õppekavale vastavat haridust ning õpilane kohustub järgima erakooli õigusakte ning maksma õppemaksu. Erakooli vastuvõtutingimused määrab erakool. Põhikooli, gümnaasiumi, kutseõppeasutuse, rakenduskõrgkooli või ülikooli sisseastumisele kohaldatakse sama liiki riigi- ja munitsipaalkoolile või avalik-õiguslikule ülikoolile seadusega kehtestatud sisseastumise tingimusi.

Kutseõppeasutuse seaduse (RT I 1998, 64/65, 1007) kohaselt omandatakse kutsekeskharidus põhihariduse või üldkeskhariduse baasil ning see loob eeldused ja annab õiguse asuda tööle õpitud kutse-, eri- ja ametialal või jätkata õpinguid kõrghariduse omandamiseks. Kutseõppeasutused võivad olla riigi- ja munitsipaalkutsekoolid.

Alates 1999/2000. õppeaastast on võimalik alustada õpinguid kutsekõrghariduse ja kutsekeskhariduse puhul nii põhihariduse kui ka keskhariduse baasil.

Kooli võivad asuda isikud, kellel on põhi- või keskharidus; puudega inimestele loovad õppeasutused koostöös maavalitsuste ja kohalike omavalitsusüksustega võimalused kutsekeskhariduse ja kutsekõrghariduse omandamiseks, arvestades nende soove, eripära ning võimalusi leida sobivat tööd. Puudega inimeste õpetamine toimub reeglina tavaõpperühmas, vajadusel individuaalse õppekava alusel.

Õppimine kutseõppeasutustes toimub õppemaksuta, õpilasel on õigus kasutada õppevälises tegevuses tasuta oma kooli ruume, raamatukogu, õppe-, spordi- tehnilisi- ja muid vahendeid kooli poolt kehtestatud korras.

Rakenduskõrgkooli seaduse (RT I 1998, 61, 980) järgi on kõikidel keskharidusega isikutel võrdne õigus konkureerida rakenduskõrgkooli astumiseks.

Ülikooliseaduse (RT 1995, 12, 119) kohaselt on kõikidel keskharidusega isikutel võrdne õigus konkureerida ülikooli astumiseks. Õpe ülikoolis peab võimaldama eri-, kutse- ja ametialase ettevalmistuse. Riikliku koolitustellimuse alusel moodustatud üliõpilaskohtade kulud kaetakse nominaalse õppeaja kestel riigieelarvest.

Eestis andsid 1999/2000. õppeaastal üldharidust päevaõppes 707 õppeasutust, õhtu- või kaugõppes 31 õppeasutust; kutse-, kutsekesk- või keskeriharidust andvaid koole oli 86. Kutsekõrgharidust andvaid koole tegutses 10 ja kõrgharidusasutusi oli kokku 33. Õppurite koguarv on 284 236-lt 1996/97. õppeaastal tõusnud 302 712-le 1999/2000. õppeaastal. Kõigist õppuritest moodustavad naisõppurid umbes 50 %. Linnakoole oli samal õppeaastal 273, maakoole 433, samas õpib linnakoolides 74 % õpilastest.

Hariduse tase

1995. aastal korraldatud Eesti tööjõu-uuringu andmeil edestasid naised mehi enamiku haridusnäitajate poolest: tööelistest naistest oli kõrgharidus 19 %-l, keskeriharidus 30 %-l; tööelistest meestest vastavalt kõrgharidus 16 %-l ja keskeriharidus 21 %-l. Samas oli vaid alg- või põhiharidusega viiendik tööelistest meestest ja vaid pisut üle kümnendiku naistest (Saar 1999: 26).

Eesti tööelise elanikkonna ja noorte tööeliste haridustaseme üldpildi kohta on lisas tabel 10.1.

Keskhariduse tasemel ilmnevad märgatavad sugudevahelised disproportsioonid sõltuvalt hariduse tüübist: meeste hulgas domineerib kutseharidus, naiste seas aga üldkeskharidus. Eriti suured on soolised erisused elanikkonna nooremate vanuserühmade haridustasemes. Seega hariduses on suurenemas sooline ebavõrdsus meeste kahjuks. Sealjuures see erinevus on kõige suurem kõrghariduse tasemel.

Eestis on naiste haridustase viimastel kümnenditel olnud tavapäraselt kõrgem kui meestel. Kuigi veel 1959. a. oli tööeliste hulgas kõrgharidusega naisi vähem kui mehi, ületas juba siis üld-, kesk- ja keskeriharidusega naiste arv tunduvalt sama haridustasemega meeste arvu. Naiste eelisasend hariduses sai seega alguse nende paremast positsioonist keskhariduses (*ibid.*, lk.25-26).

Tabel 10.2. Naiste osakaal erinevatel haridusastmetel, 1993–1999, õppeaasta alguses(%)*

	1993/94	1995/96	1997/98	1999/2000
Üldharidus	-	50,3	50,1	49,9
päevaõpe:				
10.-12. klass	60	59	60	60
Üldharidus	-	50,8	52,4	52,8

õhtu- ja kaugõpe:				
10. –12. klass	50	51	52	53
Kutse-ja kutsekeskhari- duslik õpe	42	44	43	45
Keskeriõpe	53	54	55	53
Kutsekõrghari- dus				86
Kõrgharidus, Diplomiõpe	47	53	58	58
Bakalaureuse- Õpe	53	52	53	55
Magistriõpe	42	52	56	58
Doktoriõpe	33	46	52	55

Allikad: Haridus 1993/94. Tallinn: ESA, 1994; Haridus 1995/96. Tallinn: ESA, 1996; Haridus 1997/98. Tallinn: ESA, 1998; Haridus 1999/2000. Tallinn: ESA, 2000.

*Märkus: Rahvusvahelise võrreldavuse jälgimiseks on Eesti õppekavade liigitus viidud vastavusse rahvusvahelise hariduse liigitusega *ISCED (International Standard Classification of Education)*. Seoses muutustega Eesti õigusaktides lisandusid 1999. aastal liigitusse kutsekeskhariduse ja kutsekõrghariduse astmed. Samas muutusid ka varem *ISCED*diga vastavusse viidud kutsehariduse ja keskerihariduse astmed. Kehtiva Eesti õppekavade liigituse kohta on lisas tabel 10.3.

Põhihariduse järgne haridustee

Haridustee jätkamisel pärast põhikooli lõpetamist valitsevad tuntavad erinevused poiste ja tütarlaste vahel: üldhariduslikus keskkoolis valitseb aastaid tütarlaste ülekaal, kutset andvates õppeasutustes on poiste ülekaal. See tendents sai alguse 1970. aastatel seoses keskkooli sisemise diferentseerumisega. Selleks, et konkureerida tütarlastega keskkoolis õppima asumisel, pidi noormeeste õppeedukus põhikooli lõpetamisel olema märgatavalt kõrgem. Kehtis seaduspära, et mida madalam oli keskmine hinne põhihariduse omandamisel, seda suuremad erisused ilmnisid tütarlaste ja noormeeste põhihariduse omandamise järgsetes õpinguteedes. Haridusteede soolised erisused on põhjuseks, miks tütarlapsed on ülekaalus üldhariduskoolide 10.–12. klassides (1997/98. õppeaasta alguses moodustasid nad 60 % õpilaste üldarvust).

Põhikooli järgset haridusteed soolises lõikes kirjeldab ka lisas olev joonis 10.1.

Noormeeste märgatavalt väiksema osakaal üldhariduslikus keskkoolis õppima asunute hulgas on seletatav poiste seas toimunud eelneva selektsiooniga, mistõttu õppima pääsevad tõesti kõige võimekamad.

Üldhariduslikus keskkoolis õppimist on 1990. aastatel hakatud üha rohkem eelistama keskastme kutseõppeasutustele. Kuigi üldkeskkooli omandama asunud põhikooli lõpetajate protsent on pidevalt tõusnud nii tütarlaste kui ka noormeeste hulgas, on soolised disproportsioonid säilinud. Nii astus 1997/98. õppeaastal gümnaasiumi 82 % põhikooli lõpetanud tütarlastest ja vaid 61 % noormeestest. Kahe järgneva õppeaastaga tõusis gümnaasiumis õpinguid jätkavate tütarlaste osakaal 83,6 %-ni.

Viimastel aastatel on eeskätt noormeeste seas märgatavalt suurenenud hariduslik diferentseerumine: kui valdav enamik pürib hariduse jätkamisele pärast põhikooli lõppu, ja seda eriti gümnaasiumides, siis teisalt on ka suurenenud nende noormeeste osakaal, kes ei lõpeta põhikooli (Saar 1999: 29).

Uurimuste "Eesti koolinoor 92" ja "Eesti koolinoor 97" andmeil ilmnisid traditsioonilised soolised erinevused keskkooli lõpetajate haridussuhtide seadmisel: nii

1990. aastate algul kui ka teisel poolel olid tüdrukute plaanid selles osas kaugemale ulatuvad kui poistel. Neid seadsid märgatavalt sagedamini eesmärgiks ülikoolihariduse: 1997. a. kavatses 42 % neidudest ja 35 % noormeestest ülikoolis edasi õppida (Saarniit 1998).

Selle taustal on viimastel aastatel süvenenud elanikkonna hariduslik kihistumine, kus nii keskharidusega kui ka põhiharidusega koolilõpetamisikka jõudnud noorte arv kasvab, ent samas on oluliselt suurenenud ka kõrgharidust omandama pürgivate noorte arv.

Põhikoolist kutsekooli siirdujate osa on alates 1985. aastast püsinud suhteliselt muutumatuna, moodustades 20–26 % põhikooli lõpetanutest. Sealjuures moodustavad tütarlapsed kutsekooli õpilastest vaid pisut üle 40 %.

Ülevaate kutse- ja keskeriõppeasutustesse astujate eelnevast haridustasemest annab lisas olev joonis 10.2.

Kuigi üheksakümnendatel aastatel on keskhariduse struktuuris pidevalt suurenenud üldhariduskeskkoolide osakaal, ei tähenda see, et keskhariduse hierarhiline ülesehitus oleks muutunud. Eelmistel kümnenditel väljakujunenud selge suunitlus nii õpilaskontingendi formeerumise (neisse õppeasutustesse toimus nn negatiivne selektsioon – kutsekoolidesse läksid või suunati need, keda mujale vastu ei võetud) kui ka kutsekoolide lõpetajate haridustee jätkamise võimaluste puudumise osas on aidanud kaasa kõrghariduse feminiseerumisele (Saar 1999: 29).

Sooliste erinevuste kohta haridussüsteemis on lisas tabel 10.4.

Kõrgharidus

Üheks oluliseks ühiskonna haridusliku potentsiaali näitajaks võib pidada kolmanda taseme hariduses (kõrg- ja keskerihariduses) osalejate kogumäära (selle taseme hariduse omandanute suhe 18–22-aastaste üldarvu rahvastikus). 1990. aastatel on Eestis see näitaja pidevalt kasvanud, sealjuures naistel märgatavalt kiiremini kui meestel. Üliõpilaste arvu kasvades on suurenenud ka 6–23-aastaste oodatav õpiaeg,

mis 1999. aastal oli 13,4 aastat (Eesti statistika aastaraamat 2000). Seejuures on naiste keskmine oodatav õpiaeg olnud Eestis järjepidevalt üle poole aasta pikem kui meestel. 1997. a. oli kolmanda taseme hariduses osalejate kogumäär naiste hulgas 51 % ja meeste seas 41 %. Seega viimaste aastate arengusuundi silmas pidades võib väita, et Eestis on küpsemas eeldused universaalse keskharidusjärgse hariduse tekkeks, kuid seda eelkõige naiste osas (Loogma 1998: 19).

Tabel 10.5. Naised ja mehed kõrghariduses õppeaasta alguses

	1997/1998		1999/2000	
	N	M	N	M
KOKKU	18 883	15 659	24 532	20 251
diplomiõpe	6116	4365	7772	6907
bakalaureuseõpe	10 813	9676	13 898	11 348
magistriõpe	1485	1188	2089	1429
doktoriõpe	469	430	682	567

Allikas: Haridus 1997/98, Tallinn: ESA, 1998; Haridus 1999/2000, Tallinn: ESA, 2000.

Täpsem ülevaade naisõppurite osakaalust ja struktuurset jagunemisest kõrghariduse tasemetel on ära toodud lisa tabelis 10.6.

Kõrghariduse omandamise võimalusi eraldi üldkeskhariduse omandanud tütarlastel ja noormeestel võrreldes ilmneb, et tütarlaste eelised kaovad kõrgkooli astumisel. Keskhariduse omandanud noormeeste kõrgkoolis õpingute jätkamise tõenäosus on oluliselt kõrgem tütarlaste omast – tütarlaste vastav näitaja moodustab vaid 73 % noormeeste omast (Saar 1998).

Meeste eelistamise tulemusena tööturul on rahaline ja sotsiaalne tasu, mida kõrgharidusega naised oma pingutuste eest saavad, sama haridusega meeste omast märgatavalt madalam.

Magistri -ja doktoriõppes on naiste osakaal viimastel aastatel pidevalt suurenenud.

Viimastel aastatel pole akadeemilise personali koosseisus märgatavaid muutusi toimunud. Naised moodustasid kõrgkoolide akadeemilisest personalist 1997/98. õppeaastal 43%. Kui madalama taseme personali (assistendid, lektorid, õpetajad) hulgas on naised veel enamuses, siis kõrgematel tasemetel on naiste osakaal tunduvalt vähenenud (Saar 1999: 33).

Tabel 10.7. Naiste osakaal akadeemilise personali hulgas (protsentides)

	1995/96	1997/98
Professorid	15%	15%
Dotsendid	33%	34%
Vanemteadurid	30%	28%
Ülejäänud	57%	58%
Kokku	41%	43%

Allikas: Haridus 1995/96. Tallinn: ESA, 1996; Haridus 1997/98. Tallinn: ESA, 1998.

Tabel 10.8. Akadeemiline personal 1999/2000. õppeaastal Eestis

Ametikoht	Koguarv	Naised (%)
Professor	466	14
Erakorraline professor	101	25
Dotsent	802	32
Lektor	915	52
Vanemõpetaja	40	75
Õpetaja	283	75
Assistent	441	64
Vanemteadur	180	30
Teadur	315	45
Ülejäänud	11	18
Kokku	3554	44

Allikas: Eesti 1999/2000. Tallinn: ESA, 2000.

Täiskasvanukoolitus

Riik toetab erinevate täiend- ja ümberõppeprogrammide käivitamist ettevõtluse ja toimetuleku alal. Vabaharidusliit pakub oma 70 koolituskeskuses ja õpiringides vabahariduskoolitust erinevatele sihtgruppidele, seda suure osas riigi toetusel. Riiklik täiend- ja ümberõppesüsteem eksisteerib ka riigiametnikele ja riigi- ja munitsipaalõppeasutuste pedagoogide koolitamiseks. Teiste ametialade esindajate osalemine koolituskursustel on enamasti võimalik erafinantseerimise olemasolul, tööandja või töövõtjapoolsel koolituskulude katmisel.

Välja on töötatud Eesti haridussüsteemi arengu kontseptsioon, kus kavandatakse Eesti haridussüsteemi soovitatav mudel Eesti õpiühiskonnaks arenemisel. Kontseptsioon lähtub arusaamast, et iga inimese, organisatsiooni ja terve ühiskonna ainus võimalus toime tulla ja areneda on pidev õppimine.

Kui 1980. aastatel osalesid mehed täiskasvanute koolituses naistest märgatavalt aktiivsemalt, siis viimastel aastatel on täheldatav naiste domineerimine seda tüüpi koolituses. Aastatel 1996–1997 moodustasid naised mitmesugustel täiend- ja ümberõppe kursustel osalenutest üle 60 % (Saar 1999: 35). Naistel ilmneb siin ka suurem motivatsioon: 1997. aastal soovis täiendkoolituses ja ümberõppes osaleda 41 % naisi ja 32 % mehi.

Naiste aktiivsema täiendõppes osalemise peamine põhjus seisab arvatavasti naiste ja meeste erinevas ametialases kuuluvuses ja haridustasemes. Eesti täiskasvanute koolitusturg on praegu orienteeritud olulisel määral kõrgharidusega inimestele. Samas on alg- ja põhiharidusega või kutseharidusega inimestel sobiva täienduskoolituse leidmine või kursustele saamine märksa raskem.

Täienduskoolituse põhieesmärgiks peaks olema aidata tööturult eemalolnutel uuesti tööellu lülituda. Paraku hõlmab aga täienduskoolitus peamiselt töötavaid elanikkonnagruppe ja nii on töötute ning lapsehoolduspuhkusel olijate seas koolituses osalenute osakaal juba üle kahe korra madalam. Praegune täienduskoolitussüsteem on suunatud küllaltki spetsiifilistele sihtgruppidele, soosides eelkõige nooremaid ja sotsiaalses hierarhias kõrgemalolijaid ning jättes piisava tähelepanuta need

elanikkonnagrupid (sealhulgas naised), kes seda koolitust kõige enam vajavad. Tulemusena on täiskasvanukoolituse hõive Eestis väike ning kaldub elitariseerumisele.

Haridusministeeriumi poolt koostatud kutsehariduse reformi kontseptsioonis peetakse oluliseks personali, sealhulgas juhtide ja pedagoogide erialase ja täiendkoolituse ümberkorraldamist ja tõhustamist, et tagada tänapäeva tööturu nõudeid arvestavate õppekavade rakendamine koolituses. Kontseptsioonis nähakse ette töötajate ettevalmistamise eelisvajadus prioriteetsetele valdkondadele – eelkõige majanduse, ettevõtluse, teeninduse (turismi, toitlustamist jt aladel), elektroonika ja aparaadiehituse, infotehnoloogia, transpordi ja logistika, side, ehituse valdkondadele.

(b) ühesugused õppeprogrammid, ühesugused eksamid, ühesuguse kvalifikatsiooniga õpetajad, võrdse kvaliteediga kooliruumid ja sisseseade;

Eestis toimub õppetöö Eesti põhi- ja keskhariduse riikliku õppekava järgi. Nõukogude Liidus toimunud totaalse unifitseerimise asemel on käivitunud programm *Omanäoline kool*, kus õppetöö toimub küll vastavalt riiklikule raamõppekavale, kuid arvestatakse rohkem kooli ja õpilaste eripära.

Keskooli (gümnaasiumi) lõpetamiseks läbitakse riiklikud lõpueksamid. Kõrgkoolide lõpetamise tingimustes soolist vahet ei tehta, põhjalikumad uuringud sooliselt segregeerunud erialade puhul aga puuduvad.

Poiste ja tüdrukute õpetamine

Enamuses ainetes toimub poiste ja tüdrukute õpetamine ühtsetel alustel. Silmas tuleb pidada, et põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse alusel on õpilasel õigus valida oma huvidele ja võimetele vastav kool, valida õppeaineid koolis õpetatavate valikainete piires või õppida individuaalõppekava järgi.

Käsitöö ja kehalise kasvatuse tunnid alg-, põhi- ja keskkoolis on poistel ja tüdrukutel endiselt eraldi, seega süvenevad ka hoiakud soorollide suhtes (tüdrukud tikivad, koovad, õmblevad, poisid meisterdavad, hõõveldavad, ehitavad).

Põhikooli tööõpetuse ainekava kohaselt lisaks üldistele nõudmistele peavad tüdrukud õppima tundma põhilisi toiduaineid ja õigeid toiduvalmistamise viise; poisid arendama tehnilist taipu, omandama üldtehnilisi teadmisi ja elementaarse tehnilise kirjaoskuse.

Tööõpetuse õpetamine toimub ainult põhikooli astmes, kuid mitmed koolid kasutavad tööõpetust (eeskätt kokandust) vaba- ja valikainena ka keskkooliastmes.

Valikute kohta täpsed andmed puuduvad, aga valdavalt tehakse need väljakujunenud hoiakute alusel.

(c) õpetuse kõigilt tasanditelt ja kõigist vormidest mis tahes stereotüüpse meeste ja naiste soorollidesse suhtumise kõrvaldamise sel teel, et soodustatakse ühist õpetust ja muid selle eesmärgi saavutamisele kaasa aitavaid õpetamise liike, sealhulgas ka sel viisil, et tehakse parandused õppevahenditesse ja kooliprogrammidesse ning kohaldatakse õpetamismeetodeid;

Üldiselt õpetatakse Eesti koolides poisse ja tüdrukuid koos, kuid esineb ka eraldi poiste- ja tüdrukuteklasse. Eraldi poistekoole ja tüdrukutekoole pole. Õppematerjale pole seni soolisest stereotüüpselt aspektist uuritud. Koos uute õppekavade rakendamisega erinevatel hariduse tasemetel püütakse õppeasutuste õppebaasi viia tänapäevasele tehnilisele tasemele.

Nii kutsekoolides kui ka keskeriõppeasutustes (vt. haridustasemete liigitust lisas tabel 10.3) on täheldatav selge sooline segregatsioon koolitusalaade kaupa: nii noormehed kui tütarlapsed eelistavad õppida ala, kus on ülekaalus samast soost õppurid. 1997/98. õppeaastal olid kutsekoolides üheteistkümnest erialarühmast kümme sooliselt segregeeritud (st kas noormehed või tütarlapsed moodustasid üle 60 % seda ala õppivatest noortest). Keskeriõppeasutustes ei olnud sooliselt segregeeritud vaid kaks

koolitusala viieteistkümnest. Soolist segregatsiooni koolitusala järgi nii kutseõppekui ka keskeriõppasutustes kirjeldavad lisas olevad joonised 10.3. ja 10.4.

Õpetajate koolitus on peamiselt tütarlaste ala. Traditsioonilist ettekujutust õpetaja ametist süvendab olemasolev situatsioon, kus naisõpetajate, naisdirektorite ja naisosakonnajuhatajate protsent on olnud aastaid üsna stabiilne ja kõrge (vt. tabel 10.9).

Tabel 10.9. Naisõpetajate ja -direktorite osakaal Eesti üldhariduskoolides

Aasta	1994	1995	1996	1997	1998
Naisõpetajate %	86,3	82,3	82,3	84,9	85,1
Naisdirektorite ja osakonnajuhatajate %	48	51	44	50	50

Allikas: Eesti Statistikaamet

Tütarlapsed on suures ülekaalus ka sellistel aladel, nagu ravi ja tervishoid, kodundus, kaubandus ja ärimine, teenindus ja toitlustus. Seevastu nn noormeeste aladel on tehnika ja tehnoloogia, matemaatika ja arvutiteadused. Kui kutsekoolides on koolitusala sooline segregatsioon viimastel aastatel mõnevõrra vähenenud, siis keskeriõppeasutustes on täheldatav vastupidine tendents, st soolise segregatsiooni suurenemine.

Traditsiooniliselt jätkavad naised õppimist nn naiste aladel (pedagoogika, humanitaar- ja sotsiaalteadused). Eestis on aga näiteks arstiteaduse lõpetanute osas üle 70 % naised. Õigusteaduse lõpetanute hulgas naiste osakaal viimastel aastatel on kasvanud. Kui 1993. aastal õigusteaduse lõpetanute osas naiste osakaal oli 42 %, siis 1998. aastaks oli see tõusnud 63 %-ni bakalaureuse astmes.

Naiste osakaalu suurenemist võib täheldada ka diplomi- ja magistriõppe lõpetanute hulgas. Põllumajanduse diplomi- ja bakalaureuseõppe lõpetanute osas moodustavad naised vähem kui poole, samas magistriõppe lõpetanute osas on naiste osakaal suurem.

Soolisest segregatsiooni kohta koolitusala järgi ja erinevatel kõrghariduse tasemetel on lisan joonised 10.5. ja 10.6.

Erialane sooline segregatsioon kõrghariduses on kaasa toonud ka soolise segregatsiooni teadusvaldkonniti. Naiste osakaal on suurim humanitaarteadustes, seevastu mehed domineerivad loodus- ja tehnikateadustes. Väärrib rõhutamist, et praktiliselt kõigis valdkondades on naiste osakaal kõrgkooli üliõpilaste hulgas märgatavalt suurem kui vastava valdkonna teadlaste seas. Seega vaatamata sellele, et kõrghariduse omandanutest moodustavad üle poole naised, on neid teadlaste hulgas vaid 42%. Samas on kaks kolmandikku teadustegevusega seotud tehnilisest ja abipersonalist naised.

Statistiline ülevaade teadus- ja arendustegevusega seotud personali koguarvu ja naiste osakaalu kohta erinevates teadusvaldkondades on toodud lisan tabelis 10.10.

(e) ühesugused võimalused juurdepääsuks hariduse jätkamise programmidele, sealhulgas ka programmidele kirjaoskuse levitamiseks täiskasvanute hulgas ja funktsionaalkirjaoskuse omandamiseks, mille eesmärgiks on võimalikult kiiresti vähendada igasugust vahet meeste ja naiste teadmiste vahel;

Eesti tööjõu-uuringu andmetel on kirjaoskuse tase Eestis 99,85 %. Praktiliselt kõik vähesed kirjaoskamatud on hooldekodudes elavad invaliidid. Kirjaoskuse tõstmise programme Eestis ei ole, küll aga on päevakorral elanikkonna infotehnoloogiliste oskuste tõstmine.

Eesti kiire infotehnoloogiline areng on taganud juurdepääsu arvutialasele koolitusele, arvutitele ja võrguteenustele, mis omakorda nõuavad pidevat infokirjaoskuse tõstmist. Kui programmeerimine ja informaatika on olnud pigem meeste alad, siis teabe kogumise, töötlemise ja edastamisega (näiteks raamatukogudes) on tegelenud eeskätt naised. Naiste infotehnoloogiliste oskuste tõstmiseks on rakendatud mitmeid projekte. Rahvusvahelist tähelepanu on äratanud riiklik programm *Tiigrihüpe*, mille käigus on koolidesse-

kõrgkoolidesse jõudnud üle 4000 arvuti. Tegu on tervet Eestit haarava protsessiga, mis peab tagama nii parema infrastruktuuri kui ka kompetentse inimese, kes oskab seda infrastruktuuri oma eesmärkidest lähtudes tööle panna.

Eesti oli aastal 1999 interneti kasutajate suhtarvult maailmas teises kümnes ja viimaste uuringute kohaselt on Eestis interneti kasutajatest juba umbes 40 % naised, mis viitab arvuti ja interneti kasutajate arvu jätkuvale tõusule naiste hulgas.

(f) koolist väljalangevate neidude arvu vähendamise ning programmide väljatöötamise neidude ja naiste jaoks, kes on enneaegselt koolist lahkunud;

Keskoolist väljalangevust iseloomustav näitaja – lõpetanute suhe õpilaste arvu õppeaasta algul – oli 1997. aastal 10. –12. klassi tütarlastel 92,6 %, noormeestel aga 97,5 %. Seega keskkoolis õpinguid jätkanud noormehed on tütarlastest edukamad.

1996/1997. õppeaasta jooksul katkestasid õppetöö 627 tüdrukut ja 930 poissi, 1999/2000. õppeaastal 625 tüdrukut ja 1087 poissi. Vaid haiguse tõttu katkestab õppetöö rohkem tüdruke kui poisse. Ülejäänud põhjustes (koolist väljaheitmine, tööleasumine, surm, muud põhjused) domineerivad poisid.

Riiklikul tasandil pole käivitatud eriprogramme kooli enneaegselt katkestanud neidude jaoks. Koolide ja kohalike omavalitsuste koostöös leitakse lahendused näiteks nende kooliealiste neidude õppimisvõimaluste jätkamiseks, kes on pidanud kooli katkestama raseduse ja sünnituspuhkuse tõttu.

Selliseid seadusi ega poliitikaid, mis hoiaksid konkreetselt tüdruke koolis koolikohustuse lõppemise eani, ei ole. Vastavalt põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse paragrahvi 17 lõikele 1 on koolikohustuslik laps, kes jooksva aasta 1. oktoobriks saab seitse aastat vanaks. Õpilane on koolikohustuslik põhihariduse omandamiseni või 17-aastaseks saamiseni. Lapse kasvatamise ja õpetamise kohustuse tahtliku täitmatajätmise eest on vanemale võimalik määrata halduskaristus (rahaträhv).

Võimalik on lõpetada keskkool eksternina.

(g) ühesugused võimalused aktiivselt osaleda spordi- ja kehalise ettevalmistuse üritustes;

Tüdrukutel ja poistel on juriidiliselt võrdsed võimalused osalemiseks spordis ja oma füüsiliste võimete arendamiseks koolis. Kultuuriliselt on vastuvõetav naiste osalemine kõigil spordialadel. Spordivahendite kättesaadavust meestele, naistele, poistele ja tüdrukutele pole eraldi uuritud. Eesti spordimeedias leiavad aga rohkem kajastamist meesspordialad ja meessportlased.

(h) juurdepääsu harivale eriteabele, mis aitab kaasa perekonna tervise ja heaolu tagamisele, sealhulgas informatsioonile ja konsultatsioonidele perekonna planeerimise kohta.

Kooli õppekavadesse on lülitatud perekonnaõpetuse põhikursus vastava õpiku alusel. On loodud noorte nõustamiskeskused ning alates 1998. aastast on koostöös Põhjamaade Naisuuringute Keskusega käivitatud programm *Elades homsele*, mille eesmärgiks on algatada noorte vahel laiem dialoog seksuaalkäitumise küsimustes. Seksuaalkasvatus on Eestis viidud põhi- ja keskkooli õppeprogrammidesse. Erinevate ainete õpetajad, meedikud ja psühholoogid juhendavad koolides tervisekasvatust. Seksuaalkasvatuse tase võib olla erinevates koolides väga erinev ning sõltub suuresti õpetajast.

Seksuaalse ja reproduktiivse tervise parandamisega tegelevatest institutsioonidest on olulisimal kohal 1994. aastal loodud Eesti Pereplaneerimise Liit (EPPL), mille tegevuse peamised valdkonnad on olnud seksuaalkasvatuse edendamine koolides ja noortekabinettide võrgustiku kujundamine ning toetamine Eestis.

Eestis töötab praegu 15 noorte nõustamiskeskust. Ühtlasi tegutsevad naistenõuandlad, kus toimuvad spetsiaalsed vastuvõtud noortele naistele.

Eesti Pereplaneerimise Liit on algatanud mitmeid projekte ja riiklikke programme. 2000. aastal on selle liidu tegevuskavas muuhulgas järgmised ettevõtmised:

- *Daphne* projekt seksuaalvägivalla preventsiiooniks noorukite institutsioonides,
- Projekt *Noored noortele* (seksuaalkasvatuse-alased vestlused koolides),
- Reproduktiivtervise riikliku programmi ettevalmistamine.

Eesti Pereplaneerimise Liidu seksuaalkasvatuse projekt *Noored noortele* on tegutsenud alates 1995. aastast. Selle eesmärgiks on Eesti noorsoos teadliku ja vastutustundliku seksuaalkäitumise kujundamine, mis tagaks seksuaalse ja reproduktiivse tervise kaitse ning paranemise. Projekti raames on läbi viidud seksuaalkasvatusalaseid seminare, rühmatöid ja loenguid põhi-, kesk- ja kutsekoolides, ülikoolides ja eriinternaatkoolides.

Noorte inimeste seksuaalkasvatuse-alase teadlikkuse tõus ja tihedam osalemine lääne rahvusvahelistes pereplaneerimisprojektides annavad lootust, et Eesti saab järjest rohkem osa ka parimast seksuaalharidust ja -tervist, pereplaneerimist ning rasestumisvastaseid vahendeid käsitlevast infost.

11. artikkel

1. Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid abinõusid, et likvideerida naiste diskrimineerimine tööhõive valdkonnas ja tagada meeste ja naiste võrdsed õigused, eriti:

(a) õigus tööle kui kõigi inimeste võõrandamatu õigus;

Põhiseaduse paragrahv 29 alusel on Eesti kodanikul õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Riik korraldab kutseõpet, abistab tööotsijaid töö leidmisel ja kontrollib töötingimusi.

Eesti ratifitseeris 2000. a. mais *Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta* (RT II 2000, 15, 93) 1. artikli täielikult, kohustudes seega saavutama võimalikult kõrge ja stabiilse tööhõive taseme, kaitsma töötajate õigust teenida endale elatist vabalt valitud kutsealal, võimaldama kõigile töötajatele tasuta tööhõiveteenuseid ja tagama sobiva kutsenõustamise ning kutseõppe.

Töötute staatust ning nende ümberõpet ja hõivet käsitleb Eestis *Töötute sotsiaalse kaitse seadus* (RT I 1994, 81, 1381). Selle seaduse kohaselt loetakse töötuteks iga isik sõltumata soost, kes on registreeritud riigi tööhõivetalituses ning kes on hõivamata töö või tööga võrdsustatud tegevusega.

Vastavalt seadusele osutatakse tööd otsivale isikule ja töötule tööturuteenuseid ja makstakse töötute riiklikku abiraha. Seaduse alusel toimub ka töövahendus ja tööturutoetuse maksmine tööandjale.

Tööd otsival isikul ja töötul, olgu ta naine või mees, on õigus saada riigi tööhõivetalitusest tasuta selliseid tööturuteenuseid, nagu teavet vabade töökohtade kohta tööandja poolt esitatud tingimustel, töövahendust, teavet tööturukoolituse võimaluste kohta jms. Töötuna registreeritud isikul on õigus taotleda riigi tööhõivetalituses tööturukoolitust ja õppestipendiumi, tööturutoetust ettevõtluse alustamiseks ning hädaabitöid.

Eestis võib inimene olla töötuna registreeritud üldjuhul 6 kuud (180 päeva). Kui isik ei ole selle aja jooksul tööd leidnud, võib teatud juhtudel töötuna arveloleku aega pikendada kuni 90 päeva.

Alla 7-aastaste lastega emadel on õigus end töötuna arvele võtta korduvalt, mis ühtlasi annab õiguse ka korduvalt osaleda tööturukoolituses. Tööturuteenusena rakendatakse peale ülalnimetatule aktiivse tööturupoliitika meetmena tööturutoetust tööandjale väiksema konkurentsivõimega isiku töölerakendamiseks.

Aktiivse ja passiivse tööturupoliitika elluviijateks on Tööturuamet ja kohalikud tööhõivetalitused.

1. augustil 1990. a. moodustati Riigi Tööturuamet, 1991. a. loodi 21 tööhõivetalitust kõikides maakonnakeskustes (15) ja suuremates linnades (6). Alates 1994. aastast töötab omavalitsuste ja maavalitsuste tööhõivetalitustest loodud riiklik võrk.

1998. aastal oli riigis 33 tööhõivetalitust.

Paralleelselt riigi tööturuasutustega tegutsevad ka eraõiguslikud tööhõivetalitused, üha rohkem kasutatakse töökohtade pakkumisel internetis olevaid kodulehekülgi ja vastavaid andmebaase.

Valmimas on tööturuteenuste seaduse eelnõu, mis keelustab tööotsija diskrimineerimise sõltuvalt soost ja mitmetest muudest tunnustest.

Taasiseseisvumisele järgnenud muudatused tööturul on puudutanud nii naisi kui mehi eluaastates 15–69. Vähenenud on tööhõive, kasvanud aga töökoha otsimisega tegelevate ja mitteaktiivsete inimeste hulk.

Tööealise rahvastiku majanduslikku staatust aastatel 1989–1997 kirjeldab lisa olev joonis 11.1.

Suuremad muutused tööjõus toimusid esimestel majandusreformi aastatel 1992 ja 1993, kui kogu tööhõive vähenes vastavalt 5,2 % ja 7,5 %. Kokkuvõttes tähendas see ligi 100 000 inimese lahkumist tööjõu hulgast. Samal perioodil suurenes töötute arv

37 000 ja mitteaktiivsete oma 38 000 inimese võrra. Viimastel on oht jääda välja tööpoliitika vaateväljast. Kui kogu mitteaktiivsus kasvas ajavahemikus 1989. –1997. a. 31,4 %, siis naiste mitteaktiivsus kasvas 28,8 % ja meeste mitteaktiivsus 36 %. Absoluutarvudes oli mitteaktiivseid naisi 1997. aastal 210 400 ja mehi 123 100. Naiste mitteaktiivsus moodustas kõigist antud vanusevahemikku kuuluvatest naistest 38,3 %. Meestel oli vastav näitaja 24,7 %.

Hõive soolisest jaotusest ilmneb, et Eestis on välja kujunenud nn. meeste ja naiste majandusharud. 54 % meestest töötab primaar- ja sekundaarsektoris, ligi 70 % naistest töötab teenindussektoris. Kuna mehed töötavad rohkem nendes sektorites, mis paratamatult kokku tõmbuvad, siis on ka nende töötus kõrgem.

Tööjõus osalemise määr vähenes eelkõige vanemaealiste tööturult lahkumise tõttu. Suurem langus naiste hulgas on tingitud just sellest, et pensioniealiste majanduslikult aktiivsete naiste arv kahanes rohkem kui pensioniealiste meeste arv. Teiseks algasid 1990. aastatel suurettevõtete sulgemisega koondamislained, mis puudutasid esialgu rohkem naisi. Kaotanud kord töö, jäid nad tihtipeale üldse tööst kõrvale. Naiste hulgas oli eriti järsk majandusliku aktiivsuse langus täheldatav 1990. aastate alguses, meeste puhul aga jagunes mitteaktiivsus märksa ühtlasemalt kogu aastakümne peale.

Majanduslike ümberkorralduste perioodil on eriti haavatavaks grupiks olnud maanaised, kelle tööjõus osalemise määr langes järsemalt kui maameestel ja nende linnas elavatel sookaaslastel.

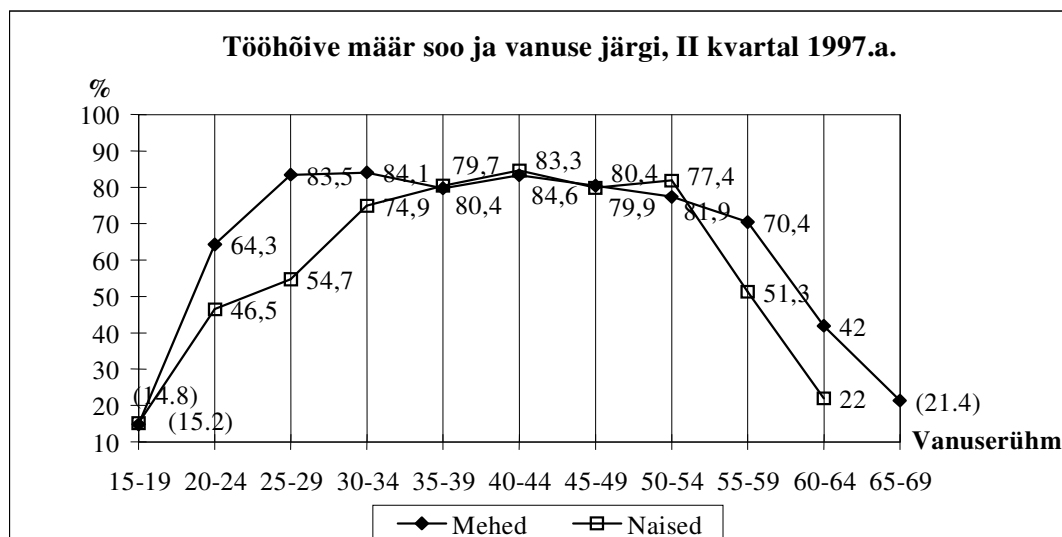
Noorte naiste töölt eemale tõmbumist 1980/1990. aastate vahetusel võib lisaks sunnitud lahkumisele seletada ka lapsehoolduspuhkuse pikenemisega, mille järel nii mõnedki naised ei tulnud enam tööle tagasi. Teatud osa naisi sooviski pöörduda tagasi traditsiooniliste soorollide juurde (mees on peres leivateenija ja naine kodu ning laste eest hoolitseja), milleks muutunud ühiskondlik situatsioon ka võimalusi pakkus (Anderson, Võormann 1996).

Tööhõive

1997. aastal oli meeste tööhõive määr (hõivatute osatähtsus tööealises elanikkonnas) 67,6 %, naistel aga 56,0 %. Meeste ja naiste tööhõive määr on selges sõltuvuses vanusest. Nooremate, kuni 34-aastaste naiste tööhõive määr jääb oluliselt maha samas vanuses meeste tööhõive määrast ning on seotud naiste rolliga perekonnas. Laste sünnitamine tingib paratamatult lühemaks või pikemaks ajaks töölt eemalejäämise, lisaks on ka väikelapse eest hoolitsemine Eestis traditsiooniliselt põhiosas naise kanda.

35—54-aastaste grupis on meeste ja naiste tööhõive määr enam-vähem võrdne, saavutades üldse kõige kõrgema taseme (umbes 83-85 %). Kõige vanemas grupis jääb aga naiste tööhõive jällegi oluliselt — 1,5–2 korda — alla meeste hõivemäärale, põhjusteks arvatavasti naiste madalam pensioniiga, aga ka raskused sellises vanuses tööd saada või leida.

Joonis 11.2.

Allikas: Eesti tööjõu-uuring, 1997.

Kogu siirdeperioodi jooksul oli tööhõive maal madalam kui linnas. Sealjuures on see just viimastel aastatel kiiresti kahanenud, eriti maanaiste seas. Viimaste hõivatus oli 1997. aastal vaid 45,5 % (*ibid.*, lk. 44). Tähelepanuväärselt madal on hõivemäär just

vaesemates piirkondades ja ääremaadel, eriti sealsete noorte ning eeskätt noorte naiste madala tööhõive tõttu. Üldiselt on tööhõive soolised erinevused maal suuremad kui linnas.

Majanduse ümberstruktureerimine ja töökohtade vähenemine tõi tööhõives kaasa veel ühe nähtuse süvenemise – rohkem inimesi läks üle osaajaga tööle. See on omasem naistele, kes moodustavad kõigist osaajaga töötajatest umbkaudu kaks kolmandikku. Teatud inimeste jaoks oli osaajaga tööle asumine paratamatus, teistele aga vaba valik. Viimaste hulka kuulusid eelkõige pensionärid (sooviga säilitada täispension) ja noored (töö ja õpingute ühildamiseks). Majandusreformide algusaastail töötasid noored mehed võrreldes samavanuste naistega rohkem täiskohaga, neil oli pikaajaline tööleping. Noored naised olid aga meestega võrreldes ülekaalus gruppides, kes töötasid osalise tööpäevaga või kellel oli ajutine või lepinguline töö.

Töötus

1980—1990. aastate vahetusel, s.o. muutuste algperioodil, oli tööpuudus Eestis veel tundmatu nähtus. Esimene valitsuse määrus, mis reguleeris töötajate sotsiaalset kaitset, võeti vastu 1991. aasta jaanuaris ning ametlik töötajate registreerimine algas mais 1991. Murranguliseks ajaks töötuse seisukohalt võib lugeda aastaid 1991/1992, mil töötute arv hakkas kiiresti kasvama nii meeste kui naiste seas.

Kui 1990. aastate alguses polnud erilist vahet naiste ja meeste töötuse määras, siis alates 1995. aastast on töötuse määr meeste hulgas olnud mõnevõrra kõrgem kui naiste seas. 1997. aasta tööjõu-uuringu andmetel oli naiste töötuse määr 9,7 % ja meeste oma 11,2 %.

Vanuserühmiti on töötus olnud 1990. aastatel kõrgeim noorte (15–24-aastaste) hulgas. Eriti keerulises seisus on tööd otsivad äsja keskkooli või gümnaasiumi lõpetanud noored, eeskätt selles õppeasutuse tüübis ülekaalus olevad neiud, kel ei ole mingit kutsealast ettevalmistust.

1997. aasta tööjõu-uuringu andmed kinnitavad, et vahepealse langustrendi järel on taas hakanud kasvama lühiajaliste töötute osakaal, kusjuures naiste hulgas on nende osatähtsus mõnevõrra suurem võrreldes sama näitajaga meeste seas. Teisalt aga oli näiteks 1997. a. II kvartalis meeste hulgas pikaajalisi (üle ühe aasta) töötuid rohkem.

Riigi tööhõivepoliitika laiem eesmärk on tagada kõigile töötutele kas ümberõpe või suunata nad uutele töökohtadele, tagamaks isikute võimalikult laialdasemat hõivatust tööga. Sellel eesmärgil saadab tööhõiveamet nii nais- kui ka meessoost töötud nende enda soovil tööturukoolitusele, mis võib toimuda kas tööalase koolitusena (koolitus kutse-, ameti- ja erialaste teadmiste, oskuste ja vilumuste omandamiseks, täiendamiseks või ümberõppeks) või koolitusena toimetulekuks tööturul ja kohanemiseks tööturu nõudmistega (tööturu nõudmiste ja võimaluste tutvustamine, isiku psühholoogiline ettevalmistamine tööturul konkureerimiseks).

Kahjuks ei leia selline tööhõivetalituse poolt pakutav teenus Eestis laiemat kasutamist. Kui 1998. aasta detsembrikuu jooksul pöördus tööhõiveametisse 34 812 töötajat, kellest 20 782 olid naised, siis vaid 490 neist suundusid tööturukoolitusele, kusjuures nendest koolitusele suundujatest olid 320 naised.

Lisaks tööturukoolitusele pakub tööhõiveamet töötutele ka tööturutoetust, kus töötule antava ettevõtjana tegutsemise stardikapitali suuruseks on kuni 10 000 krooni. Vastavalt tööhõiveameti andmetele said 1998. aasta jooksul tööturutoetust kokku 380 isikut. Neist 222 olid naised ning 158 mehed.

1999. aastal töötati välja tööhõive ja koolituse arengukava aastateks 2000–2003, milles üheks prioriteediks on tööturul võrdsete võimaluste tagamine naistele ja meestele. Selles on ette nähtud riikliku statistika, sh. administratiivse statistika sootundlike indikaatorite, andmekogumise metodoloogia, analüüsi ja esitusviiside täiustamine. Kava ellurakendamine võimaldab tulevikus saada adekvaatsemad ja analüüsiks sobivamaid andmeid naiste olukorrast tööturul.

Seoses euointegratsiooniga on väljatöötamisel Eesti tööhõive tegevuskava, mis järgib keskmate arendusvaldkondadena tööhõive parandamist, ettevõtluse arendamist,

ettevõtete ja nende kohanemisvõime parandamist ning võrdõiguslikkuse-poliitika tugevdamist.

Phare 2000 raames rakendatakse Tööturuameti ja tööhõivetalituste administratiivse suutlikkuse tõstmisele ning tööturuteenuste arendamisele suunatud projekt (*Support to the Balanced Development of Labour Market Services*). Nimetatud projekt rakendub hiljemalt 2001. aastal ning selle raames on kavas välja töötada tööturupoliitika jälgimise ja hindamise süsteem. Tööturupoliitika mõju süstemaatiline hindamine võimaldab objektiivse informatsiooni põhjal tõsta tööturumeetmete efektiivsust ning suunatust erinevatele sihtgruppidele, sealhulgas ka naistele. Töötatakse välja tööturuteenuste pakkumise standardid ja käivitatakse tööturu infosüsteem, mis sisaldab vabasid töökohti kogu Eestis ja on ligipääsetav igas maakonnas.

Valitsus finantseerib riigieelarvest programmi *Tööhõive suurendamine, pikaajalise töötuse vältimine ja riskigruppidesse kuuluvate isikute tööelust väljatõrjumise ennetamine* koostamist, mis sisaldab ühe mõõtmena ka võrdsete võimaluste loomist naistele ja meestele.

Vaesuse leevendamise riikliku strateegia väljatöötamise alusdokument (vt. *Vaesuse leevendamine Eestis: taust ja sihiseaded*, 1999) näeb ühe sihtrühmana naisi. Dokumendis, mis on koostatud vastavalt 1995. a. Kopenhaagenis ÜRO Ülemaailmse Sotsiaalse Arengu tippkohtumisel kokkulepitule, nähakse ette naiste üldine soolise, vanuselise, ametialase ja palgadiskrimineerimise vähendamine, naiste tööturualase konkurentsivõime tõstmine, alla vaesuspiiri elavate naiste sotsiaalse turvalisuse suurendamine.

(b) õigus ühesugustele tingimustele töölevõtmisel, sealhulgas õigusele, et töölevõtmisel kohaldatakse ühesuguseid valikukriteeriume;

Töölepinguseaduses (vt. art. 2 (a)) puudub selgelt defineeritud seadusnorm, mis sätestab õiguse ühesugustele tingimustele töölevõtmisel ja ühesuguste valikukriteeriumide kohaldamise.

Eesti Vabariigi töölepinguseaduse §10, lg 2 kohaselt ei loeta seadusevastaseks tööle võtmisel ja tööülesannete andmisel töötaja soo arvestamist, kui see on möödapääsmatu töö iseloomu või töötingimuste tõttu.

Töölepinguseaduse § 35 kohaselt on keelatud tööle võtta ja rakendada naisi rasketel ja tervistkahjustavatel töödel ning allmaatöödel. Naistele keelatud tööde loetelu on kindlaks määratud Vabariigi Valitsuse määrusega nr. 214, lisa 3 (“Raskete ja tervistkahjustavate tööde loetelu, kus naiste töötamine on keelatud, ning sanitaar- ja olmeteenindamisega seotud allmaatööde loetelu, kus naiste töötamine on lubatud”, RT 1992, 34, 454). See loetelu sisaldab enam kui 40 tootmisvaldkonna tööde ja ametite loetelu, kus naiste töötamine on keelatud. Kuna kogu töövaldkonna seadusandlust on asunud harmoniseerima Euroopa Liidu õigusega, siis ootab ka see nimekiri korrigeerimist, sest tegemist on nõukogude ajast pärit anakronistliku nimekirjaga, mis on olemuslikult diskrimineeriv ja ei vasta kaasajale.

Töökaitseadusele (RT 1992, 25, 343) vastavalt kontrollib töö- ja töökaitsealaste õigusaktide järgimist Tööinspektsioon

Uus töölepinguseaduse eelnõu on väljatöötamisel. Töölepingu normistiku vastav osa viiakse vastavusse Euroopa Ühenduse direktiiviga. Vastavalt direktiivile “Meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses töö saamise, kutseõppe ja edutamisega ning töötingimustega” (76/207/EMÜ) tunnistatakse kehtetuks või muudetakse kõik võrdse kohtlemisega vastuolus olevad sätted, sealhulgas ka need, mille kehtestamist tinginud naiste kaitsmisvajadus ei ole enam põhjendatud.

Vastavalt valitsuskabineti nõupidamise otsusele (18.04.2000) naiste ja meeste võrdõiguslikkuse seaduse väljatöötamise kohta hakkab nimetatud seaduse eelnõu peale üldise soolise diskrimineerimise keelu sisaldama ka näiteks tööalase diskrimineerimise keeldu sellistes küsimustes, nagu tööle võtmine, palga määramine, töötingimused, puhkusele saatmine jne. Täpsed normid ja nõuded sätestatakse vastavate valdkondade seadustega, nagu näiteks võrdse tasustamise nõue

palgaseadusega, diskrimineerimise keelustamine töötingimustes töölepingu seadusega jne.

Töötajate võrdset kohtlemist käsitlev norm leiab kajastamist uue väljatöötatava töölepinguseaduse paragrahvis, mis kehtestab ebavõrdse kohtlemise keelu ning näeb ette ka vastutuse võrdse kohtlemise põhimõttest mittekinnipidamise korral.

Balti tööelu baromeetri uuringute andmetel on Eestis võrreldes 1996. aastaga vähenenud nende töötajate arv, kes arvavad, et nad töökoha kaotamisel uue töö leiavad. Naiste hulgas on selliseid 50 %, meeste hulgas 61 %. Kartused tööd kaotada suurenevad koos vanuse tõusuga (Antila, Ylöstalo 1999).

(c) õigus elukutset või tegevusala vabalt valida, õigus ametiredelil tõusta ning olla tööhõivega kindlustatud, samuti õigus kõigile töösoodustustele ja -tingimustele, õigus saada kutsealast ja täiendavat ettevalmistust, sealhulgas ka õigus olla õpilane või saada kõrgema taseme kutsealast ettevalmistust ja regulaarset täiendavat ettevalmistust;

Eesti põhiseaduse § 29 kohaselt on Eesti kodanikul õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta, § 37 põhjal on igapäev õigus haridusele.

Valdkonda reguleerivad ja kõigi inimeste õigust kutsealasele ettevalmistusele tagavad haridusseadus, kutseõppeasutuste seadus, rakenduskõrgkooli seadus ja töötu sotsiaalse kaitse seadus.

Õiguslikud tagatised täiskasvanutele nende soovikohaseks õppeks kogu eluea jooksul sätestab *Täiskasvanute koolituse seadus* (RT I 1993, 74, 1054). Seaduse kohaselt võib saada nii taseme-, tööalast kui vabahariduskoolitust erinevaid õppevorme kasutades. Õppimisvõimaluste tagamine toimub Vabariigi Valitsuse ja kohaliku omavalitsusorgani koostöös.

Täiskasvanute koolituse seaduse § 8 võimaldab tööandja töölepingulises vahekorras olevaile isikuile õppepuhkust tasemekoolituses ja tööalases koolituses osalemiseks.

Kutseõppe soodustamiseks on vastav säte tulumaksuseaduses. Kutsenõustamis- ja kutseõppesüsteemi arendamine on seotud Eestis alanud kutseharidusreformiga.

Aastatel 1996—1997 mitmesugustel täiend- ja ümberõppe kursustel osalenutest moodustavad naised üle 60 % (vt. Helemäe, Saar & Vöörmann 1998).

Üheks naiste täiendõppes aktiivsema osalemise põhjuseks on meeste ja naiste erinev ametialane kuuluvus ja haridustase. Eesti täiskasvanute koolitusturg on orienteeritud praegu olulisel määral kõrgharidusega inimestele, kelle seas on naiste osakaal meeste omast suurem. Seevastu alg- ja põhiharidusega või kutseharidusega inimestel on kas sobiva täiendkoolituse leidmine või siis kursustele saamine märksa raskem. Analoogne pilt ilmneb ka sotsiaalsest kuuluvusest tulenevate erisuste osas: tööliste hulgas on osalusprotsent üle kolme korra väiksem kui juhtide ja spetsialistide seas.

Täiskasvanukoolituse uuringust ilmnis, et naisspetsialistid on viimastel aastatel märksa aktiivsemalt osalenud koolituses kui samasse gruppi kuuluvad mehed. Selle tendentsi tekkele on aidanud kaasa meeste ja naiste erinev ametialane kuuluvus. Naised moodustavad enamuse õpetajatest, kelle koolituskulud tasutakse riigieelarvelistest vahenditest ning kellel on seetõttu olnud võimalik sagedamini koolituses osaleda kui teiste ametigruppide esindajatel. Ametnike, teenindus- ja kaubandustöötajate kui ka tööliste seas on aga mehed osalenud koolituses rohkem kui naised (Saar 1999: 35-36).

(d) õigus võrdsele tasustamisele, kaasa arvatud soodustused; võrdsetele tingimustele võrdse töö puhul, samuti võrdsele suhtumisele töö kvaliteedi hindamisel;

Palgaseadus (RT I 1994, 11, 154) määrab kindlaks töölepingu alusel töötavate isikute töö tasustamise, palgaseaduse rakendamise erisused erinevatel tegevusaladel määratakse kindlaks seadustega või Vabariigi Valitsuse määrustega.

Riigiteenistujate ametinimetuste ja palgaastmestiku seaduse (RT I 1996, 15, 265) alusel on riigi ametiasutustes sisse viidud ühtsed ameti- ja abiteenistuskohdade nimetused ning ühtne palgaastmestik.

Palgaseaduse (vt. art 2 (a)) § 5 järgi on keelatud palka suurendada või vähendada olenevalt töötaja soost, rahvusest, nahavärvist, keelest, sotsiaalsest päritolust, ühiskondlikust seisundist, varasemast tegevusest, usulistest, poliitilistest või muudest veendumustest ja suhtumisest kaitseväetenistuskohustusse. Keelatud on palka vähendada olenevalt perekonnaseisust, perekondlikest kohustustest, kuuluvusest kodanike ühendustesse ning töötajate või tööandjate huvide esindamisest.

Naiste palgalise diskrimineerimise keeld on sätestatud Eesti poolt alla kirjutatud rahvusvahelistes lepetes. Eesti Vabariik on ratifitseerinud ILO konventsiooni nr. 100 *Mees- ja naistöötajate võrdne tasustamine võrdväärse töö eest* 1996. aastal, samuti *Euroopa Sotsiaalharta* 4. artikli. Et harmoniseerida siseriiklikku seadusandlust Euroopa Liidu õigusega, sealhulgas seadustamiseks võrdväärse töö eest võrdse tasu maksmist naistele ja meestele, töötatakse välja uut *palgaseaduse* eelnõu.

Palgavaidlused töötaja ja tööandja vahel lahendatakse *Individaalse töövaidluse lahendamise seaduses* (RT I 1996, 3, 57) ettenähtud korras. Kui töötaja ja tööandja ei jõua töösuhetes tekkinud lahkarvamustes kokkuleppele, võivad mõlemad osapooled pöörduda töövaidluskomisjoni või kohtusse. Töövaidluskomisjonis lahkarvamuse lahendamise protseduur on võrreldes kohtuga lihtsam, töövaidluskomisjoni jõustunud otsus on samuti pooltele täitmiseks kohustuslik.

Üleriikliku miinimumpalga fikseerimine toimub kolmepoolsete läbirääkimiste teel. *Töö- ja puhkeaja seaduse* (RT I 1994, 2, 12) kohaselt on ületunnitöö lubatud ainult erandjuhtudel, paljudel juhtudel on ületunnitöö keelatud. *Palgaseaduse* järgi ei tohi lisatasu töötajale olla iga tunni eest väiksem kui 50 % selle töötaja tunnipalga määrast. Ületunnitöö eest suurema lisatasu maksmine määratakse kindlaks poolte kokkuleppel. Ettevalmistamisel on *tööseadustiku eelnõu*, kus on kavas sätestada, et ületunnitööd ei või hüvitada vaba aja andmisega – praktika, mida kasutatakse uuringutulemuste põhjal rohkem naistöötajate osas (Antila, Ylöstalo 1999).

Individaalsete töövaidluste puhul pole kordagi fikseeritud soolist diskrimineerimist. Põhjuseks võib olla üldise arusaama puudumine soolise diskrimineerimise olemusest ja õigusest võrdsele kohtlemisele.

Eestis on naiste keskmine palk meestöötajate keskmise palga suhtes olnud kogu taasiseseisvuse aja jooksul ligi veerandi võrra madalam, kusjuures palkade erinevus on viimastel aastatel süvenenud. 1992. aastal moodustas naiste palk Eestis 80 % meestöötajate palgast. Järgnevate aastate jooksul langes see veelgi ning 1997. aastal teenisid naised 72 % meeste keskmisest palgast (Vöormann 1999: 50-51).

Meeste keskmine tunnipalk kasvas 1990. aastatel tunduvalt kiiremini kui naistel (vastavalt 4,3 ja 3,9 korda), ja seda peaaegu kõigil kutsealadel. Ainsaks erandiks on ametnike grupp, kus tänu meeste ja naiste palgavahe olulisele vähenemisele 1997. aastal võib täheldada naiste keskmise palga veidi suuremat tõusu. Suurimad erinevused meeste ja naiste palkade kasvutempodes olid teenindustöötajate ja müüjate ning tippspetsialistide grupis (Vöormann 1999: 51-52).

Soolisi erinevusi tunnipalkades kutsealade järgi näitab lisas olev tabel 11.2.

Palgaerinevuste põhjuseks ei ole erinev haridustase ega naiste väiksemad investeeringud oma tööalasesse ettevalmistusse. Vastupidi, naiste haridustaseme kasv on olnud kiirem kui meestel ja keskmise haridustaseme poolest ületavad naised vastassugupoolt.

Palgaerisused lähtuvad osaliselt tööalasest soolisest segregatsioonist. Ühelt poolt on naised ülekoormatud teatud tegevusalades (horisontaalne segregatsioon), kus pakkumine ületab nõudluse ja palgamäär on seetõttu meeste omaga võrreldes madalam. Teisalt on aga tegemist sellega, et ka tegevusala siseselt on mehed hõivanud hierarhiaredeli kõrgemad astmed (vertikaalne segregatsioon). Paraku ei saa palgaerinevusi meeste ja naiste vahel seletada ainult sellega, et nad teevad erinevat tööd ja on erinevas ametis. Tuginedes sotsioloogilise longituuduuringu "Põlvkonna eluteed" andmetele, võib öelda, et ametigruppides saavad naised madalamat palka isegi siis, kui muud näitajad (haridus, kvalifikatsioon) on võrdsed. (Helemäe, Saar & Vöormann 1997). Turumajandusele üleminek on seda erinevust koguni suurendanud, mis viitab naiste võimalikule veelgi suuremale palga-alasele mahajäämusele tulevikus.

Erinevate palgasüsteemide, palga koostisosade ja töö väärtuse hindamiskriteeriumide mõju, samuti kollektiivlepingute palgasätted on soolisest aspektist veel analüüsimata.

Ka palgasüsteemide läbipaistvuse nõuet kehtivas seadusandluses ei sisaldu.

Väljatöötatav naiste ja meeste võrdõiguslikkuse seaduse eelnõu näeb ette positiivsete meetmete rakendamise võimaluse, mille eesmärgiks on nii horisontaalse kui vertikaalse segregatsiooni vähendamine töö- ja haridusturul.

Palgalise diskrimineerimise vähendamiseks on eesti keeles avaldatud Euroopa Liidu õigusele tuginev juhend "Tegevusjuhised naiste ja meeste võrdseks tasustamiseks võrdväärse töö eest".

Informaalne sektor

Piiratud juurdepääs palgatööle tingib selle, et naised otsivad rakendust informaaalsest sektorist. Selles sektoris on töö ebakindel ja vähemtasuv (alla minimaalpalga ametlikus sektoris). Madal organiseerimise ja tehnoloogia tase, napp juurdepääs laiemale turule ja turustamisele muudavad tootmise ja tulu suhte pingeliseks. Informaalsesse sektorisse haaratud tööjõu kohta soo ja tegevusala järgi saab andmeid Statistikaameti poolt aastal 2000 läbiviidavast ajakasutusuuringuist ja rahvaloenduse andmetest.

ILO on esitanud resolutsiooni informaaalse sektori tööstatistika esitamise kohta 1993. aasta 28. jaanuaril, ent Eesti statistikas puuduvad täpsed andmed informaaalse majanduse kohta.

(e) õigus sotsiaalkindlustusele, eriti pensionile mineku või töötaoleku korral, haiguse, invaliidsuse ja vanaduse korral ning muudel töövõime kaotuse juhtudel, samuti õigus palgalisele puhkusele;

Eesti Vabariik on ratifitseerinud parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta (sh. artikli 12 täielikult) 31. mail 2000. a. ning kirjutanud alla Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeksile 24. jaanuaril 2000. a.

Õigus palgalisele puhkusele on reguleeritud *Töö- ja puhkeaja seadusega* (RT I 1994, 2, 12), mis laieneb kõigile töölepingu alusel töötavatele isikutele. Erandjuhtudel reguleeritakse töötajate puhkeaga muude seaduste või Vabariigi Valitsuse määrustega.

Vanadushüvitiste osutamine on reguleeritud *Riikliku pensionikindlustuse seaduse* (RT I 1998, 61, 979), *Väljateenitud aastate pensionide seaduse* (RT 1992, 21, 294) ja *Soodustingimustel vanaduspensionide seadusega* (RT 1992, 21, 292).

Invaliidsus- ja toitjakaotushüvitiste osutamine on reguleeritud *Riikliku pensionikindlustuse seadusega*. Töötuhüvitiste osutamine toimub *Töötusotsiaalse kaitse seaduse alusel* (RT I 1994, 81, 1381).

Raviteenuste, haigushüvitiste ja emadushüvitiste osutamine on reguleeritud *Ravikindlustusseadusega* (art. 4 p. 2).

Töötusotsiaalse kaitse seadus (RT I 2000, 57, 371) ning *Tööturuteenuste seadus* (RT I 2000, 57, 370), kehtestavad töötutele järgmised abinõud:

- 1) töötus abiraha;
- 2) tööturuteenused.

Seejuures rakendatakse tööturuteenustena peale töövahendusteenuste (informatsioon, teave) järgmisi aktiivse tööturupoliitika meetmeid:

- 1) tööturukoolitust ja õpestipendiumi;
- 2) tööturutoetust ettevõtluse alustamiseks;
- 3) tööturutoetust tööandjale väiksema konkurentsivõimega isiku tööerakendamiseks;
- 4) hädaabitöödele rakendamine;
- 5) kutsenõustamine.

Töötusotsiaalse kaitse süsteemi korraldusega tegeleb Tööturuamet tööhõivetalituste kaudu.

Töölepingu seaduse § 90 kohaselt on tööandja kohustatud maksma töötajale töölepingu lõpetamisel hüvitust. Kui tööleping lõpetatakse ettevõtte, asutuse või muu organisatsiooni likvideerimise, tööandja pankroti väljakuulutamise, töötajate koondamise ja vanuse tõttu, siis sõltub makstav hüvitis töötaja pidevast tööstaažist selle tööandja juures.

Kui tööandjal puuduvad vahendid hüvituse maksmiseks pankroti väljakuulutamise tõttu, maksab töötajale hüvituse riik riigieelarve osaks olevast tagatisfondist, kuid vastavalt *Pankrotiseadusele* mitte üle 3 keskmise palga ulatuse.

Vastavalt *Avaliku teenistuse seadusele* (§131) makstakse avalikule teenistujale hüvitust teenistusest vabastamisel ametiasutuse likvideerimise või ametniku koondamise tõttu.

Nimetatud hüvituste puhul on tegemist ühekordsete väljamaksetega, mis sõltuvad isiku varasemast töötasust. Vastav kohustus on tööandjal lasunud sõltumata sellest, kas tegemist on individuaalse töölepingu lõpetamise juhtumiga või kollektiivse koondamisega. Ettevõtte pankroti korral on töölepingu lõpetamise tõttu saamata jäänud hüvitiste maksmise kohustus läinud üle riigile.

Tööõnnetuse puhul toimub hüvitiste osutamine *Ravikindlustuseaduse* ja *Riikliku pensionikindlustuse seaduse* alusel. Ajutise haiguse, vigastuse- või sünnitusepuhuse töövõimetuse korral kompenseerib haigekassa kindlustatule osaliselt või täielikult saamata jäänud töötasu, makstes ajutise töövõimetuse hüvitisi.

Vastavalt seadusele maksab haigekassa kindlustatule ravikindlustushüvitist ühe haiguspäeva kohta ühe kalendripäeva keskmisest tulust:

- haiglaravi korral 60 % kuni 120 päeva;
- koduse ravi korral 80 % kuni 120 päeva;
- sanatoorse ravi korral 65 %;
- kuni 14-aastase haige lapse põetamise korral olenemata ravikorraldusest 100 %;
- üle 14 aastase haige perekonnaliikme kodus põetamise, kuni 3-aastase lapse ja kuni 16-aastase lapsinvaliidi hooldamise korral (kui ema on haige) 80 %;
- tööandja süül tekkinud töövigastuse, tööga seotud muu tervisekahjustuse, kutsahaiguse, riigi või ühiskonna huvide kaitsel ja kuriteo tõkestamisel tekkinud töövõimetuse korral 100 %;
- raseduse ja sünnituse korral 100 % 126 päeva, mitmikute sünni või tüsistuste korral 140 päeva;

- kuni 1-aastase lapse lapsendamise korral 100 % 70 päeva alates lapsendamise päevast.

Tervisliku seisundi tõttu ajutiselt teisele tööle üleviimise korral kompenseerib haigekassa palgavahe.

Naiste ja meeste võrdse kohtlemise valdkonnas on Eesti sotsiaalkindlustusõigus valdavalt kooskõlas rahvusvaheliste nõuetega. *Riikliku pensionikindlustuse seadusega* sätestatud üleminekuskaala kohaselt võrdsustatakse aastaks 2016 Eestis naiste ja meeste pensioniiga – 63 eluaastat.

1996. aastal oli 370 531 pensionärist naise 250 431 ehk 67,6 %. Vanaduspensionäride hulgas on naiste osakaal veelgi suurem – naisvanaduspensionäre on ca 2,5 korda rohkem kui vanaduspensionil olevaid mehi.

Mehed saavad pensionisüsteemi erireeglitest sagedamini kasu kui naised – ca 25 % meestest läheb pensionile enne üldist vanaduspensioniga (s.t. neile määratakse kas väljateenitud aastate pension või soodustingimustel vanaduspension), samas kui naistest läheb pensionile 13 % varem kui üldine pensioniiga.

Samas on pensionisüsteemis ka soodustusi, mida naised kasutavad sagedamini kui mehed. Riikliku pensionikindlustuse seaduses on säte, mis arvestab ühele vanematest pensioniõigusliku staaži hulka 2 aastat iga lapse kohta, keda ta on kasvanud vähemalt 8 aastat. Olgugi et säte laieneb nii emale kui isale, kasutavad tegelikkuses seda valdavalt emad.

Madalaimat, rahvapensioni saavate inimeste hulgas on naise 8 korda rohkem kui mehi. Üheks põhjuseks on siin asjaolu, et naistel puudub sagedamini üldise vanaduspensioni jaoks vajalik 15 aastat pensioniõiguslikku staaži. Oma rolli mängib ka kõrgem rahvapensioniga – meestel 65 aastat, naistel 60 aasta, ja meeste lühem eluiga.

Riiklike elatusrahade seadusega (RT 1993, 15, 256) reguleeritud pensionisüsteemis ei ole naiste ja meeste keskmiste pensionide vahel olnud suuri erinevusi.

Senine vanaduspensioni arvutamise valem (baasosa+staažiosa) tõi samale tasemele erinevate varasemate sissetulekutega inimesed, sest pension ei sõltunud varasemast töötasust, vaid staažist. Selline süsteem oli soodsam naistele. Võrdsustav pensionisüsteem oli omamoodi kompensatsiooniks varasemate töötasuerinevuste eest meeste ja naiste vahel.

Riikliku pensionikindlustuse seadus hakkas kehtima 1. jaanuarist 2000. aastal. Seaduse olulisemateks printsiipideks on:

- meeste ja naiste pensioniea võrdsustumine 2016. aastaks 63 eluaastani;
- võimalus minna ennetähtaegsele vanaduspensionile kuni 3 aastat enne seadusjärgset pensioniiga, kusjuures pension väheneb iga varem pensionile jäädud kuu eest 0,4 % võrra;
- vanadus-, töövõimetus- ja toitjakaotuspensionide arvutamise viimine ühtsetele alustele;
- pensioni arvutamise valemi muutumine kolmeosaliseks (baasosa, staažiosak ja kindlustusosak);
- pensionikindlustusstaaži arvestamine arvestatud või makstud sotsiaalmaksu alusel;
- pensioniõigusliku ja pensionikindlustusstaaži nõude kehtestamine töövõimetus- ja toitjakaotuspensionidele;
- pensionikindlustuse registri loomine.

(f) õigus tervisekaitsle ja ohututele töötingimustele, eriti tingimustele soo jätkamise funktsiooni säilitamiseks.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab, et töötingimused on riigi kontrolli all. *Tööohutuse ja tervishoiu seadus* (RT I 1999, 60, 616) sätestab tööohutuse ja tervishoiu järelevalve ettevõtte, asutuse ja riigi tasandil; tööõnnetuse ja kutschaigestumise uurimise alused; vaidluste lahendamise korra ning vastutuse tööohutus- ja tervishoiualaste õiguserikkumiste eest. *Haldusõigusrikkumiste seadustik* (RT 1992, 29, 396) sätestab tööõigusaktide nõuete rikkumise eest karistused, mida saavad kohaldada tööinspektsiooni ametiisikud. Kui tööinspektsiooni ametiisik on seisukohal, et teol on *Kriminaalkoodeksis* (vt. art 2 (g)) sätestatud teo tunnused, esitab ta asja kohta materjalid uurimisorganitele.

Töötajatele või nende esindajatele on tagatud õigus osaleda ettevõtte töötingimuste ja töökeskkonna kindlaksmääramises ja parandamises. *Töökaitse seaduse* (RT 1992, 25, 343) alusel on tööandja kohustatud looma koos töötajatega töökaitsestruktuurid. Ettevõttes või struktuuriüksuses, kus on vähemalt 10 inimest, valivad töötajad end suhetes tööandjaga esindama ja osalema töökaitsetegevuse korraldamisel ning järelevalves töökaitsevoliniku. Üle 50 töötajaga ettevõttes (alla selle tööandja ja töötajate kokkuleppel) moodustatakse konsultatiivne ja järelevalvet teostav koostööorgan – töökaitsevoliniku. *Kollektiivlepingu seadus* (vt. art. 7 (c)) on aluseks töötajate osalusel peetavale kollektiivläbirääkimiste protsessile. Praktikas on töötingimused kollektiivlepingu oluliseks osaks, tihti on töötingimused vormistatud eraldi töökaitse kokkuleppega, mis kuulub lepingu juurde.

Tööohutuse ja tervishoiu seaduse järgi ei või töökeskkonnas toimivad tehnilised, füüsilised, keemilised, bioloogilised, füsioloogilised ja psühholoogilised tegurid ohustada töötaja elu ja tervist. Sama seadus kohustab tööandjat looma rasedatele sobivad töö- ja olmetingimused. Tervishoiu ja tööohutuse nõuded rasedate ja rinnaga toitvate naiste tööks kehtestab Vabariigi Valitsus.

Töölepinguseaduse alusel on rasedal õigus nõuda arsti vormistatud haiguslehe alusel töötingimuste ajutist kergendamist või ajutist üleviimist teisele tööle. Töötajale hüvitatakse palgavahe Eesti Vabariigi ravikindlustusseaduses ettenähtud korras. Kui tööandja asukoha (elukoha) järgne tööinspektor on tuvastanud, et tööandjal ei ole võimalik raseda töötingimusi kergendada või teda kergemale tööle üle viia, vabastatakse ta haiguslehel näidatud ajaks tööst ja makstakse kohustusliku ravikindlustuse hüvitist ravikindlustusseaduses ettenähtud korras (§ 63).

Töökaitse seadusega (RT 1992, 25, 343) on pandud töö- ja töökaitsealaste õigusaktide järgimise kontrollimine Tööinspeksioonile. Tööinspeksiooni ametiisikul, kes on avastanud rikkumise, on õigus teha tööandjale kohustuslikke ettekirjutusi ning peatada inimeste elu ja tervist ohustava või avariiohtliku töö tegemine või sellise objekti kasutamine. Riiklikku järelevalvet töötingimuste üle teostab samuti Tööinspeksioon.

2. Et ära hoida naiste diskrimineerimist abielusoleku või emaduse tõttu ning efektiivselt tagada nende õigust tööle, rakendavad osavõtvad riigid vastavaid abinõusid, et:

(a) keelata sanktsioonide ähvardusel töölt vallandamine raseduse või rasedus- ja sünnituspuhkuse tõttu ning vallandamisel diskrimineerimine perekonnaseisu tõttu;

Töölepinguseaduse (vt. art. 2 (a)) kohaselt ei tohi töölepingut lõpetada rasedaga ega naisega, kes kasvatab alla 3-aastast last. Eranditeks on: ettevõtte või muu organisatsiooni likvideerimine, tööandja pankrot, katseaja ebarahuldavad tulemused, töötajapoolse töökohustuse rikkumine, töötaja suhtes usalduse kaotamine ja vääritud tegu. Töölepingu lõpetamine nimetatud alustel on lubatud üksnes tööandja asukoha (elukoha) tööinspektori nõusolekul.

Töölepinguseadus keelustab töölepingu lõpetamise tööandja algatusel töötaja puhkusel (sealhulgas lapsehooldus- ja palgata puhkusel) viibimise ajal.

Töölepinguseaduse kohaselt on keelatud tööandja või töötaja õiguste piiramine sõltuvalt perekonnaseisust ja perekondlikest kohustustest. Seadus lubab eeliste andmist seoses raseduse ja laste kasvatamisega. Seadus näeb ette soodustused lapsi kasvatavale naisele, samuti isikule, kes ilma emata kasvatavad lapsinvaliidi või alla 3-aastast last, alla 3-aastase lapse eestkostjale ja lapsinvaliidi eestkostjale või hooldajale.

Koondamisel on töölejäamise eelisõigus võrdsete tööalaste näitajate korral isikuil, kellel on ülalpeetavaid. Relevantseid ja sootundlikke andmeid antud sätte mõju kohta tegelikkuses pole.

(b) kehtestada palgalised või nendega võrreldavate sotsiaaltoetustega puhkused, kusjuures säilib endine töö- või ametikoht ja sotsiaaltoetus;

Töötavate naiste õigusele saada enne ja pärast sünnitust puhkust on aluseks *Puhkuseadus* (vt. art. 4. p. 2), mis sätestab, et naistele antakse sünnituslehe alusel

rasedus- ja sünnituspuhkust 70 kalendripäeva (ehk 10 nädalat) enne ja 56 kalendripäeva (ehk 8 nädalat) pärast sünnitust. Mitmikute sünni või tüsistustega sünnituse korral antakse sünnituspuhkust 70 kalendripäeva (10 nädalat). Rasedus- ja sünnituspuhkus liidetakse ja antakse täies ulatuses, sõltumata lapse sünnitamise päevast. Lapsendajal on õigus saada tasulist puhkust 70 kalendripäeva (10 nädalat) peale lapsendamist.

Puhkuseseaduse alusel antakse lapse emale või isale lapsehoolduspuhkust kuni lapse 3-aastaseks saamiseni. Kui ema või isa ei kasuta lapsehoolduspuhkust, võib puhkuse anda lapse tegelikule hooldajale. Lapsehoolduspuhkust võib kasutada korraga või osade kaupa igal ajal kuni lapse 3-aastaseks saamiseni. Lapsehoolduspuhkuse ajaks tööleping peatub ja töötajale makstakse selle aja eest riiklikku ülalpidamistoetust vastavalt *Peretoetuste seadusele* (vt. art. 5 (b)).

Rasedus- ja sünnituspuhkuse aja eest makstakse hüvitist vastavalt *Ravikindlustuseadusele* ravikindlustussummadest sotsiaalmaksu arvelt.

Töölepinguseaduse kohaselt on ühel vanematest õigus saada kuni lapse 3-aastaseks saamiseni lapsehoolduspuhkust.

(c) ergutada vajalike täiendavate sotsiaalteenuste osutamist, eriti lasteasutuste võrgu loomise ja laiendamise teel, et vanematel oleks võimalik ühitada perekondlike kohustuste täitmist tööga ja osavõtuga ühiskondlikust elust;

Koolieelse lasteasutuse seadus (vt. art. 10 (a)) on aluseks nii munitsipaal- kui eralasteaedade loomisele ja tegevusele. *Sotsiaalhoolekande seadus* (vt. art. 5 (b)) on aluseks päevakeskuste tegevusele. Päevakeskused pakuvad teenuseid nii lastega peredele kui ka täiskasvanud puuetega isikute ja vanurite hooldamiseks.

Koolieelse lasteasutuse seaduse kohaselt on Eestis munitsipaalomandil põhinevad lasteasutused (munitsipaallasteasutused) ja eralasteasutused. Vastavalt ülalnimetatud seadustele on Eestis välja kujunenud lasteasutuste võrgustik, mis peaks rahuldama Eestis vastava vajaduse.

Eestis on 670 koolieelset lasteasutust; neist 18 põhinevad eraomandil, ülejäänud munitsipaalomandil.

Kuni 3-aastastest lastest käib koolieelses lasteasutuses 28 protsenti lastest.

3-aastastest lastest käib koolieelses lasteasutuses 66,5 protsenti lastest.

4-aastastest lastest käib koolieelses lasteasutuses 71,3 protsenti lastest.

5-aastastest lastest käib koolieelses lasteasutuses 75 protsenti lastest.

6-aastastest lastest käib koolieelses lasteasutuses 74 protsenti lastest.

Kooliealiste laste eest hoolitsemine, kui vanemate tööpäev on pikem kui laste koolipäev

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (vt. art. 10(a)) sätestab õpilaste õigused, näiteks: õigus kasutada klassivälises tegevuses tasuta oma kooli rajatisi, ruume, raamatukogu, õppe-, spordi-, tehnilisi ja muid vahendeid.

Põhikooli ja gümnaasiumi juures võivad tegutseda pikapäevarühmad, ringid, studiod ja teised klassivälise tegevuse vormid.

Õpilastele tuge, järelevalvet õppetööst vaba aja sisustamisel ning koduste õpiülesannete täitmisel, samuti pedagoogilist juhendamist ja suunamist huvitegevuses ning huvide arendamisel pakuvad pikapäevarühmad põhikooli klassides.

Lastevanemate soovil ja kooliomaniku nõusolekul võib kooli direktor 1.–9. klassi õpilastele moodustada pikapäevarühmi. Pikapäevarühmade tegevuseks kinnitab kooli direktor õpilase tervist säästva päevakava, määratledes aja koduste õpiülesannete täitmiseks, puhkuseks vabas õhus ja huvitegevuseks. Pikapäevarühmade tegevusega seotud rahalised kulud katab kooli omanik.

Vastavalt *Huvialakooli seadusele* ja *Erakooliseadusele* (vt. art. 10 (a)) on Eestis võimalik asutada huvialakoole, mille ülesandeks on pakkuda õpilastele lisaks haridusstandardit tagavatele teadmiste ja oskustele täiendavaid võimalusi hariduse omandamiseks ja isiksuse arenguks. Huvialakoolid jagunevad:

- 1) muusika- ja kunstikoolid;
- 2) spordikoolid;

3) tehnika-, loodus-, loome- ja huvialamajad ning -keskused.

Huvialakoole ja -keskusi on Eestis 32. Neis õpib umbes 21 000 last, kellest

13 000 on tüdrukud ja 8000 poisid. Erahuvialakoole on Eestis 31.

Muusikakoole on Eestis 59, kunstikoole 9 ja kunstide koole 17.

Neis õpib umbes 10 200 last. Spordikoole on Eestis 56, õpilasi umbes 24 000.

(d) tagada naistele raseduse ajal eriline kaitse, kui nad teevad selliseid töid, mille kohta on tõendatud, et nad on kahjulikud tervisele.

Eesti on ratifitseerinud *ILO konventsiooni nr 45 (Naiste tööjõu kasutamisest allmaatöödel)*.

Tööohutuse ja tervishoiu seaduses on sätestatud tööandja kohustus tagada rasedatele eriline kaitse.

Töölepinguseadus keelustab rasedate, äsjasünnitanute ja rinnaga toitvate emade töö allmaakaevandustes. Vabariigi Valitsus on kinnitanud raskete ja tervistkahjustavate tööde loetelu, kus naiste töötamine on keelatud.

3. Seadusandlust, mis puudutab käesolevas artiklis käsitletud õiguste kaitset, vaadatakse uute teaduslike ja tehniliste teadmiste valguses perioodiliselt läbi ning vajaduse korral seda revideeritakse, laiendatakse või tühistatakse.

1998–2000. a. läbiviidud ÜRO Arenguprogrammi projekti *Soolise võrdõiguslikkuse edendamine* raames analüüsiti kehtiva seadusandluse vastavust käesoleva konventsiooni nõuetele. Seoses eurointegratsiooniga on läbi viidud võrdlev analüüs ka soolise võrdõiguslikkuse printsiibi järgimise aspektist.

Sotsioloogiliste uuringute tulemusena on selgunud kitsaskohad, mis vajavad edasist ja sügavamalt analüüsi.

12. artikkel

1. Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid meetmeid, et likvideerida naiste diskrimineerimine tervishoiuvaldkonnas ning et tagada meestele ja naistele võrdne juurdepääs meditsiinilisele teenindamisele, eriti selles osas, mis puudutab perekonna planeerimist.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 28 kohaselt on igäühel õigus tervise kaitsele.

Tervishoiukorralduse süsteem tagab nii meditsiinilise kui parameditsiinilise abi.

Ravikindlustus on Eesti Vabariigi elanike tervise säilitamise, haigusest või vigastusest tingitud ajutise töövõimetuse kulude ja ravikulude tasumise ning raseduse ja sünnituse korral hüvitise maksmise riiklikult tagatud süsteem.

Ravikindlustusseadus (RT I 1999, 7, 113) tagab arstiabi kättesaadavuse isikutele, kes on ise maksnud või kelle eest on makstud sotsiaalmaksu riikliku ravikindlustuse eelarvesse. Lisaks eelnimetatutele kaetakse ravikindlustuse eelarvest ka teatud isikute, kes on võrdsustatud kindlustatud isikutega, ravikindlustuse kulud. Kindlustatuga on võrdsustatud ka mittetöötav rase alates 12. rasedusnädalast.

Ravikindlustusega hõlmamata isik peab tasuma ravikulud ise.

Materiaalselt vähekindlustatud ravikindlustusega hõlmamata isikute vältimatu ravi kulud kaetakse riigieelarvest.

Tervishoiukorralduse seadus (RT I 1994, 10, 133) on aluseks nakkushaiguste, sealhulgas AIDS-i, tuberkuloosi ja suguhaiguste levikut tõkestava tegevuse korraldamisele, epideemiate, katastroofide, loodusõnnetuste ning erakorralise seisukorra puhul tervishoiutöötajate töölesuunamise korraldamisele ning Eesti Vabariigi territooriumi sanitaarseks kaitseks ja nakkushaiguste leviku tõkestamiseks vajaliku korra kehtestamisele.

Rahvatervise seadus (RT I 1995, 57, 978) on aluseks tervise edendamisele ja haiguste ennetamisega tegelevate asutuste tööle.

Sotsiaalministeeriumi juurde on loodud Rahvatervise Arendusnõukogu ettepanekute tegemiseks rahvatervise strateegia ja arengusuundade kujundamiseks ning strateegiast lähtuva tegevuskava koostamiseks. Üleriigilise terviseedendusala projektitöö metoodilise juhtimise ning koolitustegevusega tegeleb Eesti Tervisekasvatuse Keskus. Tervishoiu juhtimise ja rahvatervise täiendkoolitusega ning nõustamisega tegeleb Rahvatervise Koolituskeskus. Terviseedendusega ja tervisekasvatusega tegeldakse Tartu Ülikoolis, Tallinna Pedagoogikaülikoolis ning Tallinna Tehnikaülikoolis. Terviseedendusega tegeleb rida mittetulundusorganisatsioone (Allergialiit, Perearstide Selts, Lastearstide Selts, Stomatoloogia Selts, Eesti Pereplaneerimise Liit jne.).

Tabel 12.1. Iseseisvad tervishoiuasutused, 1999

	Asutuste arv	sh era-meditiinis
HAIGLAD KOKKU	78	28
Üldhaigla	42	10
Maakonnahaigla	10	1
AMBULATOORSED ARSTIABIASUTUSED	525	498
Üldarstiabiasutus (iseseisvad)	368	350
Perearstiasutus	254	251
STOMATOLOOGILISE ABI ASUTUSED	356	346
TERVISEKAITSEASUTUSED	16	-

Allikas: Sotsiaalministeerium

Hüppeliselt on kasvanud erahaiglate osakaal – kui 1992. aastal oli Eestis 2 erahaiglat, siis 1999. aastal juba 28.

Viimastel aastatel on Eestis vähendatud ravivoodite üldarvu, kuid hospitaliseerimine on isegi suurenenud. Suurendatud on taastusravi-, kutsehaiguste-, ortopeedia- ja tuberkuloosivoodite hulka. Arstide arv on 1990. aastatel vähenenud umbes 1000 võrra, samuti on vähenenud 1 elaniku kohta tehtud arsti vastuvõttude ja koduvisiitide arv.

Sotsiaalministeeriumi andmetel oli seisuga 31. detsember 1999 Eestis arste kokku 4426, sealhulgas naisarste 3307. Teaduslikku kraadi omas 116 arsti ning erameditsiinis töötas 1788 erialaarsti.

Tervishoiutöötajate arvu ja struktuuri kirjeldab ka lisa olev tabel 12.2.

Tervishoiustatistika järjepidev kogumine on toimunud aastast 1991 ja vastav andmebaas lubab analüüsida kõiki näitajaid ka soolisest aspektist lähtudes.

Esimeste iseseisvusaastate jooksul eesti elanikkonna tervislik seisund halvenes. Eesti naised elavad meestest keskmiselt kümme-üksteist aastat kauem. 1988. ja 1994. aasta võrdlusest ilmneb, et meeste oodatav eluiga lühenes koguni 5,5 aasta võrra ning seda just eelkõige tööealiste meeste suurenenud suremuse tõttu. Viimastel aastatel on keskmine eluiga jälle mõnevõrra kasvanud ning saavutanud 1980. aastate lõpu taseme, naiste puhul isegi ületanud selle. Meeste eluiga on ca 10 aastat madalam arenenud riikide omast (naiste puhul vaid ca 3 aastat).

Sajast elanikust olid 1999. aastal 47 mehed ja 53 naised. Kuigi see suhe on olnud aastaid umbes sama, näitavad täpsemad arvutused naiste osatähtsuse suurenemist. Eestis on probleemiks üksielavate vanurite suur osakaal, mida tuleb arvestada sotsiaal- ja tervishoiuteenuste korraldamisel. Demograafide andmetel on Eestis üksikute naiste osakaal suurem kui üheski teises Euroopa riigis. 60-aastatest ja vanematest meestest elab üksinda 18 % ning naistest 38 %.

Tabel 12.3. Meeste ja naiste keskmine eelolev eluiga

Aasta	1960	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Mehed	64,3	64,7	64,4	63,5	62,5	61,1	61,7	64,5	64,7	64,4
Naised	71,6	74,9	74,4	74,7	73,8	73,1	74,3	75,5	76	75,5

Allikas: Eesti Statistikaamet

Siirdeprotsessi vältimatuks kaasnähtuseks on sündimuse vähenemine. Naiste haridustaseme tõusu ja suurema tööjõuturul osaluse tõttu lükatakse sünnitus vanemasse ikka ja sündide koguarv väheneb. Eesti puhul on märkimisväärne just sündimuse kiire langus viimasel kümnendil. Kindlasti on sellist sündimuskäitumist mõjutanud ebastabiilne sotsiaal-majanduslik olukord. Sünnimus on viimasel ajal langenud kõikides maakondades, nii linna- kui maarahvastiku hulgas. Siiski on sünnimus maal jäänud kõrgemaks kui linnas.

Sünnitajate keskmine vanus tõusis ajavahemikul 1992–1997 25,5 aastalt 26,2 aastani.

Pidevalt on aga suurenenud nende sünnitajate osatähtsus, kes võtavad ennast naistenõuandlas arvele juba enne 12. rasedusnädalat. Kui 1992. aastal moodustasid need naised kõikidest nõuandlas arvel olnutest 49,7 %, siis 1997. aastal 65,5 %. Samal ajal suurenes naistenõuandla külastuste arv. 1997. aastal külastas iga sünnitaja raseduse ajal naistenõuandlat keskmiselt 11 korda, sealhulgas naistearsti 9,6 korda.

Eesti haiglates on kokku 18 sünnitusabi osakonda. Kaheteistkümnes haiglas oli 1999. aastal 500 või vähem sündi, kusjuures mõnedes haiglates isegi vähem kui üks sünd päevas. Seda on liiga vähe sünnitusabiarstide ja ämmaemandate professionaalsete oskuste säilimiseks ja patsientide turvalisuse tagamiseks. Olukorra parandamiseks on otstarbekas, et sünnitusabi osutataks tulevikus vähemates haiglates.

Aastatel 1992–1997 suurenes haiglas toimunud ja vähenes väljaspool haiglat toimunud sündide osakaal.

Reproduktiivne tervis

Seoses Maailma Tervishoiuorganisatsiooni sünnidefinitsiooni rakendamisega 1992. aastal registreeritakse Eestis sündidena ka kõik äärmiselt väikese sünnikaaluga (500–999 grammi) esimesel elunädalal surnud imikud. Seetõttu suurenesid imikusuremusnäitajad 1992. aastal tunduvalt. Samas on aastatel 1993–1998 imikusuremus pidevalt vähenenud. Kui 1993. aastal tuli 1000 elussünni kohta 15,8 alla 1 aasta vanuselt surnud last, siis 1998. aastal oli see arv 9,3 last iga 1000 elussünni kohta. See seostub üldise suremuse vähenemise ja ka sündimuse vähenemisega – igale sünnile pööratakse rohkem tähelepanu.

Kuigi sünnimääratluse muutuse tõttu 1992. aastal suurenesid nii hiliste lootesurmade kui ka varajaste neonataalsurmade (0–6 päeva vanuses) arvud, on perinataalperioodi surmad ajavahemikul 1992–1999 Eestis pidevalt langenud. 1992. aastal oli perinataalsuremuskordaja 1000 sündinu kohta 9,6, kuid 1998. aastal 7,5 ja 1999. aastal 6,6. Perinataalse suremuse langus nimetatud ajavahemikul on tingitud varase neonataalse suremuse ja surnultsündimuse langusest.

1999. aastal imikusuremus siiski mõnevõrra jälle suurenes – 1000 elussünni kohta oli 9,5 imikusurma. Samuti kasvas varajane neonataalsuremus. Kui 1998. aastal oli 1000 elussünni kohta 3 varajast neonataalsurma (kokku 37 juhtumit), siis aasta hiljem tõusis see näitaja 4,2-ni (kokku 51 juhtumit). Samas vähenes surnultsündide arv. Viimastel aastatel on langenud ka emade suremust sünnitusel näitav kordaja (vt. lisas tabel 12.4).

Tabel 12.5.

Suremus raseduse, sünnituse ja sünnitusjärgse perioodi tüsistuste tõttu

Aasta	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Raseduse, sünnituse ja sünnitusjärgse perioodi tüsistused	7	6	4	5	8	7	-	2

Allikas: Sotsiaalministeerium.

Raseduse ajal tehtud uuringutest on oluliselt suurenenud ultraheliuuringute arv enne 21. rasedusnädalat. Rasedusaegsete riskitegurite ja tüsistuste hulgas on suurenenud ähvardava raseduse katkemise ja varasema keisrilõike osatähtsus. Aneemia osatähtsus on hakanud vähenema.

Ajavahemikul 1992—1998 on mõnevõrra vähenenud enneaegsete sünnituste osakaal (6,6 %-lt 5,7 %-ni). Suurenenud on keisrilõigete osatähtsus. 1992 tehti keisrilõige 6,4 %-le sünnitajatest, 1998. aastal aga 13,2 %-le. Peresünnituste osatähtsus on pidevalt kasvanud: 1992 moodustasid peresünnitused 12,6 % kõigist sünnitustest, 1998. aastal 49,0 %.

Vähenenud on enneaegsete sünnituste osakaal.

Vastsündinute keskmine sünnikaal on suurenenud. Näiteks 1997. aastal oli ajaliste üksikrasedusest sündinud laste keskmine sünnikaal 3557 grammi (poistel 3619 g ja tüdrukutel 3490 g).

Statistiline ülevaade sündide koguarvu ja soolise jagunemise kohta on toodud lisas tabelites 12.6 ja 12.7.

Tabel 12.5. Surnud soo järgi, 1998—1999

Aasta	kokku	mehed	naised	Meeste osatähtsus surnute üldarvus, %
1989	18 530	8695	9835	46,9
1990	19 530	9424	10 106	48,3
1991	19 705	9596	10 109	48,7
1992	20 115	10 040	10 075	49,9
1993	21 267	10 711	10 556	50,4
1994	22 150	11 455	10 695	51,7
1995	20 872	10 860	10 012	52,0
1996	19 019	9634	9385	50,7
1997	18 566	9407	9159	50,7
1998	19 446	9861	9585	49,3
1999	18 455	9394	9061	50,9

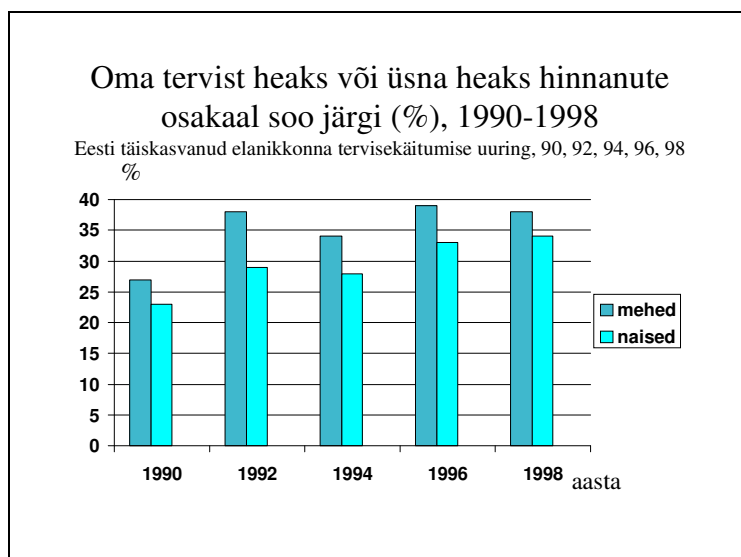
Allikas: Eesti statistika aastaraamat 1999; Eesti statistika aastaraamat 2000

Naiste subjektiivsed tervisenäitajad

Alates 1990. aastast on igal paarisaastal läbi viidud Eesti täiskasvanud elanikkonna tervisekäitumise uuring, selgitamaks inimeste hinnangut oma tervisele, arstiabi kasutamist ja muid tervisekäitumise aspekte.

Oma tervisele üldhinnangu andmisel on täheldatav mõlema sugupoole positiivse enesehinnangu kasv. On tähelepanuväärne, et naiste keskmine eeldatav eluiga on küll pikem kui meestel, kuid nad hindavad oma tervist keskmiselt halvemaks kui mehed. Seda kinnitab ka küsitlusuuring "Elutingimused Eestis 1994. aasta lõpul", mille andmetel püsiva haiguse või vaevusega naised oli eranditult kõikides vanusrühmades enam kui mehi. Sellest tingituna pöörduvad neid rohkem ka arsti vastuvõtule (Sillaste, Purga 1995).

Joonis 12.2.

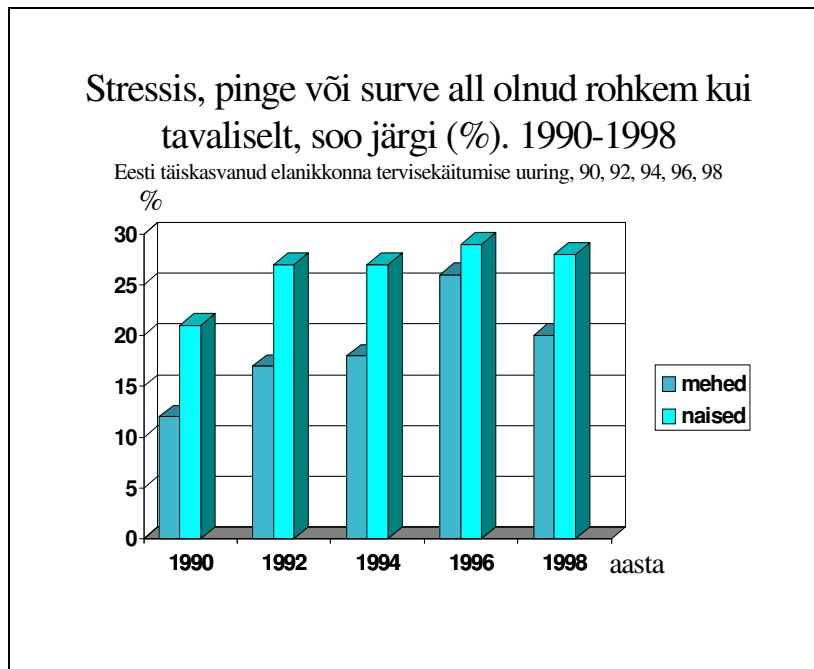

Allikas: Eesti Tervisekasvatuse Keskus, 1999

Kõikide küsitatud vaevuseliikide (peavalu, liigesevalu, jala veresoonte laiendid, unetus, depressioon, nahalööbed, vaevustega kõhukinnisus, rinnaangiin ja jalgade paistetamine) osas on naiste osakaal valdavalt suurem. Naistel on peavalu ülekaalukal juhtpositsioonil. Meeste vaevuste osas on samal ajal domineerivaks seljavalu. Kõiki nimetatud tervisehäireid mitteomavate inimeste osakaal vastanute seas on 8%.

Ülemäärast stressi, survet või pinget kurdavad naised rohkem kui mehed, samuti kasutavad naised ravimeid tunduvalt rohkem kui mehed.

Joonis 12.3.

Allikas: Eesti Tervisekasvatuse Keskus, 1999

Peavalu on kõige sagedamini esinevaks ravimi võtmise põhjuseks nii meestel kui naistel, viimastel küll kaks korda sagedamini. Ka rahustite, mitmesuguste vitamiinpreparaatide ja ravimtaimede tarbimises on ülekaalus naised. Ravimite tarbimise üldine langustendents on täheldatav üksnes ravimtaimede ja rahustite osas.

Arstile pöördujate osakaal on püsinud 61 % ja 67 % vahel

.

Abordid

Abordivabadus kehtib Eestis aastast 1955. Sotsiaalministri määrusega muudeti 1994. aastal raseduse katkestamise operatsioon teatud juhtudel osaliselt tasuliseks.

Rasestumisvastased vahendid (pillid ja ESV) on doteeritud 90 % ulatuses õpilastele, üliõpilastele, sünnitusjärgselt aasta jooksul ja abordijärgselt 3 kuu jooksul.

Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus ([RT I 1998, 107, 1766](#)), mis on vastu võetud 25. novembril 1998. a. lubab ka naise kirjalikul nõusolekul steriliseerimist – seda juhul, kui naisel on vähemalt 3 last, ta on üle 35 aastane, rasedus ohustab naise tervist või on oht sünnitada raske puudega laps.

Ajavahemikul 1990—1999 on Eestis abortide arv pidevalt vähenenud. Kui 1990. aastal tehti kokku 29 410 aborti, siis aastal 1999 langes see arv 17 027-le (Eesti statistika aastaraamat, 2000).

1998. aastal aborti teinud naiste keskmine vanus oli 28,2 aastat; umbes neljandik neist ei olnud kordagi sünnitanud. Enam kui pooled aborti teinud naistest ei kasutanud vahetult enne rasedumist mingeid rasedumisvastaseid vahendeid. Vanuse järgi oli rasedumisvastaseid vahendeid mittekasutanute osakaal suurem noorte (alla 20-aastaste) naiste hulgas. Kõikidest 1998. aastal asetleidnud abortidest moodustasid enamiku (86,0 %) legaalselt indutseeritud abordid. Enamike abortide korral (99,4 %) tüsistusi ei esinenud.

Pereplaneerimiseks ja seksuaalseks nõustamiseks töötavad nõustamiskeskused, kus pakuvad oma teenust psühholoogid, psühhiaatrid, seksuoloogid, günekoloogid, juristid, dietoloogid, loodusraviarstid, androloogid, logopeedid. Abi võib saada ka usaldustelefoni vahendusel. Aktiivseima organisatsioonina on selles valdkonnas tegutsemas Eesti Pereplaneerimise Liit.

Raseduse ja sünnituse korral on naisele tagatud rasedus- ja sünnituspuhkus ning hüvitis selle aja eest vastavalt ravikindlustusseaduses sätestatule. Samuti on rasedal alates 12. rasedusnädalast õigus kõigile ravikindlustusega hõlmatud terviseuuringutele ja raviteenustele vastavuses eelpoolnimetatud määrusega. Üle riigi on maakondades avatud nõustamiskabinetid.

Rasedatele ja nende pereliikmetele pakutakse erinevaid koolituskursusi.

HIV-nakkusest Eestis

Esimene HIV-nakkus registreeriti Eestis 10 aastat tagasi, 1988. aastal.

Alates 1989. aastast on Eestis avastatud kokku 83 HIV-nakkusega inimest, neist 8 naist. 1998. a. oli AIDS diagnoositud 21 inimesel, neist 1 oli naine. Seni ei ole HIV nakkus Eestis plahvatuslikult levinud. Probleemiks loetakse HIV-viiruse levikut ennast süstivate narkomaanide vahendusel.

1988—1998 oli põhiliseks nakkuse leviku viisiks suguline tee, esimestel aastatel homoseksuaalne, hiljem võrdselt homo- ja heteroseksuaalne. Alates 1991. aastast algas suguhaigustesse haigestumise tõus, mis eriti kiirenes 1994. aastal. Süüfilisse haigestumine tõusis sel aastal 2,5 korda. 1990—1998 kasvas süüfilisse haigestumine kokku 23 korda. 1998. aastal oli Eestis 75,9 süüfilisehaiget 100 000 elaniku kohta. Kõrge süüfilise tase on ohumärgiks HIV-epideemia suhtes. Ühest küljest näitab see ebatavalise seksi harrastamist, teisest küljest on kinnitust leidnud fakt, et süüfilist põdevad inimesed haigestuvad HIV-nakkusesse märksa sagedamini kui teised.

Valitsuse ja Riigikogu toetusel toimus Eestis 1992—1997 AIDS-i profülaktika riiklik programm. Selle jätkuna võttis Vabariigi Valitsus 25. novembril 1997 vastu HIV/AIDS-i ja teiste sugulisel teel levivate haiguste ennetamise riikliku arengukava aastani 2001. Arengukava kureerib Sotsiaalministeerium.

1989 loodi Eestis AIDS-i keskus, mis 1996 reorganiseeriti AIDS-i Ennetuskeskuseks. Viimase paari aasta jooksul on AIDS-i Ennetuskeskus alustanud uute ennetuspõhimõtete juurutamisega, seades eesmärgiks motivatsioonilist laadi ennetustööd püüdega muuta inimeste käitumist ohutuse suunas.

1990. a. loodi esimene omalaadne AIDS-i vastane mittetulundusühing,
 1993. a. Eesti HIV-positiivsete ühendus ESPO,
 1994. a. asutati AIDS-i Tugikeskus,
 1998. a. loodi AIDS-i vastane programminõukogu.

Esimesed teated B-hepatiidi taseme tõusust ja selle seosest VSN-ga (veenisiseseid narkootikume tarvitavad narkomaanid) tulid 1994. aastal. Alates 1996. aasta lõpust tõusis järsult haigestumine B- ja C-hepatiiti. Suurem osa juhtudest oli seotud VSN-dega. Arvesse võttes asjaolu, et B- ja C-hepatiidi levikuteed on samad kui HIV-nakkusel ja seoses ärevust tekitavate teadetega HIV-epideemiast VSN-de seas endise N.Liidu aladel alustas AIDS-i Ennetuskeskus koostöös mittetulundusühingu (MTÜ) AIDS-i Tugikeskusega VSN-de olukorra uurimist, samaaegselt alustades ka ennetustööd VSN-de seas.

Naiste osakaal VSN-de seas Eestis tõuseb. Teiste riikide (Ukraina, Venemaa) kogemus näitab, et teenides raha narkootikumide jaoks, nakatuvad naised – VSN-d kiiremini HIV-i ja võivad hiljem sünnitada HIV-infitseeritud lapsi.

AIDS-i Ennetuskeskus koostöös mitme MTÜ-ga alustas ennetustööd pilootprojektidena, mille eesmärgiks on näidata selle töö võimalikkust ja tulemuslikkust. Teavitamiseks on publitseeritud enam kui 20 infovoldikut ja brošüüri, videoklippi jne.

Elanikkonna tervisliku seisundi parandamine

Valitsus on võtnud meetmeid tervisele ohutu keskkonna loomiseks, tervisehäirete ja haiguste ennetamiseks, nakkushaiguste leviku tõkestamiseks ning tervise edendamiseks järgmiste programmide raames:

1. Laste ja noorukite riiklik terviseprogramm aastani 2005, mille raames toimub üleriigiliste tegevuskavade väljatöötamine laste vaimse tervise, koolitoidu, koolitervishoiu, koolikeskkonna, laste traumade ennetamise ja laste liikumisaktiivsuse parandamiseks.
2. Alkoholismi ja narkomaania ennetamise programm aastateks 1997–2007.
3. Rahvatervisealane teadus- ja arendustegevuse riiklik sihtprogramm aastateks 1999–2009.
4. Tuberkuloositõrje riiklik programm aastateks 1998–2003.
5. HIV/AIDS-i ja teiste sugulisel teel levivate haiguste ennetamise riiklik arengukava aastani 2001.
6. Tervishoiuprojekt, mis finantseerib tervishoiureformi erinevaid arendustegevusi.

Väljatöötamisel on reproduktiivtervise programm, eesmärgiks Eesti elanike reproduktiivtervise paranemine, reproduktiivsete ja seksuaalsete õiguste tagamine.

Reproduktiivse tervise edendamisega on alates 1994. aastast tegelenud Eesti Pereplaneerimise Liit, mis korraldab vastava-alast koolitust eelkõige koolides ja noorte nõustamiskeskustes. Nõustamist seksuaalküsimustes pakub EPPL ka telefoni teel ja internetis.

Sotsiaalvaldkonna arengu tagamiseks on Sotsiaalministeerium esitanud taotluse Eesti osalemiseks järgmistes Euroopa Liidu programmides: "Tervise-edenduse programm", "Võitlus vähiga", "Aidsi ennetamine", "Uimastisõltuvuse ennetamine".

2. Sõltumatult käesoleva artikli 1. lõike sätetest tagavad osavõtvad riigid naistele raseduse, sünnituse ja sünnitusjärgsel ajal vastava teenindamise, samuti raseduse ja rinnaga toitmise ajal vastava toitlustamise, osutades vajaduse korral tasuta teenuseid.

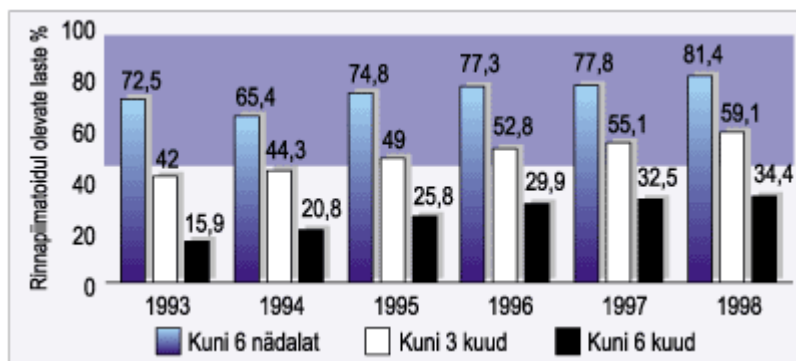
Juurdepääs meditsiiniliste teenuste kasutamisele on Eestis tagatud eelkõige *Sotsiaalmaksuseaduse, Ravikindlustusseaduse ja Tervishoiukorralduse seaduse* alusel. Valitsus on seisukohal, et rahvastiku iibe tõstmiseks tuleb parandada rahva reproduktiivset tervist ja perekonna heaolu. Reproduktiivse tervise kaitseks kasutatakse terviseedendusprojekte, mida finantseeritakse ravikindlustuse eelarvest. 1994. a. käivitati nii riikliku kui ka kohalike omavalitsuste programmina "Imikuprojekt", mille raames antakse emadele lapse sünni puhul esmatarbeid ja teabematerjale sünnijärgse perioodi hügieeni kohta. Selle programmiga finantseeriti ka videofilmide valmistamist lapsehoolduse ja reproduktiivse tervise teemadel. Paljud kohalikud omavalitsused on algatanud oma piirkondlikke pereprogramme, toetades vastavalt oma ressurssidele vastsünnitanuid, andes neile nii materiaalselt kui ka rahalist abi.

1994. a. loodi Eestis Rinnapiima Komitee propageerimaks naisi oma imikuid rinnapiimaga toitma. "Noore ema projekti" andmetel toitsid 11,2 % emadest lapsi rinnaga üle 6 kuu.

Sotsiaal-majanduslike olude muutumine Eestis on mõjutanud laste toitmist ja toitumisharjumusi. Suur osa emasid toidab beebisid rinnapiimaga kauem, teisalt lisandub lehmapiim paljude imikute menüüsse liiga vara – tunduvalt enne esimese eluaasta lõppu. Rinnapiimaga toitmist mõjutavaid tegureid on Eesti lastearstidele ja õdedele tutvustanud UNICEF-i vastava ala spetsialistid ja õpetanud neile ka rinnapiimaga toitmise nõustamist. Lastearstid ja õed on selgitanud emadele rinnaga toitmise kasulikkust ja selle töö mõju on ilmne. Kui 1993. aastal oli 42 %

kolmekuustest imikutest ja 15 % kuuekuustest rinnapiimatoidul, siis 1998. aastal olid vastavad arvud 59 % ja 34 % (joonis 12.4.).

Joonis 12.4. Rinnapiimaga toitmine aastatel 1994-1998.

Allikas: Talvik, Mitt, Tomberg, Grünberg, Palo, 2000

Eesti lastearstide 15. kongressil vastu võetud Eesti pediaatriaprogrammis aastateks 1998–2003 on muuhulgas püstitatud eesmärk propageerida rinnapiimatoitu nii, et emad toidaksid last rinnaga vähemalt beebi 6. elukuuni. Samuti on turvalise emaduse ja hilisema elukvaliteedi kindlustamisel kaaluka tähtsusega teravate erinevuste vähendamine erineva sotsiaalse taustaga vastsündinute ja imikute kasvu- ja arengutingimustes.

Raviteenused on Eestis vanematele ja nende lastele suhteliselt hästi kättesaadavad, emaduse kaitse on vähemalt teatud osas tagatud Euroopa standarditele vastavalt. Näiteks peaks Euroopa standardite kohaselt naine saama tasulist rasedus- ja sünnituspuhkust vähemalt 14 nädalat, Eestis aga on selleks ette nähtud 18 nädalat (vt. art. 4 p.2).

13. artikkel

Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid meetmeid, et likvideerida naiste diskrimineerimine muudes majanduse ja sotsiaalelu valdkondades ning tagada meestele ja naistele võrdsed õigused, eriti:

(a) õigus perekonnatoetusele;

Eesti Vabariigi põhiseaduse kohaselt on perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse all. Lastega peredel on õigus laste hooldamise, kasvatamise ja õppimisega seotud kulutuste osaliseks hüvitamiseks saada riiklikke lastetoetusi.

Samuti on põhiseaduse kohaselt Eesti kodanikul õigus riigi abile puuduse korral. Sotsiaalhoolekande seadus (vt. art. 5 (b)) tagab isikule, kelle kuusissetulek on alla Vabariigi Valitsuse poolt kehtestatud minimaalsetest tarbimiskulutustest lähtuvat toimetulekupiiri, õiguse saada toimetulekutoetust. Toimetulekutoetuse summad nähakse ette riigieelarves.

Kohalikud omavalitsusorganid on kohustatud andma eluaseme isikule või perekonnale, kes ise ei ole suutelised ja võimelised seda endale või oma perekonnale tagama, luues vajadusel võimaluse sotsiaalkorteri üürimiseks või varjupaiga kasutamiseks. Sotsiaaltoetuste maksmist ning sotsiaalteenuste ja muu abi osutamist reguleerib sotsiaalhoolekande seadus. Eraõiguslikud tagatised tulenevad perekonnaseadusest (vt. art. 2 (a)).

Erinevalt siirdeaja algusest sõltub pere sissetulekute suurus üha enam perede suurusest ning perepea (suurima sissetulekuga pereliige) soost, vanusest, rahvusest, haridusest ja sotsiaalsest staatusest.

Märgatav on olnud tulude jagunemise sooline ebavõrdsus. Perede keskmisest tunduvalt suuremat sissetulekut said enamikes vanuserühmades (v.a. 60-aastased ja vanemad) meessoost perepeaga perede liikmed. Naissoost perepeaga peredes saadi suuremat sissetulekut ainult 50–59-aastaste vanusegrupis.

Keskmiselt oli naissoost perepeaga perede liikme sissetulek 1997. aastal 14 % võrra väiksem meessoost perepeaga pereliikme omast, see tulenes nende perede sissetulekuid kujundavate allikate erinevast osast ja iseloomust.

N.ö. meeste ja naiste perede sissetulekud erinesid kõige rohkem 25–39-aastaste vanuserühmas. Parimas elueas naiste sissetulekud olid samavanuste meeste omadest tunduvalt väiksemad. Seejuures sai 25–39-aastase meessoost perepeaga pere liige 84% sissetulekust teisest tegevusest ja vaid 12% siiretest. Samas vanuses naissoost perepeaga pere liikme sissetulekust moodustasid siirded ligi veerandi. Naissoost perepeaga perede sissetuleku madalam tase on seletatav naistele iseloomulike tegevusalade ja ametite (näiteks õpetajad, meditsiini- ja teenindustöötajad) suhteliselt madalate palkadega, samuti lastekasvatamise ja perehooldamise kohustusest tulenevate väiksemate võimalustega aktiivseks tööturu konkurentsisis osalemiseks.

Naise eriomast rolli ei ole ühiskonna majanduslikud ressursid lubanud veel õiglaselt väärtustada. Lapse sündimise tõttu töölt eemaloleku ajal ei saa maksta praegu toetust isegi mitte toimetulekupiiri tasemel, rääkimata elatusmiinimumi tasemest. Lapse kasvatamise ajal on paljud naised sunnitud valima mitte oma võimetele ja haridusele vastava töö, vaid sellise, mida võimaldavad teha kodu ja lapsed. Enamasti väheneb seetõttu sissetulek. Naiste keskmisest väiksemad sissetulekud kujundavad nende madalama elatusaseme või siis meestest sõltuva elulaadi.

Teisalt jaotuvad naiste sissetulekud nende allikate iseloomust tulenevalt (töötasude osa on tunduvalt väiksem ja siirete osa suurem kui meestel) võrdsemalt kui meeste sissetulekud. Et naiste sissetulekute tase on madalam, siirete osatähtsus aga kõrge, siis vähendab see tulude jaotuse üldist ebavõrdsust.

Naiste osa ühiskonnas, mis paljuski määrab neile meestega võrreldes väiksema sissetuleku, võib muutuda vaid siis, kui muutub väärtussüsteem. Ühiskond saab senisest enam väärtustada ema rolli. Naiste väikesed sissetulekud, mille tõttu suurima osa vaesuses elavatest peredest moodustavad lastega ja üksikemaga pered, samuti sündivuse pidev langus, sunnivad olukorda muutma.

Üldiselt on suure osa Eesti perede majanduslik olukord 1990-ndatel aastatel võrreldes 1980-ndate aastatega halvenenud. Tõkestamiseks edaspidi sellist vaesuse taastootmist perekonnainstitutsiooni kaudu tuleks perekondade ressursside kasvatamiseks ja elukvaliteedi tõstmiseks välja töötada spetsiaalselt perekondadele suunatud toetuste ja teenuste programme. Võttes ühelt poolt arvesse naiste erilist rolli perekonna alalhoidjana ning teiselt poolt tunnustades vajadust naiste suurema osaluse järele ühiskondlikus ja majanduselus, on riikliku vaesuse leevendamise strateegiates (vt. art. 11 (a)) eraldi keskendutud vaesuse sooliste aspektidele.

Vaesuse leevendamise strateegia kohaselt tuleb naiste vaesuse leevendamisele suunatud tegevused välja arendada järgmistes olulistest sihtides:

- Naiste üldine soolise, vanuselise, ametialase ja palgadiskrimineerimise vähendamine riiklike poliitikate kaudu.
- Alla vaesuspiiri elavate naiste tööturualase konkurentsivõime tõstmine (aktiveerimine organiseerimis- ja juhtimisoskuste arendamise ning eneseusu tõstmise kaudu; ettevõtlusvalmiduse ning ettevõtlusalaste teadmiste taseme parandamine, spetsiifiliste naistele suunatud ümber- ja täiendõppeprogrammide väljatöötamine jne).
- Reproduktiiv- ja hooldajarolli täitmise tõttu alla vaesuspiiri elavate naiste sotsiaalse turvalisuse suurendamine (töö- ja karjäärikatkestuse korral töökoha säilumine teatud perioodi vältel; hooldajana toimimise aastate arvestamine tööstaaži hulka, vabatahtliku hooldustöö hüvitamine jne).
- Emarolli täitmisega seotud toetuste sihipärasuse parandamine (alimentide tulumaksust vabastamine; lapse/laste isa puudumisel või võimetuse korral alimentide maksukohustust täita alimentidega võrdväärse (näiteks miinimumpalgast lähtuva) ning alimente asendava riikliku toetusraha sisseseadmine). Meeste ja naiste vaesumise põhjused ning vaesuse mustrid on erinevad. Ka toetusskeemide ja teenuste mõju suund ja toimimise efektiivsus on meeste ja naiste puhul sageli erinev. Seetõttu tuleb nii vaesuse sotsiaalsel analüüsil kui leevendamise teede väljatöötamisel eraldi keskenduda vaesuse sooaspektidele.

(b) õigus saada laenu, hüpoteegilaenu ja muid krediite;

Riigilt pangalaenu ega muid finantskrediite ei saa. Pangalaenu saamine toimub vaid erainstitutsioonidelt. Krediidiasutuste õiguslik seisund on reguleeritud krediidiasutuste seadusega. Laenuandmise tingimused on kehtestatud pangasiseste tingimustega. Need tingimused on ühesugused naistele ja meestele. Pangalaenu andmisel lähtutakse laenuaotleja sissetulekust. Abielus naised ei vaja abikaasa või mõne muu meessoost isiku nõusolekut laenusaamiseks. Küll võib naiste madalam sissetulek kujuneda kaudselt diskrimineerivaks ka laenude saamisel. Olulisemaks ja pankade poolt seni laiemalt teadvustamata probleemiks on hoiakud naiste laenuvajaduste erinevuse suhtes. Aastal 2000 kuulutas esimese erapangana välja naisettevõtluse toetamiseks ette nähtud väikelaenuid *Nordic Investment Bank*.

Alates 2000. aasta aprillist käivitus Eestis *Noore pere eluasemelaenu projekt*, et toetada noorte perede kodude rajamist. Selle kohaselt saavad soodsatel tingimustel pangalaenu noored pered, kus on vähemalt üks alla 7-aastane laps. Hõlbustamiseks laenu tagastamist subsideeritakse laenuintresse.

Mikrolaenu erinevaid skeeme on Eestis pilootuuringutena käivitatud maaelu arenguprogrammide projektide raames.

Vastavalt Vabariigi Valitsuse määrusele nr. 132 ("Õppelaenu andmise ja tagasimaksmise ning õppelaenu tagastamisel soodustuste andmise korra kinnitamine"; RT I 1997, 54, 860) peatub õppelaenu tagasimaksmise tähtaja kulgemine ja intressi arvestamine laenusaja ajateenistuses viibimise ajaks ja emale lapsehoolduspuhkuse ajaks üheks aastaks pärast lapse sündi.

(c) õigus osaleda puhkusega seotud üritustes, sporditegevuses ja kõigis kultuurielu valdkondades.

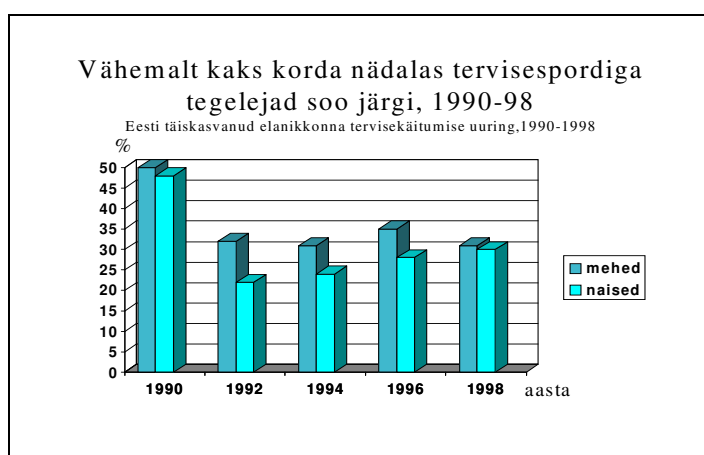
Spordivõistluste ja lõbustuspaikade (baar, restoran, ööklubi) publik on suhteliselt maskuliinne. Samas ei saa jätta märkimata, et mida noorem vanusrühm, seda väiksemad on ka selles vallas soerinevused. Nii näiteks sarnanevad alla 25-aastased

lasteta naised koduvälise lõbutsemisaktiivsuse poolest märksa enam meestega kui oma keskealiste sookaaslastega.

Naised tegelevad paljude vaba aja veetmise viisidega kas meestega võrdselt (keelte õppimine, kodus muusika kuulamine, sõpradega suhtlemine) või agaramaltki (käsitöö, aiandus, ristsõnade lahendamine, kunstihobid). Ka ülejäänud tegevusliikide osas pole soolised erisused kuigi suured: näiteks vähemalt kord kuus istub vabal ajal kodus arvuti taga 29 % mehi ja 21 % naisi. Olulisim lahknevus seisneb meeste suuremas spordihuvis: nii tervisespordiharrastuse kui spordisündmuste jälgimise aktiivsusest jäävad naised meestele endiselt märgatavalt alla.

Vähene kehaline aktiivsus on küllalt iseloomulik nähtus taasiseseisvunud Eestis. Kui 1990. a. tegeles tervisespordiga vähemalt kaks korda nädalas ca 50 % mehi-naisi, siis järgnevatel aastatel on nende osakaal tunduvalt väiksem. Naiste seas on täheldatav küll vähene kasv, kuid see pole jõudnud 1990. a. tasemeni. Meeste füüsilise aktiivsuse osas pole aga viimase kuue aasta jooksul toimunud mingit märkimisväärset püsimootust. Tähelepanuväärne on seegi, et vanusegruppide lõikes tervisespordiga tegelejaid ei ole kõige vähem mitte eakate seas, vaid just keskeas – 35. ja 54. eluaasta vahel (Lipand 2000: 19–20).

Joonis 13.1.

Allikas: Eesti Tervisekasvatuse Keskus, 1999

14. artikkel

1. Osavõtvad riigid arvestavad, et maal elavad naised puutuvad kokku eri probleemidega ning etendavad märkimisväärset osa oma perekonna heaolu tagamisel, olles sealhulgas tegevad mittekaubalistes majandusharudes, ning osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid abinõusid, et tagada käesoleva konventsiooni rakendamine maal elavate naiste suhtes.

Maal elavate naiste õigused on kaitstud Eestis kõigile kehtivate seadustega, mida on käsitletud antud aruande teistes artiklites. Seoses eurointegratsiooniga on analüüsitud eesti seadusandluse vastavust direktiivile füüsilisest isikust ettevõtjana, kaasa arvatud põllumajanduses füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsevate meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamise kohta, ja füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsevate naiste kaitse kohta seoses rasedusega ning sünnitusega (86/631/EMÜ). Põhimõtteliselt pole eesti seadused direktiiviga vastuolus – äriettevõtte asutamist, varustamist ja laiendamist reguleerivad normid, abikaasade vahelised firmade asutamise tingimused ei piira *de jure* naiste õigusi.

Puuduvad konkreetsed arvanded selle kohta, milline on abikaasade olukord, kellel ei ole töösuhet või kes ei ole osanikud, aga osalevad regulaarselt ettevõtlustegevuses täites kas teise pereliikmega samu või täiendavaid ülesandeid.

Tööhõive põllumajanduses on langenud ligikaudu kaks korda ning moodustab hetkel 8,4 % üldisest tööhõivest. Maapiirkondades mängib põllumajandus veel siiski olulist rolli andes 1998. aastal tööd 26 % inimestest (1989 oli see näitaja 37 %).

Põllumajandustootmise langus tõstab jätkuvalt maapiirkondades töötuse taset. Ametlik keskmine töötuse tase oli ILO metoodika alusel 1997. aastal 10 % (ametlikult registreeritud oli umbes 4 %). ILO metodoloogia järgi on töötus suhteliselt kõrge Kirde-Eestis (kuni 25 %). Suurim probleem on struktuuriline töötus (oskused, haridustase ja kvalifikatsioon).

Naiste ja meeste tööhõive analüüs näitab, et kogu siirdeperioodi jooksul on tööhõive maal olnud madalam kui linnas. Tööhõive soolised erinevused on maal suuremad kui linnas.

Üks oluline põhjus, miks naised maal tootlikest ressurssidest ilma ja koolitustest välja jäävad, on nende nähtamatus. Naiste töö põllumajandussektoris on suurtes joontes alahinnatud. Selline tegevus on sageli tasustamata töö perefarmis või ettevõttes, töö elatusvahendite loomiseks, osaajaline või hooajatöö. Kõiki selliseid tegevusi ei kajastata ametlikus statistikas ja neid vaadeldakse kui kodutööd. Erinevate valdkondade poliitikad ja maaelanikke puudutavad programmid jms. ei saa arvestada sooliste aspektidega või naiste huvide ning vajadustega kuni puuduvad vastavad alusuuringud.

Eesti statistika hõlmab vaid põllumajandustoodangut ja ei kajasta põllumajanduses hõivatud naiste olukorda.

Põllumajandus on väikseima brutopalgaga (pool keskmisest brutopalgast) tegevusala olnud juba aastaid, jäädes maha kõigist ülejäänud tegevusaladest. Naiste ja meeste palgataset põllumajanduses eraldi ei ole riikliku statistika alusel veel võimalik välja tuua. Hõivatus soo ja tegevusala järgi osutab, et naisi oli 1998. aasta teises kvartalis põllumajanduse ja jahindusega hõivatud 18 800 ehk 6 %, mehi 25 700 ehk 7,7 %.

Indikaator, mis osutaks põllumajanduses hõivatute palgataset soo ja tegevusala järgi, vajab väljatöötamist. Eesti Inimarengu Aruanne osutab pereliikme netosissetulekule kuus sõltuvalt perepea sotsiaalsest staatusest (ent mitte soost), kusjuures see staatus jaguneb: palgatööline, ettevõtja, talunik, pensionär ja muud (töötud jms). Neljast äratoodud kategooriast on talunike sissetulek kõige madalam, kusjuures suurema osa moodustab sissetulekust individuaalne töine tegevus. Kokku saab taluniku- ja pensionäripere liige Eesti keskmisest viiendiku võrra väiksemat sissetulekut.

Põllumajandusministeeriumi poolt tellitud uurimuse "Sotsiaal-majanduslik areng maapiirkondades" põhjal hindavad naised oma varanduslikku seisut madalamaks kui mehed, naiste arvates on neil ka oluliselt vähem võimu.

Uuringutest on selgunud, et paljud naised ei ole rahul tööga, mida teevad. Ligi kolmandik naistest väidab, et nende võimed on keskmiselt kasutusel, eelkõige seetõttu, et võimalusi oma potentsiaali kasutamiseks on vähe.

Esimene Eesti regionaalpoliitika alusdokument oli 1994. a. regionaalpoliitika kontseptsioon, millele toetusid 1990-ndate aastate algusest regionaalarengus tekkinud uued suundumused. Regionaalpoliitika rahastamise võimalused on avardunud.

1999. aastal kiideti Valitsuse poolt heaks Regionaalarengu Strateegia. Valminud või valmimisjärgus on mitmed riigi majandus- ja regionaalarengut käsitlevad arengukavad (Eesti majanduse arengukava 1998–2002, üleriigiline planeering “Eesti 2010”, kõigi maakondade maakonnaplaneeringud ja muud).

Eesti regionaalpoliitika on suunatud kõigi regioonide elanike stabiilselt kõrge elukvaliteedi (turvaliste ja heade elutingimuste, sissetulekute, eneseteostuse võimaluste) saavutamisele. Eesti regionaalpoliitika eesmärgiks on riigi regionaalarengu tasakaalustamine kohalike arengueelduste tugevdamise ja nende maksimaalse ärakasutamise teel.

Phare toetusel on käivitunud pilootprojekt alternatiivse põllumajanduse toetuseks.

Eesti regionaalpoliitika rakendamise oodatav tulemus on regionaalarengu tasakaalustatus aastaks 2003 sedavõrd, et ühegi maakonna:

- keskmine elatustase (mõõdetuna leibkonnaliikme keskmise sissetulekuna) ei oleks madalam kui 75 % Eesti keskmisest (1997. a. oli madalaim maakondlik näitaja 73 % Eesti keskmisest);
- tööpuudus (mõõdetuna töötuse määrana vastavalt Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni metoodikale) ei ületaks enam kui 35 % Eesti keskmist (1998. a. seisuga oli suurim maakondlik näitaja 49 % suurem Eesti keskmisest).

Regionaalarengu strateegiates pole naisi eraldi sihtgruppina välja toodud.

Maanaiste positsiooni parandamisele suunatud meetmeks on maaettevõtluse mitmekesistamine ja eripalgelise väikeettevõtluse arendamine maapiirkondades.

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise nõuetele on viidatud Põllumajandusministeeriumi poolt koostatud riiklikus maaelu arengukavas ja regionaalsetes programmides.

2000. aastani on spetsiaalselt regionaalse arengu edendamiseks katsetatud üheksat erinevat toetusprogrammi. Neli neist olid suunatud konkreetsetele piirkondadele ning keskendusid regionaalsele arengule spetsiifiliselt. Need hõlmasid regionaalpoliitilist laenu ning Ida-Virumaa, Setumaa ja Kagu-Eesti regionaalseid programme. Teised programmid hõlmasid külaarengu programmi, mis julgustas kohalikke initsiatiivgrupe nende organisatoorses töös; ääremaade programmi, mis toetas nende piirkondade konkurentsivõime tõstmiseks mõeldud infrastruktuurseid ja teisi projekte; piirialade programmi; saarte programmi; monofunktsionaalsete asulate programmi; ning ettevõtluse toetussüsteemi.

Aastatel 1993—1996 toetati Eesti—Rootsi ühisprojektiga "Kodukant" maapiirkondade liikumisi seminaride, õppega jne. Neis kõige aktiivsemalt osalesid naisorganisatsioonid.

Alates 1996. aastast rakendus külaliikumise toetamise riiklik regionaalpoliitiline programm. Programmi eesmärkideks on:

- omaalgatuse toetamine,
- väikeettevõtluse toetamine,
- põllumajandusele lisaks uute elatusalade arengu toetamine maal,
- maapiirkondade atraktiivsuse suurendamine.

See programm on aasta-aastalt suurenenud. Kui 1996. aastal anti toetust 31 projektile, siis 1998. aastal oli see arv tõusnud 63-le. Külaliikumise programmi toetamise rahasid võivad taotleda külade arengurühmad, nais- ja haridusseltsid, noorsooorganisatsioonid jt. mittetulundusühingud. Naisorganisatsioonid on olnud väga aktiivsed projektide taotlejad ja läbiviijad. 1999. aastal on selles programmis üheks eraldi eesmärgiks seatud naisettevõtluse toetamine. Suurim osa projektidest oli finantseeritud Külaliikumise programmi läbi.

Rahvusvaheline kolmeaastane ILO programm "Rohkem ja paremaid töökohti naistele" on Eestis kestnud alates 1999. aastast, rakendudes Valga maakonnas.. Programmi üheks alaeesmärgiks on välja töötada strateegiline mudel tööhõive parandamiseks maapiirkondades.

Programmi "Rohkem ja paremaid töökohti naistele" raames korraldati näiteks 1999. a. teisel poolaastal 28 seminari ligi 600-le osavõtjale, kellest enamus olid maaelanikud.

Loodud on Kagu-Eesti naisettevõtjate andmebaas, välja arenemas on naisorganisatsioonide võrgustik, välja töötatud äriplaane ja turundusstrateegiad. Programmi käigus on tõstatatud ka vanemate maanaiste olukord ja strateegiad nende majandusliku toimetuleku tagamiseks.

Allpool on loetletud rida erinevatest allikatest finantseeritud maanaistele suunatud projekte ja programme. Kõikidest projektidest otse riigieelarvest finantseeritud oli 28, hasartmängumaksust 16.

Naistele on olnud suunatud järgmised Põllumajandusministeeriumi poolt finantseeritud projektid:

1. Taluperemeeste ja taluperenaiste väljaõppe kursus (1997).
2. Ideest ettevõteneni – kursus, kus tutvustati alternatiivseid võimalusi maaettevõtluse arendamisel (1997).
3. Nõustamine maanaiste väikeettevõtluse alustamiseks (1998).
4. Elu läbi naise (1999).
5. Kodumajandus taluperenaistele (1999).
6. AITÜMA e. Aitame Igal Teotahtelisel Üle Mäe Astuda (1999).
7. Põhjamaade Ministrite Nõukogu poolt finantseeritud kodumajandusalane nõustamismaterjal maanaistele sobivatest väikeettevõtluse vormidest (1999).
8. Põhjamaade ja Baltikumi maanaiste koostöö – mikrokrediit (1999).

Projekte on finantseeritud erinevatest allikatest:

Tabel 14.1 Maanaistele mõeldud projektid

Finantseerimisallikas	Projektide arv
Euroopa Liit	2

ÜRO Arenguprogramm	2
Rootsi	1
Eesti riigieelarve	28
Hasartmängu maks	16
Külaliikumise programm	130
Avatud Eesti Fond	21
Põllumajandusministeerium	7
Põhjamaade Ministrite Nõukogu	1

2. Osavõtavad riigid rakendavad kõiki vastavaid meetmeid, et likvideerida naiste diskrimineerimine maarajoonides ning tagada, et mehed ja naised võtaksid võrdsuse alusel osa maarajoonide arendamisest ja saaksid niisugusest arendamisest kasu, ning eriti kindlustavad sellistele naistele õiguse:

a) kõigil tasanditel osaleda arenguplaanide väljatöötamisel ja realiseerimisel;

Eestis on 198 maalist omavalitsusüksust. Viimaste, 1999. aastal korraldatud kohalike omavalitsuste valimiste järel on naisi vallavolikogudes 28,4 %, linnavolikogudes on see protsent peaaegu sama. On 11 valda, kus naised on ülekaalus, ning 3 valda, kus pole ühtegi naist.

Kohalikel valimistel on mandaatide hulk suur ja valimisringkond väike – nii tekib naistel suurem kaasrääkimise ja otsustamise võimalus. Sageli pole vallas või väikeses linnas kuigi palju selleks tööks sobivaid inimesi võtta. Piisab kohalikust tuntuusest, samuti ei eelda kohalik tasand kõrgendatud sotsiaalset või ametialast staatust.

Kui lähtuda kohaliku omavalitsuse tasandist, siis saavad naised küll võrdselt meestega osaleda arenguplaanide välja töötamisel, aga tihti ei arvestata arenguplaanides naiste vajadustega ainuüksi vastava teadlikkuse puudumise tõttu. Sageli ei julge naised

rääkida oma soovidest, pidades neid ebaoluliseks, ja loobuvad oma vajadusi kaitsmast. Sellise olukorra parandamiseks on erinevate projektide raames läbi viidud arvukaid koolitusi.

Proportsionaalselt on naiste osakaal oma elukeskkonna aktiivsel kujundamisel maal suurem kui linnas.

Suurima Eesti maaerakonna, Eestimaa Rahvaliidu liikmete hulgas on 32 % naisi.

Tegutseb 10 kodukandiliikumise maakondlikku ühendust, milledest seitsme juhtideks on naised.

Põllumajandusministeeriumi poolt tellitud uuringust ilmneb üldine tendents maanaiste ühiskondliku teadlikkuse kasvu ja uute ühenduste tekkimise suunas. Uurimuse kohaselt on aktiivseimaks 35–60-aastased naised. Maanaised vajavad eelkõige teavet koolitusvõimalustest ja mitmesuguseid nõustamisteenuseid. Osaliselt peaks seda probleemi lahendama Põllumajandusministeeriumi poolne toetus maainimestele arvutite soetamiseks, mis vastavate tehnoloogiliste ja perekonna majanduslike võimaluste puhul lubab teabehankimiseks kasutada interneti.

Regulaarselt korraldatakse *Maanaiste Päevi*, seitsmenda toimusid 2000. aasta kevadel.

(b) kasutada vastavaid meditsiiniteenuseid, sealhulgas informatsiooni ja teenuseid perekonna planeerimise küsimustes;

Eestis on hetkel 78 haiglat ja 10 509 ravivoodit, mis teeb 7,3 voodit 1000 inimese kohta. Demograafilistest näitajatest ja kommunikatsioonivõrgu analüüsist lähtuvalt näeb Eesti haiglavõrgu arengukava Eesti jaoks optimaalse lahendusena 13 haiglat neljas teeninduspiirkonnas kokku orienteeruvalt 3100 voodikohaga. Siia alla ei kuulu hooldushaiglad ja tervisekeskused, mis võivad omakorda omada põetusvoodeid.

Vastavalt *Sotsiaalmaksuseadusele ja Ravikindlustusseadusele* loetakse kohustusliku ravikindlustusega kindlustatuks kõik isikud, kes on ise maksnud või kelle eest on makstud sotsiaalmaksu riiklikku ravikindlustuse eelarvesse, s.h. üksikisikust ettevõtjad. Riikliku ravikindlustuse eelarvest kaetakse kindlustatute ja nende

üalpidamisel olevate perekonnaliikmete (s.h. koos elavad iseseisvat tulu mittesaavad abikaasad), aga ka rasedate ravikindlustuse kulud. Raseduse ja sünnituse korral on kaetud ka naissoost üksikisikust ettevõtja ja üksikisikust ettevõtja raseda abikaasa kulud.

Eesti tervishoiusüsteemi ümberkorraldamine lähtub põhimõttest, et lihtsad tegevused/teenused tuleb detsentraliseerida ja muuta inimesele hästi kättesaadavaks, keerulised koondada suurtesse hästivarustatud keskustesse.

Ainult viiendik maanaistest väidab, et nende tervis on täiesti või enam-vähem korras, 70,5 % naistest hindab oma tervist keskpäraseks, iga kümnes naine peab oma tervist halvaks. Samas peab oma tervist halvaks iga kuues mees. Kõige rohkem leitakse tervisehäirete põhjuseks olevat närvide ülepinget – kannatatakse stressi, halbade koduste suhete ja üldise ebakindluse all. Maapiirkondade naiste tervislik seisund ja selle halvenemise põhjused vajavad edasist analüüsi.

Arstiabi olukorda hindab heaks või väga heaks ligi 34 % naistest.

(c) kasutada vahetult sotsiaalkindlustusprogrammide hüvesid;

Sotsiaalkindlustus on tagatud ühtsetel alustel nii linna- kui maanaistele. Spetsiifilist analüüsi seaduste mõju kohta maanaistele pole veel tehtud, kuna pensionireform alles kestab.

(d) saada iga liiki ettevalmistust ning formaalset ja mitteformaalset haridust, kaasa arvatud funktsionaalkirjaoskus, samuti kasutada iga liiki ühiskondlike või põllumajanduslike konsultatiivtalituste teenuseid, eriti oma tehnilise taseme tõstmiseks;

Pidevõpe tagatakse peamiselt kahe seaduse alusel: *Täiskasvanute koolituse seadus* ja *Töötu sotsiaalse kaitse seadus*.

Igat liiki ettevalmistust, ümber- ja täiendõpet on praktiliselt võimalik saada ainult neil naistel, kes töötavad kas küllaltki edukates ettevõtetes, omavalitsustes või

haridusasutustes. Põllumajanduses töötavatel naistel ja neil, kel puudub töökoht, on see praktiliselt võimatu või väga raske. Kuni 7-aastaste lastega kodus olevatel naistel on õigus end korduvalt töötuks registreerida, ning töötuks registreeritutel on võimalus saada nii täiend- kui ümberõpet vastavalt töötu sotsiaalse kaitse seadusele. Selline võimalus teeb kergemaks tööturule naasmise pärast lapsepuhkust.

Spetsiaalselt maanaistele on suunatud riigi poolt finantseeritud Regionaalarengu Sihtasutuse üks alaprogrammidest. Regionaalarengu Sihtasutuse kaudu saab ärialustaja (nii mees kui naine) maakondlikes ettevõtluskeskustes alul tasuta ja seejärel soodsat konsultatsiooni.

Põllumajanduslikke konsultatiivteenuseid saavad kasutada naised, kes on registreeritud ettevõtjatena. Eestimaa Talupidajate Keskliidu (ETKL) kaudu on võimalik saada teenuseid ka naisel kui talupere liikmel. 1999. a. oli ETKL-i juures 55 atesteeritud konsulenti: majandus-, energeetika- ehitus-, metsa-, tehnikakonsulente oli 51, taluturismi konsulente 3 ja ainult 1 kodumajanduskonsulent. Konsultatiivteenuse saamiseks tuleb sõlmida tasuline leping. Puuduvad andmed selle kohta, kui paljud naised on pidanud loobuma teenuseostmisest.

Eestis 1995. a. käivitunud riiklik põllumajandusliku nõuandeteenistuse programm võimaldab kasutada riiklikke nõustamisrahasid põllumajandustootjatele kõige vajalikumate ja sobilikumate nõustajate palkamiseks. Lisaks individuaalsele nõustamisele finantseeritakse ka projekte. 1999. aastal olid finantseeritavad enamikus organisatsioonid (talupidajate liidud jt.), aga finantseeriti ka vähemalt ühte ainult naistele suunatud projekti, oli ka mitu eraisikust naist, kes raha said.

Ekspertide hinnangul on maapiirkondade koolitus- ja nõuandevajadus suur. Üldiselt vajatakse koolitust 60,7 % naiste ja 68,4 % meeste arvates. Naiste poolt hinnatud koolitusvajaduste hulka kuuluvad eelkõige: inimsuhted ja psühholoogia, majandusalased üldteadmised, ettevõtlus, arvutid ja nende kasutamine, seadusandluse ülevaade, maksusüsteemi ning omandiküsimused, turustamise põhimõtted.

(e) moodustada eneseabistamise grupe ja kooperatiive, et tagada endale võrdsed majanduslikud võimalused palgatöö või sõltumatu tööise tegevuse kaudu;

Seoses majanduse ümberstruktureerumisega pärast taasiseseisvumist on Eestis üldine põllumajanduslik tööhõive tugevalt langenud. Üldiselt võib öelda, et põllumajanduses töötavate inimeste osakaalu langus on tabanud inimesi sõltumata nende soost, proportsioonid on suhteliselt jäänud samaks.

Tabel 14.2. 15–69-aastased hõivatud põllumajanduses ja jahinduses soo järgi (tuhat)

Sugu/aasta	1990	1994	1995	1996	1997	1998
Naised	52,6	29,9	22,3	21	18,2	18,8
Mehed	84,2	46	33,2	31,1	26,3	25,7
mehed ja naised	136,8	75,9	55,5	52,1	44,5	44,4

Allikas: Eesti piirkondlik statistika 1998

Primaarsektorisse, mis maapiirkonna tööhõives on oluline, arvestatakse veel metsandus ja kalandus. 1998. a. töötas tuhatkond naist kalanduses ja samapalju metsanduses, mehi on nendel aladel rohkem (vastavalt kuus ja kaheksa tuhat).

Vaadates tööhõiveliikide järgi, teevad naised maapiirkondades n-ö vähem iseseisvat tööd – individuaaltöötajaid ja oma ettevõttes töötajaid on mehi rohkem kui naisi, seevastu abimajapidamistes on naisi rohkem.

Tabel 14.3. Töötav vallarahvastik soo ja tööhõiveliikide järgi (seisuga 1. jaanuar 1999)

Sugu/tööliik	Töötajad kokku	Palga-tööl	Oma talus	oma ettevõttes	Oma abimaja-pidamises	individuaaltöötajana, vabakutselisena
kokku, %	100	83,13	6,70	3,38	5,42	1,36
mehed, %	100	82,52	7,01	4,19	4,57	1,71
naised, %	100	83,88	6,34	2,40	6,46	0,93

Allikas: Eesti vallarahvastik 1999, lk 26

Tabel 14.4. Agraarsektoris hõivatud soo ja tegevusalade järgi, 1998 a II kvartalis

15–74-aastased	Mehed (tuhat)	Naised (tuhat)	Kokku (tuhat)	mehed %	naised %
Palgatöötajad	27,6	13,4	41,0	67,3	32,7
Ettevõtjad palgatöötajatega	1,0	...	1,0	100,0	0,0
Üksikettevõtjad	9,9	3,6	13,5	73,3	26,7
Palgata peretöötajad	1,9	3,7	5,6	33,9	66,1
Agraarsektoris hõivatuid kokku	40,4	20,7	61,1	66,1	33,9

Allikas: Statistikaameti kuukiri 12/98, lk 35

Vastavalt töötute sotsiaalse kaitse seadusele makstakse toetust töötule ettevõtluse arendamiseks e. ettevõtluse stardiraha konkreetse äriplaani olemasolu korral. 1998.a. sai toetust kokku 380 inimest, neist oli naisi 222.

Eneseabistamise gruppide organiseerimisega on tegelenud seni mitmesugused maanaiste seltsid, mis viimasel ajal tegelevad ka enesearendamise ja toimetuleku küsimustega. Paljudes maapiirkondades on hoogustunud “külaliikumine”. Teadlikult ja pidevalt on enesearendamise, toimetuleku, positiivse mõtlemise ja arendamisega tegelenud alates asutamisest Eesti Maanaiste Ühendus jt. maanaiste ühendused.

Uurimuse “Sotsiaal-majanduslik areng maapiirkondades” tulemusena on selgunud, et nii naiste kui meeste arvates on ettevõtlusega tegelemisel põhiprobleemiks rahakapitali, aga ka sobivat ärivaimu sellele, et ka ja riskijulgust omavate eestvedajate ning vajalike seadmete puudumine.

(f) osaleda igasuguses kollektiivses tegevuses;

Maapiirkondades on naised ühistegevuses tunduvalt aktiivsemad tegutsejad kui mehed. Vaid kaks viiendikku naistest ei osale ühegi mittetulundusliku ühingu,

ühenduse või seltsi tegevuses. Eestis on 96 erinevat maanaiste organisatsiooni, osa ülevabariigilised suured organisatsioonid, osa ühe küla naisi ühendavad seltsid.

Eesti Maanaiste Ühendus loodi 1996. a. Eesti Talupidajate Keskliidu juurde. Ühenduse eesmärk on naiste probleemide avalikustamine, otsustajate mõjutamine ning ise otsustamise juurde pääsemine, sotsiaalprobleemide lahendamisele kaasaaitamine.

Eesti Külade ja Väikelinnade Liikumine Kodukant on valitsusväliste mittetulundusühingute liit, mis ühendab maakondlikke külade ühendusi ja teisi maaelu ning külade arengust huvitatud organisatsioone. Kodukandi tegevuse põhieesmärgist tulenevateks eesmärkideks on muuhulgas ka pere-, naiste- ja noorteliikumise propageerimine ja toetamine.

(g) saada põllumajanduskrediiti ja -laenu, osaleda turustussüsteemis, omada vastavat tehnoloogiat ning omada võrdset staatust maa- ja agraarreformi korral ning teistele maadele ümberasustamisplaanide korral;

Sooliselt neutraalne seadusandlus kindlustab de jure ühesugused õigused naistele laenude saamisel. Vastavalt äriseadustikule (RT I 1995, 26–28, 355) võib Eestis füüsilisest isikust ettevõtjaks olla iga füüsiline isik, kaasa arvatud põllumehed ja vabakutselised. Seadusandluses on sooliselt neutraalne ka äritegevuse alustamise, sisseseade hankimise kui ka äritegevuse laiendamise osas. Abikaasade ühise äriühingu loomise tingimused ei ole karmimad kui nende isikute ühise äriühingu loomise tingimused, kes ei ole omavahel abielus.

Küll on aga maapiirkondades krediiti keerulisem saada juhul, kui traditsiooniliselt on talu, seega ka vara, mis võiks olla tagatiseks, registreeritud mehe nimele.

Samuti jäävad naised kui eelkõige väikeettevõtjad kommertspankade huviorbiidist välja.

Maaelanike endi arvates on laenusaaamise võimalused halvad – sellisel seisukohal on 81,9 % naisi ja 73,2 % mehi.

Heaks kapitalipuudust leevendavaks vahendiks peetakse mikrokrediidi andmise võimaldamist maal. Eestis on hetkel 2 mikrokrediidi projekti:

- a) *Phare* finantseeritav mikrokrediidiprojekt läbi hoiu-laenuühistute kõigile soovijatele.
- b) Põhjamaade Ministrite Nõukogu naistele suunatud pilootprojekt *Grameen* panga mudeli rakendamiseks.

Esimese naistele mõeldud laenusüsteemi kuulutas välja Nordic Investment Bank 1999. aastal.

SAPARDi investeringuteprogramm on järgneva 7 aasta jooksul üks olulisem maapiirkondade arengule suunatud vahend. Selle rakendamise tingimuseks olevasse Maaelu Arengu Kavasse on kava juhtimise ja rakendamise tingimustena lülitatud võrdõiguslikkuse peatükk "Võrdsed võimalused meestele ja naistele".

(h) omada nõuetekohaseid elutingimusi, eriti seoses eluaseme, sanitaarteenuste, elektri- ja veevarustuse, samuti transpordi ja sidevahendite kasutamisega.

Eesti väikeelamufondist asub praegu 37 % linnades, enamasti äärelinnades, ülejäänud 63 % aga maal, kus on suhteliselt vanad ja maakohtades ka puudulikult väljaehitatud insenerivõrgud. Kvaliteetse ja ohutult funktsioneeriva infrastruktuuri täielik väljaehitamine iga omaniku poolt üksinda on nii tehniliselt kui ka majanduslikult ebareaalne, ometi kuulub normaalse kvaliteediga eluase inimeste põhiliste vajaduste hulka.

Põhiprobleemid, mis on tingitud nõukogude-aegse eluasemepoliitika ja -korralduse järeelmõjudest ning vajavad lahendamist, on järgmised:

- finantsvahendite piiratus eluasemesektoris (raskused pikaajalise laenu saamisega, kõrged laenuintressid, elanike piiratud võimalused jne.),
- elamute valdavalt halb seisukord, eriti energiasäästlikkuse mõttes,
- puuduvad eluasemele kehtestatud ametlikud tehnilised ja sotsiaalsed miinimumnormid,

- pingestunud olukord eluasemesuhetes seoses vara tagastamisega õigusjärgsetele omanikele.

Liberaalse eluasemepoliitika tingimuseks oleva Eesti eluasemesektori arengustrateegia eesmärgiks on: täiendada seadusandlust, toetada selliste tingimuste loomist, mis tagavad abi eluaseme omanikele, üürnikele, haldajatele ja eluaseme sektoris tegutsevatele kodanikualgatuslikele ühendustele selleks, et neil endil oleks võimalik aktiivselt oma probleemide lahendamisele asuda.

Eestis on maapiirkondade infrastruktuur üldiselt nõrgem kui linnades. Kuna maal elab palju üksikuid vanemaid naisi — neid on tunduvalt rohkem kui mehi —, siis võib väita, et maapiirkondade nõrgem infrastruktuur on naisi silmas pidades probleemiks. Nii naiste kui meeste hinnanguil toetust vajavate valdkondade pingereas jäävad infrastruktuuri ja eluaseme toetusprogrammid teise kümnesse.

Enam kui kolmandik naisi hindab halvaks teede ja bussiliikluse olukorda, suhteliselt heaks aga sideteenuseid. Seoses kiire arvutiseerumisega on Eestis telekommunikatsioonidele jätkuvalt tähelepanu pööratud.

Vastavalt ASi Emor poolt läbi viidud telekommunikatsioonituru nõudluse uuringule ja AS Eesti Telefoni andmebaasidele oli 1997. aastal Eesti erinevates hõreda asustusega piirkondades telefonise teenust vajanud potentsiaalseid kliente 24 000. Lisaks neile oli pikkade õhuliinidega ühendatud ca 10 000 klienti, kelle ühenduse püsivus oli ebakindel, kvaliteet madal ja liinide korrashoiuks vajalikud kulud ületasid mõistliku majandamise piirid. Nõudluse prognoose täpsustati 1999. aastal.

Maaside probleemide efektiivse tehnilise lahenduse leidmiseks kuulutati 1997. aasta lõpus välja konkurss, mille eesmärgiks seati sellise telefonivõrgu rakendamine, mis võimaldaks kõikjal Eestis lühikese ajaga rahuldada telefoniteenuse taotlusi ning sellega kaudselt luua paremad eeldused maapiirkondade majanduse arenguks. Aastatel 1998–2000 on realiseeritud juurdepääsuvõrk üle 30 000 maapiirkondade abonendile.

Jaanuariks 2000, on telesidesüsteemi katvusala üle poole Eesti asustatud maapiirkondadest ja sõlmitud on üle 16 000 liitumislepingu. Aastal 2000 laieneb katvusala Ida- ja Lääne-Virumaal, Harjumaal, Valgamaal, Põlvamaal, Järvamaal, Jõgevamaal, Tartumaal, Viljandimaal, Pärnumaal ja Läänemaal.

Teenuste seisukohalt saab klient koju või kontorisse digitaalvõrgu põhitelefoni ja võrdväärse liini, lisaks on võimalik kasutada telefoni lisateenuseid.

Maaelu Arengu Instituudi andmetel on vallaelanike hinnangul alates 1995. aastast paranenud side ja teede ning bussiliikluse olukord. Positiivset arengut on märgatud koolihariduses, arstiabis. Samas peetakse infrastruktuuri ja kommunikatsiooni arengut eriti vajalikuks.

Meediauringufirma Baltic Media Facts Gallup Media andmetel kasutas 1999. aasta lõpul internetti 21 % Eesti 15–74-aastasest elanikkonnast. Seejuures on ka maaelanike hulgas arvutikasutajate osakaal pidevalt kasvanud – kui 1998. aastal oli see 28 %, siis 1999. aastaks oli vastav näitaja tõusnud juba 34 %-ni, mis näitab, et ka maapiirkondades avaneb järjest rohkem võimalusi arvuti kasutamiseks.

Argieluga seotud muresid aitab leevendada koduteenuste osutamise süsteem. 1999. aastal osutati koduteenuseid 5429 abivajajale, kellest 1906 ehk 35,1 % olid puudega. Naiste osatähtsus moodustas ligi 75 % koduteenuste tarbijate üldarvust (4070 naist). Võrreldes 1998. aastaga on koduteenuste tarbijate arv veidi vähenenud (1998. a. osutati teenuseid 5638 inimesele), puudega abisaajate osatähtsus teenuste tarbijate hulgas on jäänud samaks. Võrreldes meestega suurenes koduteenuste tarbijate hulgas veidi naiste osatähtsus (2,5 protsendipunkti).

Maakondadest laekunud aruannete alusel oli 1999. aastal perekondades hooldamisel 927 isikut, neist 491 ehk 53 % olid naised ja 436 ehk 47 % mehed. Võrreldes 1998. aastaga suurenes peredes hooldatavate arv enam kui kaks korda (1998. a oli peredes hooldamisel 416 isikut).

Puudega hooldatavaid oli peredes vaadeldaval perioodil 94 ehk 10 % hooldatavate arvust. Puudega hooldatavatest domineerisid vanemaealised naised, laste osa oli tagasihoidlikum.

15. artikkel

1. Osavõtvad riigid tagavad naiste ja meeste võrdsuse seaduse ees.

Naiste ja meeste võrdsus seaduse ees

Eestis tagab naiste ja meeste võrdsust seaduse ees *Põhiseadus* (RT 1992, 26, 349), mille § 12 esimene lause sätestab: "Kõik on seaduse ees võrdsed." Nimetatud võrdsust tagab *Põhiseaduse* § 11 järgmiselt: "Õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema vajalikud ning ei tohi moonutada piiravate õiguste ja vabaduste olemust." Seega ei saa kehtiva õiguse kohaselt kellegi õigusi ja vabadusi mistahes suhetes piirata ainuüksi soolise kuuluvuse tõttu, selline piiramine on põhiseaduse vastane ja seega ebaseaduslik.

2. Osavõtvad riigid tagavad naistele meestega võrdse tsiviilõigusvõime ja ühesugused võimalused selle realiseerimiseks. Eriti tagavad nad naistele võrdsed õigused lepingute sõlmimisel ja vara haldamisel, samuti võrdse suhtumise kõigi astme kohtutes või tribunalides.

Võrdne tsiviilõigusvõime

Eestis avab tsiviilõigusvõime mõiste *tsiviilseadustiku üldosa seadus* (RT I 1994, 53, 889), mille § 7 lg 1 järgi on see isiku võime omada tsiviilõigusi ja tsiviilkohustusi. Et aga õigusi ning kohustusi ellu rakendada, on vajalik tsiviilteovõime olemasolu. Tsiviilteovõime on isiku võime oma tegudega omandada tsiviilõigusi ja võtta tsiviilkohustusi, samuti neid muuta ja lõpetada.

Tsiviilõigusvõime on igal füüsilisel isikul, see algab inimese elusalt sündimisega ja lõpeb surmaga ning seadus ei sea selle olemasolu inimese soost sõltuvusse. Teovõime seevastu ei teki vaid elusalt sündimise fakti tekkimisel, vaid isik omandab teovõime täisealiseks ehk 18 aastaseks saamisel, alla 18-aastased on piiratud teovõimega isikud.

Isiku õigusvõimet ei saa tema eluajal piirata või ära võtta. Küll aga lubab seadus kohtu kaudu huvitatud isiku nõudel piirata isiku teovõimet. Sel juhul seatakse piiratud teovõimega isiku üle eestkoste. Kehtiv õigus tunneb ka isiku teovõime tuks tunnistamist. Teovõime tuks võib kohus huvitatud isiku nõudel tunnistada isiku, kes vaimuhaiguse või nõrgamõistuslikkuse tõttu kestvalt ei suuda oma tegude tähendusest aru saada või neid juhtida. Ka sellise isiku üle seatakse eestkoste. Seega seadusest ilmneb teovõime tuks tunnistamine tervislikel või muudel põhjustel, mitte isiku soolise kuuluvuse alusel.

a) lepingute sõlmimine

Tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 94 lg 1 näeb ette, et füüsiline isik võib teha tehingu isiklikult või esindaja kaudu. Seadus ei piira isikute üldist tehingute tegemise õigust selle isiku soolise kuuluvusega.

Samas on seadusega piiratud teatud isikute poolt tehingute tegemine (kui isiku teovõime on piiratud või ta on tunnistatud teovõime tuks) või ei lubata isikel teha esindaja kaudu selliseid tehinguid, millised seadusest või kokkulepeest tulenevalt tuleb teha isiklikult.

Näiteks ei või esindaja kaudu sõlmida alates 1992. aastast kehtiva *Töölepingu seaduse* (RT 1992 15/16, 241) järgi töölepingut. *Töölepingu seaduse* § 29 alusel sõlmib iga töötaja, ka alaealine, selle isiklikult.

Esindaja kaudu ei ole lubatud sõlmida ka abielulepingut. *Perekonnaseaduse* (RT I 1994, 75, 1326) § 117 kohaselt esitavad abiellujad kirjaliku abiellumisavalduse perekonnaseisuasutusele isiklikult. Sama seaduse § 1 lg 5 kohaselt sõlmivad abielu abiellujad isiklikult olles üheaegselt kohal. Abielu on sõlmitud, kui abieluaktile alla kirjutanud. Abielu sõlmitakse kehtiva õiguse kohaselt mehe ning naise vahel ning teiselt poolt naine ning mõlemad astuvad lepingulisse suhtesse iseseisvalt ja oma nimel.

b. vara haldamine

Põhiseaduse kohaselt on igäühe omand puutumatu ja võrdselt kaitstud. Igäühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Eestis reguleerib omandisuhteid 1993. aastast jõustunud *Asjaõigusseadus* (RT I 1993, 39, 590), mille kohaselt on isiku omandis isikule kuuluvad asjad, rahaliselt hinnatavad õigused ja kohustused. Isik teostab oma võimu asjade üle eelkõige valduse teel. Valdus on seadusega kaitstud omavoli vastu. Omavoliks on valdaja nõusolekuta seadusevastaselt asja valduse rikkumine või äravõtmine. Asju võib üldiselt isikult ära võtta ainult kas kohtuotsusest tulenevalt või sundvõõrandades, mis tähendab, et asi võõrandatakse üldistes huvides ning kohese ja õiglase tasu eest. Muid aluseid positiivne õigus ette ei näe ja seetõttu ei saa neid ka vara võõrandamisele kohandada. Kui valdust on omavoliliselt rikutud või valdus omavoliliselt ära võetud, on valdajal õigus nõuda valduse kohtulikku kaitset.

Lisaks valdamisele annab *Asjaõigusseaduse* § 68 omanikule veelgi suurema õiguse sätestades, et "omand on isiku täielik õiguslik võim asja üle. Omanikul on õigus asja vallata, kasutada ja käsutada ning nõuda kõigilt teistelt isikutelt nende õiguste rikkumise vältimist ja rikkumise tagajärgede kõrvaldamist. Omaniku õigused võivad olla kitsendatud ainult seaduse või teiste isikute õigustega". Seega annab omand isikule õiguse oma omandit peale valdamise vabalt ka kasutada ja käsutada, mis hõlmab endas ka võõrandamist, pantimist *etc.*

Omandi kitsendamise all sätestab seadus eelkõige kitsendamist avalikes huvides või teise omaniku omandi kaitseks. Seadus ei näe ette naisele kuuluva omandi kitsendamist vaid seetõttu, et omanik on naine. Teatud omandi suhtes piiratakse selle võõrandamist teiste õigustega näiteks kaasomandi ja ühisomandi korral. Kaasomandi võõrandamisel tekib kaasomanikel ostueesõigus. Ühisomand tekib abikaasadel abielu vältel soetatud varast, millele on mõlemal üldjuhul õigus poolele varale (kui nad ei ole eelnevalt sõlminud abieluvaralepinguga teistsugust notariaalset kokkulepet). Seaduse järgi võib üks abikaasadest (ükskõik kas naine või mees) ühisomandisse kuuluvat vara võõrandada vaid teise abikaasa nõusolekul.

c. suhtumine kohtutes

Põhiseadus annab igäihele õiguse pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. See igäihe põhiõigus leiab täpsustamist vastavates menetlusseadustikes – *tsiviilkohtumenetluse* (RT 1998, 43–45, 666), *halduskohtumenetluse seadustikes* (RT I 1993, 50, 694) ja *kriminaalmenetluse koodeksis* (RT 1995, 6–8, 69).

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 4 sätestab, et "igal isikul on õigus oma rikutud või vaidlustatud õiguse või vabaduse kaitseks pöörduda seadusega kindlaksmääratud korras kohtusse". Sama seadus selgitab, et õigusemõistmisel tsiviilasjades on kõik isikud seaduse ja kohtu ees võrdsed. Samad põhimõtted on seaduse tasandil rakendatud ka haldusmenetluses ja kriminaalmenetluses. Nii sätestab KrMK § 13 sõnaselgelt, et õigusemõistmist kriminaalasjades teostatakse põhimõttel, et isikud on seaduse ja kohtu ees võrdsed, olenemata päritolust, sotsiaalsest ja varalisest seisundist, rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, soost, haridusest, keelest, suhtumisest religioonisse, tegevusalast ja -laadist, elukohast ja muudest asjaoludest.

Eraldi õigusaktina kehtib alates 1993. aastast *Kohtute seadus* (RT 1991, 38, 472), mille § 4 tagab igäihe õiguse kohtulikule kaitsele. Sätestatu kohaselt on kodanikul õigus kohtulikule kaitsele elu, tervise, isikliku vabaduse, vara, au ja väärrikuse, samuti teiste põhiseadusega tagatud õiguste ja vabaduste vastu suunatud rikkumiste korral. Õigust mõistetakse põhimõttel, et kodanikud on seaduse ja kohtu ees võrdsed. Seega võib nentida, et Eestis on tagatud *de jure* isikute seaduse ja kohtu ees võrdsuse põhimõte.

Eesti seaduste järgi võivad naised kohtutes ilma takistusteta esineda nii kohtunike, kaasistujate, esindajate, prokuröride, poolte, tunnistajate ja teiste menetlusosalistena. Järgnevalt leiavadki toodud instituudid lähemat käsitlust.

Esinemine kohtunikuna

Kohtuniku staatuse seaduse (RT 1991, 38, 473) kohaselt võib kohtunikuna töötada isik, kes on kõrgete kõlbeliste omadustega, kohtuniku tööks sobiv ning kellel on

juriidiline kõrgharidus, mis on omandatud Tartu Ülikoolis või vastab selle tasemele. Seadus ei sea kohtunikuks saamisele ja olemisele mingeid soolisi piiranguid. Toodud väidet kinnitavad ka statistilised andmed. Eesti Vabariigi kohtusüsteem on kolmeastmeline. Esimeses astmes (linna- ja maakohtud) töötab 160 kohtuniku – neist 106 on naiskohtunikud. Teises astmes (ringkonnakohtud) töötab 41 kohtuniku ning neist 23 on naised. Kolmandas astmes ehk Riigikohtus töötab 17 kohtuniku, neist on 4 naised.

Eesti Vabariigi Riigikohtu 17 liikmest 4 on naiskohtunikud. Riigikohtuniku ametikoha vakantsusest teatab Riigikohtu esimees Riigi Teatajas. Kohtuniku staatuse seaduse järgi võib riigikohtunikuks kandideerida iga Eesti kodanik, kes on vähemalt 30 aastat vana, kel on õigusteaduslik haridus ning kõrged moraalsed omadused. Kohtunikud on ametisse nimetatud eluaegselt ning neid võib ametist tagandada üksnes kohtu otsuse alusel

Esinemine kohtukaasistujana

Seaduses ettenähtud juhtudel või poolte soovil võib esimeses astmes kohtu koosseisu kuuluda lisaks kohtunikule ka kohtukaasistujaid, kes omavad õigusemõistmisel kohtunikuga võrdseid õigusi. Kohtuniku staatuse seaduse § 12 kohaselt saab kohtukaasistujaks olla iga Eesti Vabariigis alaliselt elav Eesti kodanik vanuses 25–65 aastat. Seadus kehtestab piirangud ja nende järgi ei saa kohtukaasistujaks olla isikud, kes on süüdi mõistetud tahtliku kuriteo eest või ei sobi selleks oma tervisliku seisundi tõttu või on antud omavalitsuse territooriumil elanud vähem kui 1 aasta või on kohtu, prokuratuuri, politsei või sõjaväe teenistuses või advokatuuris.

Esinemine esindajana

Vastavalt kehtivale õigusele võib iga füüsiline isik kohtus asja ajada isiklikult või esindaja kaudu. Juriidiline isik aga ajab kohtus asja ainult esindaja kaudu, kes tegutseb temale seaduse või lepinguga antud volituse piires.

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 88 annab ammendava loendi isikutest, kes ei või olla kohtus esindajad. Nendeks on teovõimetu isik, alaealine (välja arvatud juhul, kui ta seadusliku esindajana esindab oma last), piiratud teovõimega isik (välja arvatud juhul, kui ta seadusliku esindajana esindab oma last), kohtunik, uurija ja prokurör (välja arvatud juhul, kui ta seadusliku esindajana esindab oma last või eestkostetavat), ning ka muud menetlusega seotud isikud.

Isikud võivad ise valida endale esindajad. Praktikas eelistavad isikud kasutada kohtus esindajatena juriidilisi teadmisi omavaid isikuid valides enamikel juhtudel nendeks advokaadid. Kohtul on õigus määrata isikule esindajaks advokaat riigi arvel, kui ta leiab, et asjas pooleks oleva füüsilise isiku olulised huvid võivad jääda kaitseta tema maksujõuetuse tõttu.

1992. aastast kehtiva *Eesti Vabariigi seaduse "Eesti Advokatuuri kohta"* (RT 1991, 45, 546) järgi võetakse advokatuuri liikmeks advokaaditööks sobivad juriidilise kõrgharidusega Eesti Vabariigi kodanikud ja kes on sooritanud kvalifikatsioonikomisjonis vastava eksami. Advokatuuri liikmeteks on vandeadvokaadid, nende vanemabi ja abid. Advokaadid on oma kutsetegevuses õiguspädevad esindama või kaitsma õigusabi vajavaid isikuid (kliente) kohtutes, uurimisorganeis ning ettevõtetes ja asutustes ning vabalt valima õigusabi andmiseks vahendeid ja viise, mis ei ole seadusega keelatud. Samuti koguma tõendeid ning nõudma õigusabi andmiseks vajalikke teatisi ja muid dokumente riigiasutustelt ja teistelt isikutelt. Advokaatidel on ka teisi õigusi ja kohustusi, millised tulenevad ÜRO Peaassamblee poolt 18. septembril 1990 resolutsiooniga nr. 45/166 heakskiidetud advokaaditöö põhiprintsiipidest. 1999. aasta aprillikuu seisuga oli Eesti Advokatuuris 359 liiget, neist 123 naised.

Esinemine prokurörina

Prokurörid esindavad kriminaalmenetluses riiklikku süüdistust. Vastavalt *Prokuratuuriseadusele* (RT 1993, 11, 184) võib prokuröriks nimetada teovõimelise vähemalt 21-aastase Eesti kodaniku, kellel on akadeemiline kõrgharidus õigusteaduses, kes valdab eesti keelt seadusega või seaduse alusel kehtestatud ulatuses, kes on kõrgete kõlbeliste omadustega ning kellel on vajalikud võimed ja

isikuomadused. Kitsendused on toodud samas seaduses ning vastavalt nendele ei või prokuröriks nimetada isikut, kelle kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus tahtlikult toimepandud kuriteo eest või kes on vabastatud avalikust teenistusest distsiplinaarsüüteo eest või kes on välja heidetud Eesti Advokatuurist või tagandatud notari ametist või kes on lähedases suguluses (vanem, vend, õde, laps) või hõimluses (abikaasa, abikaasa vanem, vend, õde, laps) prokuröri, kellele ta vahetult allub või kes oma tervise tõttu ei saa prokurörina töötada. Kahtluse korral määrab isiku tervisliku seisundi kindlaks arstlik komisjon. 1999. aasta alguse seisuga kuulus prokuratuuri kokku 172 prokuröri, kellest 101 olid naised.

Esinemine poolena

Esinemise õigus pooltena on hõlmatud juba eelpooltoodud põhiseaduse sättega, mis kehtestab kõigi ja igäihe õiguse pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse. Seega muutuvadki pöörduja ning see, kelle vastu pöördatakse, poolteks. Menetlusseadustikega on tagatud igäihe õigus oma rikutud või vaidlustatud õiguse või vabaduse kaitseks pöörduda seadusega kindlaksmääratud korras kohtusse. Kohtusse pöördumiseks seaduses ega ka praktikas isiku soost tulenevaid piiranguid ei ole.

Esinemine tunnistajana

Seaduse kohaselt võib tunnistajana üle kuulata iga isikut, kellele võivad olla teada asjas tähtsust omavad asjaolud, kui see isik ei ole selle protsessiosaline. Ette on nähtud teatud piirangud isikutele, kes esinevad tunnistajatena. Näiteks on kohtul õigus keelduda tunnistajana üle kuulamast kuni 15-aastast isikut või isikut, kes oma füüsilise või psüühilise puude tõttu ei ole võimeline õigesti tajuma asjas tähtsust omavaid asjaolusid või andma nende kohta tõepäraseid ütlusi. Samas antakse seadusega tunnistajale õigus keelduda tunnistuste andmisest juhul, kui ta oma ütlustega peaks ennast või oma abikaasat, endist abikaasat, vanemat, last, venda, õde, vanavanemat või lapselast paljastama kuriteo või muu ebasünda teo toimepanemises.

3. Osavõtvad riigid lepivad kokku, et kõik lepingud ja muud mis tahes eradokumendid, mille õiguslikuks tulemuseks on naiste õiguste piiramine, loetakse kehtetuks.

Naiste õigusi piiravate dokumentide kehtetuks tunnistamine

Põhiseaduse § 15 järgi tunnistab kohtuvõim põhiseadusevastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toimingut, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil põhiseadusega vastuolus.

Tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 66 järgi on tehing, mis on vastuolus põhiseadusliku korra või heade kommetega, tühine. Seadusega vastuolus olev tehing on tühine, välja arvatud, kui seadust ei ole oluliselt rikutud.

Töölepingu seaduse § 15 järgi saab töötaja olukorda halvendavad töölepingu tingimused tunnistada kehtetuks. Töölepingu tingimused, mis on töötaja jaoks halvemad seaduses, haldusaktis või kollektiivlepingus ette nähtust, on kehtetud.

4. Osavõtvad riigid tagavad meestele ja naistele ühesuguse õiguse vabalt liikuda ja elukohta valida.

Õigus vabalt liikuda ja elukohta valida

Põhiseaduse § 34 sätestab igäihe põhiõigusena järgmist: "Igäihel, kes viibib seaduslikult Eestis, on õigus vabalt liikuda ja elukohta valida. Õigust vabalt liikuda võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, riigikaitse huvides, loodusõnnetuste ja katastroofi korral, nakkushaiguste leviku tõkestamiseks, looduskeskkonna kaitseks, alaealise või vaimuhaige järelevalvetuse ärahoidmiseks ja kriminaalasja menetluse tagamiseks". Samuti on põhiseaduse kohaselt igäihel õigus lahkuda Eestist.

Samas on seadusandja kehtestanud piirangud mõningatele isikutele elukoha vabal valimisel. *Tsiviilseadustiku üldosa seadus* § 22 kohaselt on alaealise (s.o. piiratud

teovõimega isiku) elukohaks tema vanemate või eestkostja elukoht. Kui vanemad elavad lahus, on alaealise elukohaks selle vanema elukoht, kelle juures ta elab. Teovõimetu täisealise elukohaks loetakse eestkostja elukoht. Seega on kõigil, peale teovõimetute isikute, õigus ise oma elukohta valida ning ka õigus vabalt liikuda.

16. artikkel

1. Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid abinõusid, et likvideerida naiste diskrimineerimine kõigis abielu ja perekonnasuhteid puudutavates küsimustes ning tagavad sealhulgas meeste ja naiste võrdsuse alusel:

(a) ühesugused õigused abiellumiseks;

Eestis on *Põhiseaduse* § 27 järgi perekond rahva püsimise, kasvamise ja ühiskonna alusena riigi kaitse all ning abielus on abikaasad on võrdõiguslikud.

Vastavalt *Tsiviilseadustiku üldosa seadusele* (RT I 1994, 53, 889) võib füüsiline isik teha tehingu isiklikult või esindaja kaudu. Esindaja kaudu ei või teha tehingut, mis seadusest või kokkuleppest tulenevalt tuleb teha isiklikult. Abiellumine on seaduse järgi üks neid tehinguid, mida isik peab teostama isiklikult. Vastavalt *Perekonnaseaduse* § 1 lg 5 sõlmivad abiellujad abielu üheaegselt kohal olles.

Isik, kes on olnud varem abielus, peab esitama abielu lõppemist või kehtetuks tunnistamist tõendava dokumendi nagu abikaasa surmatunnistus, abielulahutustunnistus või kohtuotsus abielu lahutamise või kehtetuks tunnistamise kohta. Polügaamia pole lubatud.

Kehtiv õigus on kindlaks määranud ka abielu sõlmimise eeldused ning takistused. Peamiseks eelduseks on, et abielu sõlmitakse abiellujate ühisel soovil. Seadus kehtestab abielule takistused, millisteks võivad olla järgmised asjaolud: abielu ei või sõlmida isikute vahel, kellest vähemalt üks on juba abielus või otsejoones ülenejate või alanejate sugulaste vahel, vendade ja õdede ning poolvendade ja -õdede, lapsendajate ja lapsendatute, samuti sama isiku poolt lapsendatute vahel või isikute vahel, kellest vähemalt üks on tunnistatud teovõimetuks.

(b) ühesugused õigused abikaasat vabalt valida ja abielluda ainult oma vabal tahtel ja täielikul nõusolekul;

Perekonnaseaduse § 1 lg 2 sätestab, et õigusliku tähendusega on ainult abielu, mille sõlmimisel on koostatud perekonnaseisuasutuse abieluakt.

Eestis puudub pruudi tasu või kaasavara maksmise traditsioon. Nimetatud toiminguid seadused ei reguleeri.

Perekonnaseaduse kohaselt sõlmitakse abielu 18-aastaseks saanud mehe ja naise vahel, erandina võib abielu sõlmida 15–18-aastane alaealine vanemate või eestkostja kirjalikul nõusolekul. Abielu sõlmitakse abiellujate ühisel soovil. Abielu ei või sõlmida, kui abielluja ei kinnita oma abiellumissoovi või kui abielluja ei ole abiellumisealine.

Abielu saab kehtetuks tunnistada kohtu kaudu. Abielu kehtetuks tunnistamise nõudeõigust omab alaealine abikaasa, tema vanem või eestkostja, kui abielu on sõlmitud ilma loata teise alaealise isikuga, või abikaasa, kui sõlmiti näilik abielu või kui üks abikaasadest oli enne juba abielus. Samuti abikaasa, kelle abielu sõlmimise nõusolek saadi tema tahte vastaselt pettuse või sunniga.

Kohtusse pöördumise õigus on nii naisel kui mehel.

Abielud ja abiellumiskäitumine

Abielude registreerimine on taasiseseisvumisest alates kiiresti vähenenud – võrreldes 1970. ja 1980. aastatega on abielude arv 1990. aastate lõpuks vähenenud enam kui kaks korda, kuigi viimastel aastatel (1996–1998) on langus pidurdunud. 1999. aastal sõlmisid kõige enam abielusid 20–24-aastased naised ja 25–29-aastased mehed. Samas ei tähenda abielude registreerimise vähenemine kooselude vähenemist. Tegemist on pigem vabaabielu osatähtsuse suurenemisega, sest suhtumine seaduslikult kinnitamata kooselusse on muutunud tolerantsemaks. Samaaegselt on esmasabiellujate keskmine vanus 1990. a. alates muutunud kasvamise suunas esmasabielude sõlmimise edasilükkamise tõttu. Mitteregistreeritud kooselud on ühiskonna poolt aktsepteeritud.

Tabel 16.1. Abielud ja keskmine esmasabiellumise vanus, 1990–1999

Aasta	Abielud	Keskmine esmasabiellumise vanus	
		mehed	naised
1990	11 774	24,6	22,5
1991	10 292	24,5	22,4
1992	8878	24,7	22,4
1993	7745	25,2	22,9
1994	7378	25,6	23,4
1995	7006	25,7	23,5
1996	5517	26,1	23,7
1997	5589	26,3	24,1
1998	5430	26,5	24,3
1999	5590	27,1	24,7

Allikas: Eesti statistika aastaraamat 1999, 2000

(c) ühesugused õigused ja kohustused abielu kestel ja selle lahutamisel;

Abikaasadel säilivad abiellu astudes samad õigused, kui neil oli enne abielusuhte algust. Seadus kaitseb abikaasade võrdsust, *Perekonnaseaduse* § 6 kohaselt on abikaasade isiklikke õigusi ja vabadusi kitsendavad kokkulepped tühised.

Abikaasade varalised õigused määratakse kindlaks seaduse ja abieluvaralepinguga, kui see on sõlmitud. Vara, millise abikaasad on omandanud abielu kestel, on abikaasade ühisvara. Ühisvara valdamise, kasutamise ja käsutamise õigus on abikaasadel võrdne. Abikaasad valdavad, kasutavad ja käsutavad ühisvara kokkuleppel, kokkuleppe puudumisel lahendab vaidluse ühisvara valdamise või kasutamise üle kohus abikaasa nõudel. Enne abiellumist abikaasa omandis olnud vara on aga tema lahusvara, samuti tema poolt abielu kestel kinke või pärimise teel omandatud vara ning vara, mille see abikaasa on omandanud pärast abielusuhete

lõppemist ning samuti ka abielu kestel omandatud isiklikud tarbeesemed. Lahusvara valdamise, kasutamise ja käsutamise õigus kuulub lahusvara omanikule.

Abiellu astudes tekib abikaasadel vastastikune kohustus ülal pidada abi vajavat töövõimetut abikaasat, samuti abikaasat raseduse ja lapse hooldamise ajal kuni lapse kolmeaastaseks saamiseni. Põhiseaduse kohaselt on perekond kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest.

Seadus ei piira abikaasade abielulahutuse algatamise õigust ning seda menetletakse ettenähtud korras ükskõik kumma abikaasa avalduse alusel. *Perekonnaseaduse* järgi (vt. art. 2 (a)) vormistatakse abielulahutus lõplikult juba kohtus. Varem oli vaja kohtus lahutatud abielu registreerida perekonnaseisuametis, et lahutus jõustuks. Perekonnaseisuamet lahutab abielu juhul, kui on olemas abikaasade ühine tahe ja nad esitavad ühise avalduse. Juhul, kui abikaasad vaidlevad abielu lahutamise üle, lahutab abielu kohus. Kohtusse on õigus pöörduda nii naisel kui ka mehel. Kohtustatistika kohaselt algatavad naised sagedamini abielulahutust kohtus. Abielu lahutatakse, kui kohus teeb kindlaks, et abielu jätkamine on võimatu. Abielu lahutamisel lahendab kohus abikaasade nõudel lapsesse puutuva vaidluse, vaidluse elatise või ühisvara jagamise üle.

Teatud kohustused jätkuvad ka pärast abielulahutust. Nii on abivajaval töövõimetul lahutatud abikaasal õigus saada endiselt abikaasalt ülalpidamist, kui ta invaliidistus või jõudis pensioniikka abielu kestel. Lahutatud abikaasal on õigus saada lahutatud abikaasalt ülalpidamist raseduse ja lapse hooldamise ajal kuni lapse kolmeaastaseks saamiseni, kui laps oli eostatud abielu kestel. Kui abielu on kestnud vähemalt 25 aastat, on lahutatud abikaasal õigus saada lahutatud abikaasalt ülalpidamist ka siis, kui abivajav abikaasa jõudis pensioniikka või invaliidistus kolme aasta jooksul pärast abielu lahutamist.

Abielusuhte lõppemisel jagatakse ka ühisvara ning sel juhul määratakse ühisvara kindlaks abielusuhte lõppemise aja seisuga. Vaidluse korral jagab kohus ühisvara ühe või mõlema abikaasa nõudel. Abikaasade ühisvara jagamisel loetakse nende osad võrdseks, olenemata sellest, et üks abikaasa ei saanud sissetulekut seoses lapse kasvatamisega või muudel mõjuvatel põhjustel. Abikaasade ühisvara jagamisel määratakse kummalegi abikaasale jääv vara kaasomandi osana, asjadena ning

varaliste õiguste ja kohustustena. Kui ühisvara jagamisel osutub ühele abikaasale jääva vara väärtus suuremaks tema osast ühisvaras, mõistab kohus temalt teisele abikaasale rahalise hüvituse.

Lahutused

Võrreldes registreeritud abielude arvuga, on abielulahutuste arv olnud piki aastaid ühtlasem. Kuivõrd lahutuste registreerimise arvule avaldab mõju ka sõlmitud abielude arv, on loomulik lahutuste arvu üldine vähenemine 1990. aastatel. Lahutuste arv vähenes märgatavalt 1998. aastal, kui registreeriti ligikaudu 800 lahutust vähem kui 1997. aastal. Oma osa lahutuste arvu vähenemisel on tõenäoliselt ka järjest enam levivatel vabaabieludel, kuna vabaabielu proovile mitte vastu pidanud kooselud ametlikku statistikasse ei jõuagi. Siiski tuleb tõdeda jätkuvalt kõrget lahutumuse määra Eestis. 1999. aastal oli 100 abielu kohta 82 abielulahutust.

Tabel 16.2. Abielulahutused, 1990–1999

Aasta	Lahutused	Lahutuste arv 1000 elaniku kohta
1990	5785	3,68
1991	5738	3,66
1992	6651	4,31
1993	5757	3,80
1994	5606	3,74
1995	7456	5,02
1996	5657	3,85
1997	5281	3,62
1998	4491	3,10
1999	4561	3,16

Allikas: Eesti statistika aastaraamat 1999, 2000

(d) meeste ja naiste ühesugused õigused lapsevanematena, olenemata nende perekonnaseisust; kõigis lapsi puudutavates küsimustes peavad domineerima lapse huvid;

Põhiseadus sätestab vanematele õiguse ja kohustuse kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest, laste hariduse valikul on otsustav sõna vanematel. Lapsevanemadena on nii naisel kui ka mehel oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused.

Perekonnaseadus määrab lapsevanema (nii ema kui isa) õigused ja kohustused kindlaks järgnevalt: vanemal on õigus ja kohustus last kasvatada ja tema eest hoolitseda. Vanem on kohustatud oma lapse õigusi ja huve kaitsma. Vanem on lapse seaduslik esindaja. Seadusliku esindajana on vanemal eestkostja volitus.

Vanemal on õigus tagasi nõuda oma last igalt isikult, kelle juures laps on seadusliku aluseta. Vanemal ei ole õigust last tagasi saada, kui lapse üleandmine on ilmselt vastuolus lapse huvidega. Vanem ei või vanema õigusi teostada vastuolus lapse huvidega.

Sama seadus paneb vanemale ka kohustuse ülal pidada oma alaealist last ja abi vajavat töövõimetut täisealiseks saanud last. Kui laps õpib põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses ja jätkab neis õppimist täisealiseks saamisel, on vanem kohustatud ka teda õppimise ajal ülal pidama.

Lastevanematele on antud seadusandlikult võimalused nende õiguste ja kohustuste teostamiseks. Näiteks alates 1994. aastast kehtiv *Töö- ja puhkeaja seadus* kohustab tööandjat võimaldama isikule, kes kasvatab alla poolteiseaastast last, peale üldise lõunavaheaja veel lapse toitmiseks lisavaheaega. Need vaheajad antakse vähemalt iga kolme tunni järel kestusega iga kord mitte alla 30 minuti. Kahe või enama kuni poolteiseaastase lapse toitmiseks antava vaheaja kestus peab olema vähemalt üks tund. Isiku soovil liidetakse lapse toitmiseks ettenähtud vaheajad lõunavaheajale või lühendatakse tööpäeva vastava ajavahemiku võrra. Vaheajad lapse toitmiseks arvatakse tööaja hulka ja nende eest säilitatakse keskmine palk riigieelarve vahenditest riikliku sotsiaalkindlustuse eelarve kaudu.

Lastetoetuste süsteem

Kehtiv õigus näeb lapsevanematele ette ka toetuste ning hoolekande süsteemi. Alates 1994. aastast kehtiv sotsiaalhoolekande seaduse § 24 paneb valla- või linnavalitsusele kohustuse laste hoolekande korraldamiseks ja laste arenguks soodsa keskkonna

kujundamiseks, et toetada last ja lapsi kasvatavaid isikuid ning et teha koostööd perekonnaliikmete ja teiste isikutega ning asjaomaste asutustega.

Lastetoetuse seadus (alates 01.01.2000 Peretoetuste seadus), milline kehtib alates 1995. aastast, näeb ette laste hooldamise, kasvatamise ja õppimisega seotud kulutuste osalise riigipoolse hüvitamise korra, mille järgi Eestis vanematele makstavate toetuste liikideks on: lapse sünnitoetus, lapsetoetus, ülalpidamistoetus, täiendav ülalpidamistoetus (alates 01.01.2000 asendab ülalpidamistoetuse lapsehooldustasu), üksikvanema lapse toetus, ajateenija lapse toetus, lapse koolitoetus, eestkostetava või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus ning elluastumistoetus. Lühidat seisnevad need toetused järgmises:

Lapse sünnitoetus. Ühekordset sünnitoetust makstakse igale esimesele lapsele riigi poolt kehtestatud lapsetoetuse 20-kordses (alates 01.01.2000 25-kordses) määras ja igale järgnevale lapsele lapsetoetuse 15-kordses (alates 01.01.2000 20-kordses) määras. Mitmikute sünni korral makstakse ühekordset sünnitoetust igale lapsele lapsetoetuse 25-kordses määras

Lapsetoetus. Lapsetoetust makstakse igakuiselt lapse sündimisest kuni tema 16-aastaseks saamiseni. Kui laps õpib päevases õppevormis või meditsiinilistel näidustustel muus õppevormis põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses, siis makstakse toetust kuni 19-aastaseks saamiseni. Peres, kus kasvab üks lapsetoetust saav laps, makstakse igakuiselt toetust ühekordses lapsetoetuse määras. Peres, kus kasvab kaks ja enam lapsetoetust saavat last, makstakse igakuist toetust teisele lapsele poolteisekordses lapsetoetuse määras ja igale järgnevale lapsele kahekordses lapsetoetuse määras.

Ülalpidamistoetus. Kuni kaheaastase lapsega lapsehoolduspuhkusel olevale isikule (emale, isale, eestkostjale) makstakse igakuiselt ülalpidamistoetust lapsetoetuse neljakordses määras iga selles vanuses oleva lapse kohta. Samas määras makstakse toetust juhul, kui üks vanematest ei tööta või ta õpib päevases õppevormis kutseõppeasutuses või ülikooli või rakenduskõrgkooli statsionaarses õppevormis. Kahe- kuni kolmeaastase lapsega lapsehoolduspuhkusel olevale isikule makstakse igakuiselt ülalpidamistoetust lapsetoetuse kahekordses määras iga selles vanuses

oleva lapse kohta. Kolme- kuni 18-aastast lapsinvaliidi või lapseeest invaliidi kasvatavale ühele mittetöötavale vanemale makstakse igakuiselt ülalpidamistoetust lapsetoetuse kahekordses määras iga selles vanuses oleva lapsinvaliidi või lapseeest invaliidi kohta. Nelja- ja enamalapselises perekonnas nelja või enam kolme- kuni 16-aastast last ning põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses õppivat lapsetoetust saavat last kodus kasvatavale ühele mittetöötavale vanemale makstakse igakuiselt ülalpidamistoetust lapsetoetuse kahekordses määras perekonna kohta seni, kuni noorim laps lõpetab esimese klassi. Sellist ülalpidamistoetust makstakse ka lapse eestkostjale või kasuvanemale, kellega on sõlmitud kirjalik perekonnas hooldamise leping.

Täiendav ülalpidamistoetus. Riik maksab kahe- kuni kolmeaastast lapsinvaliidi kasvatavale lapsehoolduspuhkusel olevale isikule või ühele mittetöötavale või mittetöötavale päevases õppevormis kutseõppeasutuses või kõrgkoolis õppivale vanemale igakuiselt täiendavat ülalpidamistoetust lapsetoetuse kahekordses määras iga selles vanuses oleva lapsinvaliidi kohta. Nelja- ja enamalapselises perekonnas kahe- kuni kolmeaastase lapsega lapsehoolduspuhkusel olevale või ühele mittetöötavale kuni 16-aastaseid lapsi ning põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses õppivaid lapsetoetust saavaid lapsi kasvatavale vanemale makstakse igakuiselt täiendavat ülalpidamistoetust lapsetoetuse kahekordses määras iga kahe- kuni kolmeaastase lapse kohta. Sellist täiendavat ülalpidamistoetust makstakse ka lapse eestkostjale või kasuvanemale, kellega on sõlmitud kirjalik perekonnas hooldamise leping.

Lapsehooldustasu asendab alates 01.01.2000 nii ülalpidamistoetuse kui täiendava ülalpidamistoetuse.

(1) Ühele vanemale, kes kasvatab ühte või enam kolmeaastast last, makstakse igakuiselt lapsehooldustasu poolles lapsehooldustasu määras iga kuni kolmeaastase lapse kohta.

(2) Kui peres on lisaks ühele või enamale kuni kolmeaastasele lapsele ka kolme- kuni kaheksa-aastasi lapsi, makstakse igakuiselt lapsehooldustasu ühele lapsi kasvatavale vanemale ühes neljandikus lapsehooldustasu määras iga kolme- kuni kaheksa-aastase lapse kohta. Kui koolikohustuslik laps läheb esimesse klassi ja saab jooksval

õppeaastal kaheksa-aastaseks, makstakse nimetatud lapse kohta lapsehooldustasu õppeaasta lõpuni.

(3) Kolme- ja enamalapselises perekonnas kolme või enamat lapsetoetust saavat vähemalt kolmeaastast last kasvatavale ühele vanemale makstakse igakuiselt lapsehooldustasu ühes neljandikus lapsehooldustasu määras iga kolme- kuni kaheksa-aastase lapse kohta. Kui koolikohustuslik laps läheb esimesse klassi ja saab jooksval õppeaastal kaheksa-aastaseks, makstakse nimetatud lapse kohta lapsehooldustasu õppeaasta lõpuni.

(4) Kui üks vanematest on lapsehoolduspuhkusel kuni kolmeaastase lapsega, makstakse lapsehooldustasu lapsehoolduspuhkusel olevale vanemale.

(5) Kui lapsehoolduspuhkust kasutab vanema asemel mõni teine isik, siis makstakse eelnimetatud isikule lapsehooldustasu igakuiselt pooles lapsehooldustasu määras iga lapse kohta, kellega eelnimetatud isik on lapsehoolduspuhkusel, kuid kokku mitte rohkem kui poolteisekordses lapsehooldustasu määras. Vanemale nimetatud laste kohta lapsehooldustasu käesoleva paragrahvi lõike 1 alusel ei maksta.

(6) Käesoleva paragrahvi lõigetes 1–4 sätestatud tingimustel makstakse lapsehooldustasu ka lapse hooldajale, kellega on sõlmitud kirjalik perekonnas hooldamise leping, või lapse eestkostjale.

Üksikvanema lapse toetus. Üksikvanema lapse toetust makstakse igakuiselt lapsetoetuse ühekordses (alates 01.01.2000 kahekordses) määras kuni 16-aastast last ning põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses õppivat lapsetoetust saavat last üksi kasvatavale emale. Selle toetuse maksmise aluseks on lapse sünniaktis isa kohta kande puudumine või kui isa andmed on sisse kantud vaid ema ütluse alusel. Toetust makstakse ka vanemale, kui teine vanem on seadusega kehtestatud korras tunnistatud tagaotsitavaks.

Ajateenija lapse toetus. Kaitsejõududes ajateenistuses oleva ajateenija lapsele makstakse igakuist toetust lapsetoetuse neljakordses (alates 01.01.2000 viiekordses) määras vanema kogu ajateenistuses olemise aja jooksul.

Lapse koolitoetus. Koolitoetust makstakse päevases õppevormis või meditsiinilistel näidustustel muus õppevormis põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses

õppivale lapsetoetust saavale lapsele õppeaasta alustamiseks lapsetoetuse kolmekordses määras.

Eestkostetava või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus. Vanemliku hoolitsuseta jäänud kuni 16-aastasele ning põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses õppivale lapsetoetust saavale lapsele, kelle üle on seatud eestkoste või kelle suhtes on sõlmitud kirjalik perekonnas hooldamise leping, makstakse igakuiselt toetust lapsetoetuse kahekordses määras.

Elluastumistoetus. Orvule või vanemliku hoolitsuseta jäänud isikule, kes on elanud lastekodus või hälvikute erikoolis vähemalt kolm viimast aastat, makstakse elluastumistoetust 5000 krooni.

Seadus tagab ka abieluväliste laste õigused sätestades, et kui vanemad ei ole registreeritud abielus, võetakse kõik selles peres kasvavad lapsed arvesse, kui vanemad ja lapsed elavad ühisel elamispinnal, vanematel on ühine majapidamine ja nad kasvatavad koos lapsi, mida nad tõendavad kirjaliku ühise avaldusega, mille nad esitavad isiklikult pensioniametile.

(e) ühesugused õigused vabalt ja vastutavalt otsustada, kui palju sünnib lapsi ja kui suured on ajavahemikud nende sündimise vahel, ning saada informatsiooni, haridust ja vahendeid selle õiguse realiseerimiseks;

Pereplaneerimise alast tegevust koordineerib valitsusväline organisatsioon Eesti Pereplaneerimise Liit (vt. lähemalt artikkel 10 (h)).

Käesoleval ajal on Vabariigi Valitsus välja töötamas riiklikku rahvastikupoliitikat. Vabariigi Valitsus on moodustanud rahvastikupoliitikaalaste hinnangute, vajaduste, tegevuskavade ja õigusaktide läbivaatamiseks ning kontseptuaalsete seisukohtade väljatöötamiseks asjatundjate komisjoni (RT I 1998, 69, 1145; RT Lisa 1999, 110, 1427; 122, 1691). Nimetatud komisjonile on tehtud ülesandeks töötada välja rahvastikupoliitika üldalused, rakenduskavad ja laste- ja perepoliitika kontseptsioon (riigi perepoliitilist tegevuskava on detailsemalt kirjeldatud artiklis 5 alapunktis b).

Riigi rahvastikupoliitikas on väljendatud järgmised põhimõtted:

- i) tõsta iivet,
- ii) suurendada sündimust, parandades reproduktiivset tervist ja perekonna heaolu,
- iii) vähendada indutseeritud abortide arvu.

Moodustatud on Perepoliitika Nõukoda riigi perepoliitika analüüsimiseks ja ettepanekute esitamiseks riigi perepoliitika kujundamise kohta; samuti perepoliitikat reguleerivate õigusaktide eelnõude läbivaatamiseks, nende kohta arvamuse avaldamiseks ja ettepanekute tegemiseks ning avaliku arvamuse kujundamiseks.

Eestis ei ole naiste õigust ise otsustada laste arvu ja sündimise aega seadusega piiratud. Riik tagab reproduktiivsust puudutatavates küsimustes naistele vajaliku informatsiooni ning hariduse saamise. Haridusministri poolt kinnitatud keskkooli ning gümnaasiumiõppe riiklikud õppekavad näevad ette kohustusliku aინena kogu keskkooli või gümnaasiumikursuse vältel perekonnaõpetuse, mille osana õpetatakse ka perekonna planeerimist. Samuti on riigi kaasabil avatud polikliinikute juurde noorte teabetoad, kus asjatundjad annavad kindlaksmääratud aegadel noortele nõu kõiges perekonda ning laste saamise puutuvast (vt. ka artikkel 10 (h)).

(f) ühesugused õigused ja kohustused olla eestkostjaks, hooldajaks, volinikuks või lapsendajaks või täita analoogilisi funktsioone, kui see on ette nähtud siseriikliku seadusandlusega, kusjuures kõigil juhtudel peavad domineerima laste huvid;

Seoses laste eestkostega, adopteerimise ja hooldusega on naistel ja meestel võrdsed õigused. Pärast lahutust saab harilikult laste eestkostjaks reeglina siiski naine. Pärast abikaasa surma teine lapsevanem. Praktilised tulemused üldjuhul ei erine seadustes kirjutatust - vanemlike õiguste äravõtmine toimub kohtu otsusel.

Üksikvanemal on õigus nõuda toetust teiselt lapsevanemalt vaatamata sellele, kas laps on abielust või vabaabielust, kui on tuvastatud lapse isa.

Elatisraha maksmine toimub kokkuleppel või kohtu määramisel. Viimasel juhul on summa sätestatud seadusega ja seotud osaga töötasust.

Surrogaatemad on Eestis vähelevinud. Seadus seda ei keela. Tsiviilõiguslikult sõlmitakse surrogaatemaga leping, kus sätestatakse ka kohustused-õigused. Tehismetodite abil sündinud laste emadel samad õigused mis teistelgi.

Perekonnaseaduse § 38 lg 2 alusel põlvneb laps emast, kes on tema sünnitanud. Surrogaatemade õiguseid seadus ei käsitle.

Samas kui mees on andnud kirjaliku nõusoleku abikaasa kunstlikuks viljastamiseks, loetakse laps temast põlvnevaks (Perekonnaseadus § 39 lg 6). Kunstliku viljastamise doonoril ei ole õigust nõuda ema ega lapse isiku kindlakstegemist ega enda tunnistamist isaks (Perekonnaseadus § 40 lg 1).

Vastavalt perekonnaseadusele on vanemal lapse seadusliku esindajana eestkostja volitus. Seadus reguleerib nii eestkostet, hooldus kui ka lapsendamist.

(g) mehe ja naise võrdsed isikuõigused, sealhulgas õigus valida perekonnanime, elukutset ja tegevusala;

Eestis kehtiv õigus näeb ette, et abielu sõlmimisel valivad abikaasad ühiseks perekonnanimeks ühe abikaasa perekonnanime või säilitab kumbki abikaasa oma abielueelse perekonnanime või abielueelsele perekonnanimele lisatakse abikaasa soovil teise abikaasa perekonnanimi. Abielu lahutamisel jäetakse abiellumisel oma perekonnanime muutnud abikaasa soovile vastavalt temale abiellumisel võetud perekonnanimi või antakse tagasi abielueelne perekonnanimi. Perekonnanime muutus märgitakse kohtuotsuses või abielulahutusaktis. Perekonnanime muutmise ja taastamise otsustamine sõltub vaid isikute tahtest.

(h) abikaasade võrdsed õigused vara vallata, omandada, hallata, kasutada ja käsutada nii tasuta kui ka tasu eest.

Teemat on käsitletud lähemalt artiklis 15 punkti 2 alapunktis b.

Seadusega on tagatud ka väljaspool abielu sündinud laste pärimisõigus – lapsel, kes põlvneb vanematest, kes ei ole omavahel abielus, on samad õigused ja kohustused oma vanemate ja nende sugulaste suhtes kui lapsel, kes põlvneb omavahel abielus olevatest vanematest.

2. Laste kihlumine ja abiellumine on õigustühine ning rakendatakse kõiki vajalikke abinõusid, ka seadusandlikke, et määrata kindlaks abiellumise minimaalvanus ja abielude kohustuslik registreerimine perekonnaseisuaktides.

Vastavalt PKS on isik abiellumisealine, kui ta on saanud 18-aastaseks. 15–18-aastane alaealine võib abielluda oma vanemate või eestkostja kirjalikul nõusolekul. Kui lapsel on üks vanem või teine vanem

on teadmata kadunuks või teovõimetuks tunnistatud, samuti kui ühelt vanemalt on vanema õigused ära võetud, piisab 15–18-aastase alaealise abiellumiseks ühe vanema nõusolekust. Kui kas või üks vanematest või eestkostja ei anna abiellumiseks nõusolekut, võib kohus anda abiellumisloa ühe vanema või eestkosteasutuse avalduse alusel. Kohus annab abiellumisloa, kui abiellumine vastab alaealise huvidele.

Kihlus ei oma Eesti Vabariigis seaduslikult mingit tähendust, sest riik ja kirik on lahutatud, seega ei ole traditsiooniks ka laste kihlused.

Samuti puudub Eestis pruudi tasu või kaasavara maksmise traditsioon. Nimetatud toiminguid seadused ei reguleeri.

Teemat käsitleti ka sama artikli punktis 1 alapunktides a ja b.